

e-ISSN: 2619-9556

GRID ARCHITECTURE, PLANNING AND DESIGN JOURNAL
GRİD MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM DERGİSİ

VOLUMECİLT: 6 SPECIAL ISSUE ÖZEL SAYI YEARYIL: 2023

**CURRENT APPROACHES IN ARCHITECTURE, PLANNING, AND DESIGN
EDUCATION AND PROFESSIONAL PRACTICES**

MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM EĞİTİMİNDE VE MESLEKİ UYGULAMALARINDA
GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

ÇANKAYA UNIVERSITY | FACULTY OF ARCHITECTURE E-JOURNAL
ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ | MİMARLIK FAKÜLTESİ E-DERGİSİ

GRID ARCHITECTURE, PLANNING AND DESIGN JOURNAL
GRİD MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM DERGİSİ

OWNER | SAHİBİ

On behalf of Çankaya University Çankaya Üniversitesi adına

Hadi Hakan Maraş

Prof. Dr., Çankaya University, Rector

MANAGING DIRECTOR | GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Ali Türel

Prof. Dr., Çankaya University

EDITOR (in chief) | EDİTÖR

Timuçin Harputlugil

Assoc. Prof. Dr., Çankaya University

EDITORIAL BOARD | EDİTÖRLER KURULU

Aktan Acar

Assoc. Prof. Dr., TOBB University of Economics and Technology

Ela Alanyalı Aral

Assoc. Prof. Dr., Middle East Technical University

Diane Favro

Prof. Dr., University of California

Ezgi Orhan

Assoc. Prof. Dr., Çankaya University

Esra Özkan Yazgan

Assoc. Prof. Dr., Gazi University

Papatya Nur Dökmeci Yörükoğlu

Assoc. Prof. Dr., Çankaya University

ASSISTANT TO EDITOR | EDİTÖR ASİSTANI

Şafak Sakçak

Res. Assist. – Çankaya University

FIELD EDITORS | ALAN EDITÖRLERİ

Architecture Mimarlık

Dr. Satish BK, Cardiff University
Prof. Dr. Aysen Ciravoğlu, Yıldız Technical University
Prof. Dr. Gülser Çelebi, Çankaya University
Prof. Dr. Maria João Durão, Universidade de Lisboa
Prof. Dr. Pieter de Wilde, University of Strathclyde

City and Regional Planning Şehir ve Bölge Planlama

Assoc. Prof. Dr. Giancarlo Cotella, Politecnico di Torino
Prof. Dr. Zeynep Enlil, Yıldız Technical University
Prof. Dr. Ayda Eraydın, Middle East Technical University

Industrial Design Endüstri Ürünleri Tasarımı

Prof. Dr. Alpay Er, Özyeğin University
Prof. Dr. Claudio Gambardella, Università degli Studi della Campania Luigi Vanvitelli
Prof. Dr. Serkan Güneş, Gazi University

Interior Architecture İç Mimarlık

Assoc. Prof. Dr. Çiğdem Berdi Gökhan, Çankaya University
Prof. Dr. Pelin Yıldız, Hacettepe University
Prof. Dr. Meltem Yılmaz, Hacettepe University

Landscape Architecture Peyzaj Mimarlığı

Asst. Prof. Dr. Bahar Başer, Okan University
Asst. Prof. Dr. Irene Curulli, TU Eindhoven

Urban Design Kentsel Tasarım

Prof. Dr. Güzin Konuk, Konya Food and Agriculture University
Prof. Dr. Mehmet Tunçer, Çankaya University

PUBLISHING COORDINATOR | BASIM KOORDİNATÖRÜ

Dr. Can Gölgeioğlu, Çankaya University

PUBLISHING BOARD | BASIM KURULU

Dr. Ayşe Nihan Avcı, Çankaya University
Res. Assist. Burcu Eryılmaz, Çankaya University
Dr. Can Gölgeioğlu, Çankaya University
Res. Assist. Başak Kalfa Ataklı, Çankaya University
Res. Assist. Şafak Sakçak, Çankaya University

SCIENTIFIC ADVISORY BOARD | BİLİMSEL DANIŞMA KURULU

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Afacan, Bilkent University (yasemine@bilkent.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Saadet Akbay Yenigül, Çankaya University (akbay@cankaya.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Deniz Altay Kaya, Çankaya University (denizkaya@cankaya.edu.tr)
Prof. Dr. Nur Ayalp, TED University (nur.ayalp@tedu.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. İdil Ayçam, Gazi University (iaycam@gazi.edu.tr)
Prof. Dr. Mehmet Emre Aysu, Okan University (emre.aysu@okan.edu.tr)
Prof. Dr. Shady Attia, Université de Liège (shady.attia@uliege.be)
Assoc. Prof. Dr. Bülent Batuman, Bilkent University (batuman@bilkent.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Aysu Berk, Bilkent University (aysu.berk@bilkent.edu.tr)
Prof. Dr. Can Binan, Yıldız Technical University (binan@tnn.net)
Prof. Dr. Demet Binan, Mimar Sinan Fine Arts University (demet.binan@msgsu.edu.tr)
Prof. Dr. Esin Boyacıoğlu, Gazi University (eboyaci@gazi.edu.tr)
Prof. Dr. Müge Bozdayı, TOBB University of Economics and Technology (mbozdayi@etu.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Çağla Caner Yüksel, Başkent University (ccyuksel@baskent.edu.tr)
Prof. Dr. Luis Bento Coelho, Instituto Superior Tecnico Lisboa (bcoelho@tecnico.ulisboa.pt)
Prof. Dr. Nur Çağlar, TOBB University of Economics and Technology (ncaglar@etu.edu.tr)
Prof. Dr. Nevin Çekirge, Beykent University (nevincekirge@beykent.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Özgen Osman Demirbaş, İzmir University of Economics (osman.demirbas@ieu.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Güler Ufuk Demirbaş, Çankaya University (udemirbas@cankaya.edu.tr)
Prof. Dr. Füsün Demirel, Gazi University (fusund@gazi.edu.tr)
Prof. Dr. Halime Demirkan, Bilkent University (demirkan@bilkent.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Günseli Demirkol, Eskişehir Technical University (hgdemirkol@eskisehir.edu.tr)
Prof. Dr. Cüneyt Elker, Çankaya University (elker@cankaya.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Namık Erkal, TED University (namik.erkal@tedu.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Arzuhan Burcu Gültekin, Ankara University (abgultekin@ankara.edu.tr)
Prof. Dr. Nevin Gültekin, Gazi University (neving@gazi.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Elif Güneş, Atılım University (elif.gunes@atilim.edu.tr)
Prof. Dr. Berin Gür, TED University (berin.gur@tedu.edu.tr)
Prof. Dr. Suna Güven, Middle East Technical University (sunag@metu.edu.tr)
Prof. Dr. Deniz Hasircı, İzmir University of Economics (deniz.hasirci@ieu.edu.tr)
Prof. Dr. Christina Hopfe, Graz University of Technology (c.j.hopfe@tugraz.at)
Asst. Prof. Dr. Bilge İmamoğlu, TED University (bilge.imamoglu@tedu.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Çağrı İmamoğlu, Bilkent University (icagri@bilkent.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Zerrin Ezgi Kahraman, Çankaya University (ekahraman@cankaya.edu.tr)
Prof. Dr. Jian Kang, University College London (j.kang@ucl.ac.uk)
Prof. Dr. Pınar Dinç Kalaycı, Gazi University (pdinc@gazi.edu.tr)
Prof. Dr. Buğru Han Burak Kaptan, Eskişehir Technical University (bkaptan@eskisehir.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Ceren Katipoğlu Özmen, Çankaya University (cerenk@cankaya.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Kıvanç Kitapçı, Çankaya University (kivanckitapci@cankaya.edu.tr)
Prof. Dr. Özlem Güzey Kocataş, Gazi University (odundar@gazi.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Güliz Muğan, Okan University (guliz.mugan@okan.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Gülru Mutlu Tunca, Çankaya University (gulru@cankaya.edu.tr)
Prof. Dr. Gül Koçlar Oral, İstanbul Technical University (kgul@itu.edu.tr)
Prof. Dr. Luigi Maffei, Università degli Studi della Campania Luigi Vanvitelli (luigi.maffei@unicampania.it)
Assoc. Prof. Dr. Selim Ökem, Yıldız Technical University (okem@yildiz.edu.tr)
Prof. Dr. Gülşen Özaydın, Mimar Sinan Fine Arts University (gulsen.ozaydin@msgsu.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Suna Senem Özdemir, Çankaya University (sozdemir@cankaya.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Lale Özgenel, Middle East Technical University (olale@metu.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Cengiz Özmen, Çankaya University (cengizozmen@cankaya.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Fatma Gül Öztürk Büke, Çankaya University (gulozturk@cankaya.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Mehmet Koray Pekerçli, Middle East Technical University (koray@metu.edu.tr)
Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian, Yıldız Technical University (pvarian@yildiz.edu.tr)

Prof. Dr. Halim Perçin, Ankara University (percin@ankara.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Özge Süzer, Çankaya University (ozgesuzer@cankaya.edu.tr)
Prof. Dr. Leyla Tanaçan, İstanbul Technical University (tanacan@itu.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Sezin Tanrıöver, Bahçeşehir University (sezin.tanriover@arc.bau.edu.tr)
Prof. Dr. Elçin Taş, İstanbul Technical University (tase@itu.edu.tr)
Assoc. Prof. Dr. Gülsu Ulukavak Harputlugil, Çankaya University (gharputlugil@cankaya.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Zeynep Çiğdem Uysal Ürey, Çankaya University (zeynepuysal@cankaya.edu.tr)
Prof. Dr. Aslıhan Ünlü, Özyeğin University (aslihan.unlu@ozyegin.edu.tr)
Prof. Dr. Ali İhsan Ünay, Gazi University (unay@gazi.edu.tr)
Prof. Dr. Rengin Ünver, Yıldız Technical University (runver@yildiz.edu.tr)
Prof. Dr. Henk Visscher, TU Delft (h.j.visscher@tudelft.nl)
Prof. Dr. Oğuz Yılmaz, Ankara University (oyilmaz@ankara.edu.tr)
Asst. Prof. Dr. Pelin Yoncacı Arslan, Middle East Technical University (pyoncaci@metu.edu.tr)
Prof. Dr. Neşe Yüğrük Akdağ, Yıldız Technical University (nakdag@yildiz.edu.tr)
Prof. Dr. Zerhan Yüksel Can, Yıldız Technical University (karabi@yildiz.edu.tr)
Prof. Dr. Gülay Zorer Gedik, Yıldız Technical University (ggedik@yildiz.edu.tr)

GRID ARCHITECTURE, PLANNING AND DESIGN JOURNAL
GRID MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM DERGİSİ

VOLUME CİLT 6

SPECIAL ISSUE ÖZEL SAYI

YEAR YIL 2023

On behalf of Çankaya University Çankaya Üniversitesi Adına

OWNER | SAHİBİ

Hadi Hakan Maraş (Prof. Dr.)

MANAGING DIRECTOR | GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Ali Türel (Prof. Dr.)

EDITOR (in chief) | EDİTÖR

Timuçin Harputlugil (Assoc. Prof. Dr – Doç. Dr.)

EDITORIAL BOARD | EDİTÖRLER KURULU

Aktan Acar (Assoc. Prof. Dr – Doç. Dr.)

Ela Alanyalı Aral (Assoc. Prof. Dr – Doç. Dr.)

Diane Favro (Prof. Dr.)

Ezgi Orhan (Assoc. Prof. Dr – Doç. Dr.)

Esra Özkan Yazgan (Assoc. Prof. Dr – Doç. Dr.)

Papatya Nur Dökmeci Yörüköğlü (Assoc. Prof. Dr – Doç. Dr.)

CONTACT | İLETİŞİM

+90 312 233 10 00

grid@cankaya.edu.tr

dergipark.org.tr/grid

GRID is a double-blind peer-reviewed open access international scientific e-journal published by Çankaya University, Faculty of Architecture. Full-texts in Turkish and English are available online at dergipark.gov.tr/grid. Published biannually in the last days of January and July.

GRID, Çankaya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından yayınlanmakta olan açık erişimli, çift-kör hakemli, uluslararası bir bilimsel e-dergidir. Türkçe ve İngilizce tam metinlere dergipark.gov.tr/grid adresinden çevrimiçi erişilebilir. Yılda iki kere, Ocak ve Temmuz aylarının son gününde basılır.

© 2023 Çankaya University, Faculty of Architecture

© 2023 Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

GRID 2023; 06(Special Issue)

Current Approaches in Architecture, Planning, and Design Education and Professional Practices *Mimarlık, Planlama ve Tasarım Eğitiminde ve Mesleki Uygulamalarında Güncel Yaklaşımlar*

CONTENTS | İÇİNDEKİLER

Editorial

Editörden

A Foreword from the Director General

Genel Yayın Yönetmeninden

A Letter From the Dean

Dekandan

RESEARCH ARTICLES | ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Designing the planning processes in today's multiscale, multifunctional, multiparadigm science world

Günümüzün çok ölçekli, çok işlevli, çok paradigmatlı bilim dünyasında, planlama süreçlerini tasarlamak

İlhan TEKELİ

1-18

Design studio in a challenging period: Implications for a digitalized education

Zorlu bir dönemde tasarım stüdyosu: Sayısal eğitim için çıkarımlar

A. Tolga İLTER

19-41

Measuring economic resilience at the provincial level in Turkey: Analysis of the 2000-2019 period

Türkiye'de il düzeyinde ekonomik dirençliliğin ölçülmesi: 2000-2019 döneminin analizi

Fikret ZORLU & Ali Cenap YOLOĞLU

42-66

Entrepreneurship in hyper-diverse neighborhoods: An exploratory study in 13 European cities

Aşırı çeşitliliğin olduğu mahallelerde girişimcilik: 13 Avrupa kentinde keşif çalışması

Ayda ERAYDIN

67-87

Rhetorical analysis of IFI Interiors Declaration

IFI Interiors deklarasyonunun retorik analizi

Güler Ufuk DEMİRBAŞ & Özgen Osman DEMİRBAŞ

88-111

Dear Readers and Authors,

We are glad to announce the publication of our special issue titled "Current Approaches in Architecture, Planning, and Design Education and Professional Practices" by GRID-Architecture Planning and Design Academic Journal of Çankaya University. This special issue marks the 25th anniversary of our university's educational journey and includes 5 peer-reviewed research articles submitted in the previous year.

This special issue is not only the first of its kind in our 6-year-old journal, but it is also a reflection of our university's 25 years of experience and contribution to the scientific community. We would like to express our gratitude to our faculty and university administration for their continuous support in the development of our journal.

Our journal is published in both English and Turkish, and it is listed on TRDizin on a national level and indexed internationally by Avery Index. We are pleased to announce that our journal has evolved into an academic platform for researchers and academicians to publish their research and share their scientific knowledge. As we move towards the end of our sixth year, we strive to continue to be a platform for scholarly discourse and contribute to the advancement of the field.

You can visit our webpage <https://dergipark.org.tr/en/pub/grid> and contact us at grid@cankaya.edu.tr.

Last but not the least; I would like to thank referees, field editors, and the Team of GRID for their dedication and enormous effort that they have provided for this special issue.

On behalf of the Team of GRID
Timuçin Harputlugil, PhD
Editor in Chief

Değerli Okuyucu ve Yazarlar,

Sizleri, Çankaya Üniversitesine ait GRID- Mimarlık Planlama ve Tasarım dergisi olarak üniversitemizin eğitim hayatındaki 25. Yılında çıkardığı “Mimarlık, Planlama ve Tasarım Eğitiminde ve Mesleki Uygulamalarında Güncel Yaklaşımlar” başlıklı özel sayısı ile karşılıyoruz. Dergimizin bu özel sayısında, son bir yılı aşkın zamanda gönderilen ve hakem değerlendirmeleri sonucunda basılan 5 araştırma makalesini sunmaktayız.

Bu özel sayı 6 yaşındaki dergimizin ilk özel sayısı olmasının yanında, üniversitemizin çeyrek asırlık birikiminin, bilim dünyasına katkısının da bir ürünüdür. Bu kapsamda dergimizin gelişmesine her zaman katkı koyan fakültemizin ve üniversitemizin değerli yöneticilerine yürekten teşekkür etmek isterim.

İngilizce ve Türkçe yayımlanan dergimiz, ulusal ölçekte TRDizin’de listelenirken, uluslararası olarak da Avery Index tarafından taranmaktadır. Büyük bir mutlulukla duyurmak isterim ki; altıncı yılını geride bırakmaya hazırlanan dergimiz, araştırmacı ve akademisyenlere çalışmalarını duyurabilecekleri ve bilimsel birikimlerini paylaşabilecekleri bir akademik platform olma özelliğini her geçen gün geliştirerek artırmaktadır.

Dergimizi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/grid> adresinden ziyaret edebilir, grid@cankaya.edu.tr e-posta adresinden bize ulaşabilirsiniz.

Son olarak bu yayının basılması için inanılmaz emek gösteren hakemlerimiz, alan editörlerimiz ve GRID ekibine yürekten teşekkür etmek isterim.

GRID Ekibi Adına
Timuçin Harputlugil, Dr.
Editör

Dear Readers and Authors,

GRID Journal, which is a publication of the Faculty of Architecture of the Çankaya University, has decided to publish a special issue to commemorate the 25th year anniversary of the establishment of the University. This special issue includes articles of the invited authors and selected articles from the papers that were submitted to GRID for publication.

Çankaya University was founded by the Sitki Alp Foundation for Education, complying with the Law numbered 4282, and students began to enroll in November 2017. The University has 2 campuses; the new campus that is located on a site along the Eskişehir Highway at 29 kilometers distance from the city center of Ankara, and the old campus is at an inner district of Ankara. Undergraduate programs in 5 faculties, 25 departments and in 2 vocational higher education schools with 4 programs are run at the new campus. The old campus is allocated for graduate programs. There are currently 15 master's degree and 5 PhD degree programs coordinated by the Graduate School of Natural and Applied Sciences. The Graduate School of Social Sciences coordinates 11 master's degree and 4 PhD degree programs. Total number of bachelor and graduate degree holders from the Çankaya University has exceeded 10 thousand.

GRID is one of the pioneering journals that are published by the architectural faculties of universities that were established by foundations. The first issue of the journal was published in 2017, and continues with publishing twice a year, in January and July. Faculty of Architecture of the Çankaya University has 3 departments, as Architecture, Interior Architecture and City and Regional Planning, and an important concern in publishing a journal in the Faculty was to bring to the attention of the scientific community without delay about the contributions of the research works that are undertaken in the Faculty. GRID has been publishing articles written by the members of this Faculty within the limits set by the DergiPark in Türkiye, as well as by researchers from home and abroad in Turkish and English languages.

Articles that are published in GRID are prepared for publication with great care by the academic personnel of the Faculty of Architecture. GRID is also thankful to the referees who evaluate the papers that are submitted for publication. They contribute to the rise in the national and international recognition of GRID as a high ranked journal with patient and knowledge based refereeing of the papers. GRID is determined to continue in this direction with the supports of the University and Faculty administrations of the Çankaya University.

Ali Türel, Prof. Dr.

Director General of the Publication of GRID

Değerli Okuyucu ve Yazarlar,

Çankaya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin bir yayını olan GRİD dergisi, Çankaya Üniversite'sinin yirmi beşinci kuruluş yılı etkinlikleri kapsamında bir özel sayı yayınlamaya karar vermiştir. Davetli akademisyenlerin yazılarının yanı sıra dergiye gönderilen ve hakem sürecinden geçen makalelerden seçilen yazılarla bu özel sayı yayınlanmaktadır.

Çankaya Üniversitesi, Sıtkı Alp Eğitim Vakfı tarafından kurulmuş ve 1997-1998 akademik yılın başından itibaren öğrenci kabul etmeye başlamıştır. Eskişehir yolu 29. kilometrede yer alan kampüste lisans programları, 100. Yıl semtindeki kampüste lisans üstü programlar yürütülmektedir. Çankaya Üniversitesinde halen, 5 fakülte, 24 bölüm ve 4 programlı 2 meslek yüksekokulunda lisans eğitimi verilmektedir. Lisansüstü programlar Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler Enstitülerin çatıları altında gerçekleştirilmektedir. Fen Bilimleri Enstitüsüne bağlı 15 Yüksek Lisans ve 5 Doktora, Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı 11 Yüksek Lisans ve 4 Doktora programı bulunmaktadır. Bugüne kadar Çankaya üniversitesinden mezun olan öğrenci sayısı 10 bini aşmıştır.

Türkiye'de vakıf üniversiteleri tarafından mimarlık alanında yayınlanan dergilerin öncülerinden olan GRİD, 2017 yılında ilk sayısını çıkarmış ve bugüne kadar Ocak ve Temmuz aylarının sonlarında olmak üzere yılda 2 sayı yayınlamayı düzenli olarak sürdürmüştür. Mimarlık Fakültesi tarafından bir dergi yayınlanmasına karar verilmesinde, Mimarlık, İç Mimarlık ve Şehir ve Bölge Planlama Bölümlerinden oluşan Fakülte yapılan araştırmaların alanlarında bilgi üretimine katkılarının hızla duyurulması önemli bir amaç olmuştur. Bugüne kadar GRID dergisi, DergiPark kurallarına göre belirlenen sınırlara uygun olarak Fakülte mensuplarımızın makalelerinin yanı sıra yurt içi ve dışından araştırmacılar tarafından gönderilen Türkçe ve İngilizce dillerindeki makaleleri yayınlamıştır. Altı yıldır düzenli olarak yayınlanan GRID dergisi TRDizin ve Avery Index tarafından taranmaktadır.

GRID dergisi, Mimarlık Fakültesinin ilgili akademik personelinin özverili ve titiz çalışmaları ile yayına hazırlanmaktadır. Yayınlamak üzere gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde sorumluluk üstlenen hakemlerin de bilgili ve özverili katkıları ile yurt içi ve dışında nitelikli bir dergi olarak tanınırlığı hızla gelişmektedir. Yayın kalitesini artırarak sürdürme kararlılığında olan GRID dergisi, Çankaya Üniversitesi Rektörlüğü ve Mimarlık Fakültesi Dekanlığının destekleri ile bu amacı gerçekleştireceğine inanmaktadır.

Ali Türel, Prof. Dr.

Genel Yayın Yönetmeni

Dear Readers and Authors,

Innovative ideas are developed through information. Scientific studies bring information to light, make studies known, and produce scientific products. Journals are among the publications in which these scientific products are transmitted, act as the backbone of science. Scientific journals communicate innovations. When the journal archives are followed, scientific progress can be followed as well, and each new issue opens new horizons. One of these scientific journals, Çankaya University Faculty of Architecture Journal, GRID-Journal of Architecture, Planning and Design is a prestigious platform for scientists and researchers who want to share their new findings and evaluations with the scientific world. In its six-year publication life, it has been instrumental in bringing the original works of many pioneers in the field to the world of science.

It has contributed to the enlightenment of many problems that need to be clarified by including a wide range of important research articles, criticism and evaluation articles in the fields of interior architecture, architecture, urban and regional planning, landscape architecture, urban design, product design and industrial design and their interdisciplinary fields. Our Journal continues its publication life as a prestigious journal that has set an example for academic publishing in Turkey in terms of both its principles and writing rules. Published twice a year, our Journal is indexed in TRDizin and Avery Index. The journal believes that providing free online access to scientific research will contribute to the global dissemination of knowledge. In this respect, it accepts the principles defined by the Budapest Open Access Initiative (BOAI) and adopts the Open Access Policy.

This special issue of GRID Journal, one of the well-established scientific publications of Çankaya University, publishes national, regional and international scientific studies with the understanding that it contributes to the development of science as a whole without compromising its scientific sensitivity, principled and meticulous stance, being aware of its mission since its first issue. As a symbol of the richness that Çankaya University has added to the academic world on the 25th anniversary of its establishment, with the suggestion of our Dean's Office, it has been brought to the world of science with the original and remarkable publications of our seven distinguished professors.

Our Rector Prof. Dr. Hadi Hakan Maraş and our Vice Rectors Prof. Dr. Buket Akkoyunlu and Prof. Dr. Mehmet Nihat Solakoğlu, I would like to express my endless thanks to our academic staff, especially who contributed to the publication of our Journal.

Believing that this special issue, published on the 25th anniversary of the establishment of our university, will be remembered with pride in many quarters of centuries, I hope that GRID-Architecture, Planning and Design Journal will reach many more issues with the same prospect.

Gediz Urak, Prof. Dr.
Faculty of Architecture, Dean

Değerli Okuyucu ve Yazarlar,

Bilgiler kullanılarak yeniliğe açık düşünceler geliştirilir. Bilimsel çalışmalar bilgileri gün ışığına çıkarır, bilinmesini sağlamaya yönelik çalışmalar yapar ve bilimsel ürünler ortaya çıkarır. Bu bilimsel ürünlerin iletiildiği yayınlardan olan dergiler bilimin omurgasıdır. Bilimsel dergiler yenilikleri iletir. Dergi arşivleri takip edildiğinde bilimsel gelişim izlenebilirken, her yeni sayı yeni ufuklar açar. Bilimsel dergilerden Çankaya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi GRID – Mimarlık Planlama ve Tasarım Dergisi, yeni bulgu ve değerlendirmelerini bilim dünyasıyla paylaşmak isteyen bilim insanları ve araştırmacılar için saygın bir platformdur. Altı yıllık yayın hayatında, alanında öncülük etmiş birçok akademisyenin orijinal çalışmalarının ilim dünyasına kazandırılmasına aracı olmuştur. Mimarlık, kentsel ve bölgesel planlama, iç mimarlık, peyzaj mimarlığı, kentsel tasarım, ürün tasarımı ve endüstriyel tasarım ve bunların disiplinler arası alanlarında, çok geniş bir yelpazede birbirinden önemli makalelere, eleştiri ve değerlendirme yazılarına yer vererek aydınlatılmaya muhtaç birçok sorunun aydınlatılmasına katkı sağlamıştır. Dergimiz, Türkiye'deki akademik yayıncılığa gerek ilkeleri gerekse yazım kuralları açısından örnek teşkil etmiş prestijli bir dergi olarak yayım hayatına devam etmektedir. Yılda iki kez yayınlanan dergimiz TRDizin ve Avery Index'de taranmaktadır. Dergi, bilimsel araştırmalara ücretsiz ve serbest çevrimiçi ulaşımın sağlanmasının bilginin küresel çapta yayılmasına katkı sağlayacağına inanmaktadır. Bu yönüyle, Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) tarafından tanımlanan ilkeleri kabul etmekte ve Açık Erişim Politikasını benimsemektedir.

İlk sayısından itibaren taşıdığı misyonun farkında olarak, bilimsel hassasiyetten, ilkeli ve titiz duruşundan ödün vermeden ilmin bir bütün olarak gelişmesine katkı sağlayan anlayışıyla, ulusal, bölgesel ve uluslararası bilimsel çalışmaların yayımlandığı, Çankaya Üniversitesi'nin köklü bilimsel yayınlarından GRID Dergisi'nin bu özel sayısı, Dekanlığımızın önerisiyle Çankaya Üniversitesi'nin kuruluşunun 25. Yıl dönümünde akademik dünyaya kattığı zenginliklerin bir simgesi olarak, 7 değerli hocamızın orijinal ve dikkat çekici yayınları ile bilim dünyasına kazandırılmıştır.

Rektörümüz Prof. Dr. Hadi Hakan Maraş ve Rektör Yardımcılarımız Prof. Dr. Buket Akkoyunlu ile Prof. Dr. Mehmet Nihat Solakoğlu başta olmak üzere dergimizin yayımlanmasına emek veren hocalarımıza sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Üniversitemizin kuruluşunun 25. yılında yayınlanan bu özel sayının nice çeyrek asırlarda da gururla anılacağına inanarak, GRID – Mimarlık Planlama ve Tasarım Dergimizin aynı çizgide daha nice sayılara ulaşmasını temenni ederim.

Gediz Uruk, Prof. Dr.
Mimarlık Fakültesi Dekanı

Designing the planning processes in today's multiscale, multifunctional, multiparadigm science world

İlhan TEKELİ¹, ORCID: 0000-0001-6201-940X

Abstract

This article tries to construct approaches to help professional planners design a planning process specific to their fields. While such an approach is being constructed, it is accepted that today's planning activities are differentiated as 1) making good/correct decisions, 2) finding solutions to the problems that have been accepted in society, and 3) directing the existing change and transformation of society. The second dimension of the differentiation of these planning activities is determined by the scientific paradigms used. The oldest of them is representational science. Planners use this approach while realizing instrumental rationality. This was followed by the constructivist understanding of scientific knowledge after the 1980s and led to the development of communicative rationality and the deliberative planning process. After the 2000s, 'non-representational theories' have emerged additionally. The third dimension of differentiation in planning activities is the scale differentiation of the action takers: 1) individuals, 2) small groups, and 3) communities. This three-dimensional classification obtains a planning spectrum with 27 options for today's planners. In the following part of the article, theoretical discussions are opened on the fundamental issues that can help a planner who takes planning tasks at the community scale to design/make choices on a rights-based planning process that reduces the democracy gap in that community. In addition, it is pointed out that if one does not want to be unrelated/passive about the developing non-representational theories and paradigm change, it is necessary to analyze what this new paradigm can contribute in the face of deepening inequality in today's world.

Highlights

- Planner is not someone that present solutions to politicians and waits for their acceptance or rejection.
- Planner is the one who negotiates solutions with different agents of society and reproduces them within these processes.
- This study offers a range of twenty-seven options, consisting of three dimensions and sub-options, on decision-making and related actions in planning.

Keywords

Planning theory; Multiparadigm science; Planning process; Non-representational theory

Article Information

Received:

29.04.2022

Received in Revised Form:

25.02.2023

Accepted:

27.03.2023

Available Online:

28.03.2023

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Middle East Technical University, Ankara, Türkiye

tekeli@metu.edu.tr

Günümüzün çok ölçekli, çok işlevli, çok paradigmatlı bilim dünyasında, planlama süreçlerini tasarlamak

İlhan TEKELİ¹, ORCID: 0000-0001-6201-940X

Öz

Bu yazıda günümüzde bir profesyonel plancının, kendi alanına özgü bir planlama süreci tasarlamasına yardımcı olacak düşünce kanalları ve yaklaşımları kurgulanmaya çalışılmaktadır. Böyle bir yaklaşım kurgulanırken günümüzde planlama faaliyetlerinin i) iyi/doğru karar vermek, ii) toplumda varlığı kabul edilmiş sorunlara çözüm bulmak ve iii) toplumda var olan değişim ve dönüşümü yönlendirmek diye farklılaştığı kabul edilmektedir. Bu planlama faaliyetlerinin farklılaşmasının ikinci boyutunu kullandığı bilimsel bilgi paradigmatları belirlemektedir. Bunların en eskisini temsili bilimler oluşturmaktadır. Plancılar onu araçsal bir rasyonelliği gerçekleştirirken kullanmaktadır. Bunu 1980'li yıllar sonrasında yapılanmacı (constructivist) bilimsel bilgi anlayışı izlemiş, iletişimsel rasyonelite ve müzakereci (deliberative) planlama sürecinin gelişmesine yol açmıştır. 2000'li yıllardan sonra ise bunlara “temsili olmayan bilimler” eklenmiştir. Planlama faaliyetlerinin farklılaşmasının üçüncü boyutunu eylemi yapanın ölçeksel ayrışması oluşturmaktadır: i) bireyler, ii) küçük gruplar ve iii) komüniteler. Bu üç boyutlu sınıflandırmada günümüz planlıları için 27 seçenekli bir planlama yelpazesi elde edilmiş olmaktadır. Yazının devam eden kısmında ise komünite ölçeğinde planlama görevleri alan bir plancının, haklar temelli ve o komünitede demokrasi açığını azaltan bir planlama sürecini tasarlamasına/seçmeler yapmasına yardımcı olabilecek temel konularda kuramsal tartışmalar açılmaktadır. Ayrıca günümüzde gelişmekte olan temsil dışı kuramlar ve paradigma değişikliği konusunda devre dışı kalınmak istenmiyorsa, bu yeni paradigmanın günümüz dünyasında derinleşen eşitsizlik karşısında yapabilecekleri konusunda bir çözümleme yapmak gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Öne Çıkanlar

- Plancı, çözümünü siyasetçiye sunan, onun kabul ya da reddini bekleyen biri değildir.
- Plancı, toplumun değişik kesimleriyle çözümlerini müzakere eden ve bu müzakere süreçleri içinde çözümü yeniden üretendir.
- Çalışma, karar verme ve eyleme girişme işlevlerinin nasıl yapılabileceği konusunda, üç farklı boyut ve alt seçeneklerden oluşan yirmi yedi seçenekli bir yelpaze sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Planlama teorisi; Çok paradigmatlı bilim; Planlama süreçleri; Temsili olmayan bilimler

Makale Bilgileri

Alındı:

29.04.2022

Revizyon Kabul Tarihi:

25.02.2023

Kabul Edildi:

27.03.2023

Erişilebilir:

28.03.2023

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Fakültesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye

tekeli@metu.edu.tr

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Çankaya Üniversitesi'nden dostlar dergilerinin bu yıl çıkacak özel sayısı için planlama konusunda kuramsal bir yazı yazmamı istediler, ben de severek kabul ettim. Bu konu altmış yıldır bir öğrenci ve öğretim üyesi olarak çok ilgilendiğim bir konu. Beklenebileceği üzere bu altmış yıl içinde hem planlama pratiğinde hem de planlama kuramında önemli değişimler, çeşitlenmeler yaşandı. Bu yazımda işte bu altmış yılda planlama süreçlerinde yaşanan bu çeşitlenmenin ve zenginliğin tümünü olabildiğince yansıtacak bir çerçeve oluşturmak istiyorum.

Planlama kuramına çok yönlü katkılar yapan, benim de hocam olan John Friedmann, planlama kuramı üzerinde uzun yıllar çalıştıktan sonra yazdığı bir yazıda, var olan planlama pratiklerine dayanarak ampirik temelli bir planlama teorisinin kurulamadığı saptamasını yapıyor ve bunun nedenlerini; i) Planlamayı teorisi yapılacak bir nesne olarak tanımlayamamak, ii) Planlamayı mevcut kurumsal yapıdan bağımsız olarak ele alamamak, iii) Planlama yapmanın çeşitlerinin çok sayıda olmasından kaçınamamak, iv) Planlama söylemine güç ilişkilerini katamamak diye sıralamaktadır. Böylece, Friedmann, planlama pratiklerinden yola çıkarak *nomotetik* (genel geçerli) bir planlama kuramının kurulamayacağını söylemiş oluyor (Friedmann, 1998).

Ben bu yazıda böyle bir genel kuram önermeye çalışmayacağım. Eğer böyle genel bir kuram geliştirebilseydim, değişik zaman ve yerde, değişik konularda planlama yapan profesyonel planlancılar, planlama faaliyetini nasıl yürüteceklerini tasarlamakta kullanacaklardı. Benim bu yazım, planlancılara genel bir planlama teorisi önermek yerine, planlancıların ele aldıkları planlama işini nasıl yapacağını tasarlamakta kullanabilecekleri bir seçenekler çerçevesi oluşturmak olacaktır. Böylece, genel geçerliliği olan bir planlama kuramının eksikliğini gideren bir şey yapmaya çalışacağım. Burada bir profesyonel olan planlancının, ele aldığı konunun, yerine, zamanına, ölçeğine, bilgiye yaklaşımına ve kurumsal pozisyonuna göre geliştirmek zorunda kalacağı, duruma özel bir planlama yaklaşımını tasarlarlarken doğacak gereksinmelerini karşılamaktan yola çıkılmaktadır. Bu kaygılarla, öncelikle, günümüz bilim dünyasında planlancıların karşı karşıya kalabileceği, tüm olanakları içeren kapsamlı bir seçenekler yelpazesi geliştirilecektir. Planlancılar için bu seçenekler yelpazesinin varlığı genel bir kuramın eksikliğini kapatacak, özel (*particular*) olan için bir yol gösterici olma işlevini yerine getirecektir. Planlancılar, kendi ele aldığı konularda, nasıl bir planlama yolu izleyeceklerini bu seçenekler yelpazesinden yararlanarak saptayacaktır.

Böyle bir noktaya gelebilmek için, bu yazıda iki aşamalı bir çözümleme geliştirilmeye çalışılacaktır. Profesyonel olan bir plancının sorumlu olduğu planlama konusunda nasıl bir planlama sürecini/işlevlerini kullanacağını tasarlayabilmesi için, öncelikle planlama problemini açık olarak tanımlaması gerekecektir. Bu nedenle, **ilk aşamada** günümüz dünyasında planlama sorunlarının ve faaliyetlerinin seçenekler yelpazesinin neler olduğunun çözümlemesi yapılacaktır. Bu yelpazenin altmış yılda aşama aşama nasıl oluştuğu betimlenmeye çalışılacaktır.

Yazının **ikinci aşamasında**, birinci aşamada geliştirilen bu kapsamlı seçenekler yelpazesinden bir planlama problemi seçilerek, bu problemin çözümlenmesinde izlenebilecek yollar demokrasi sorunsalını göz önünde tutularak irdelenecektir. Tabii bir şehir ve bölge plancısı olarak benim bu yazı için seçeceğim planlama problemi *komünite* (topluluk) ölçeğinde olacak. Bu ölçeğin planlama kararlarının verilmesinde ya da eylemlerinin seçilmesinde, demokrasi ölçütü öncelikli konuma sahip olacaktır.

Yazının **üçüncü aşamasında** günümüzün çok işlevli, çok ölçekli, çok paradigmatlı planlama dünyasında plancı olmanın ne anlama geldiğini tartışmaya çalışacağım. Böyle bir tartışmayı, bir tür günümüzün planlama ahlakının geliştirilmesi için atılan bir adım olarak da görebiliriz.

2. GÜNÜMÜZDE PLANLAMA FAALİYETLERİNİN ÇEŞİTLENME YELPAZESİ NASIL OLUŞUYOR? (HOW IS THE RANGE OF DIVERSIFICATION OF PLANNING ACTIVITIES DEVELOPED TODAY?)

Günümüzde planlama faaliyetlerinin çeşitlenmesini konuşmaya başlamadan önce yapacağımız sınıflandırmanın mantığına açıklık kazandırmamız gerekiyor. Denilebilir ki, plancıları (kent plancıları, ekonomi plancıları, devlet plancıları vb.) ele aldıkları konuya göre çeşitlendirebiliriz. Her işe ilişkin bir planlama türü tanımlayabiliriz. Ama bu yazıda bu tür bir sınıflandırma bizi ilgilendirmemektedir. Bizi, plancıların çeşitleri değil, plancıların planlarını yaparken yaptıkları faaliyetlerin farklılıkları ilgilendirmektedir. Bu bakımdan, planlama faaliyetlerinin farklılaşması üç farklı boyut üzerinden ele alınabilir.

Birinci Boyut: Planlama Faaliyetinin İçeriğinin Farklılaşması

Günümüzde planlama faaliyeti dediğimizde üç farklı faaliyet anlaşılmaktadır. Bunlardan hâkim olanı bilimsel bilgiyi kullanarak **en iyi ve doğru kararı üretmek** için çözümlemek, düşünmek sürecidir. Bir toplumda aktif olan aktörler yaşamlarını sürdürmek için sadece karar vermekle yetinemezler. Onu eyleme dönüştürerek uygulamada sonuç almaları gerekir. Onun için planlama dediğimizde, düşünerek ulaşılabilecek kararı ve onu uygulayacak eylemi bir bütün olarak ele almamız gerekir. Bu durumda planlama faaliyetini insanın spontane tepkilerinden ve eylemlerinden ayırmış oluyoruz. Ona planlı olma iddiasını yüküyoruz.

Planlama kuramcılarında bir kısmı ise, planlama faaliyetinin içeriğini **sorun çözme üzerinden** tanımlamaktadırlar. Bu bakış açısı içinde bir sorunu çözenin bilimsel bilgiyi kullanarak en iyi ve en doğru kararın/eylemin üretilmesiyle gerçekleşeceği, dolayısıyla planlamaya sorun çözme üzerinden yaklaşmanın ayrı bir planlama kategorisi oluşturmayacağı ileri sürülebilir. Böyle bir

iddianın geçersizliği Rittel ve Weber tarafından gayet açık olarak anlatılmaktadır (Rittel & Webber, 1973). Bu kuramcılar, özellikle toplumsal sorunları iki gruba ayırmaktadırlar. Bunlar; a) Uslu sorunlar, b) Hıznır (*wicked*) sorunlardır. *Uslu sorunlarda*, sorun açık olarak, kuşku bırakmayacak biçimde formüle edilebilmekte, çalışılarak gerekli bilgi toplanabilmekte, bilimsel bilgiden yararlanarak iyi ve doğru çözüm kararları üretilebilmektedir. Eğer bütün sorunlar bu kategoride kalsa sorun çözme diye ayrı bir kategori tanımlamaya gerek duyulmayacaktır. Oysa, *hıznır problemlerde*, bilinen yollarla çözülmeye çalışılan sorunun tam çözüldüğü sanıldığında, sorunun belki de nitelik değiştirerek sürdüğü fark edilmektedir. Birçok sosyal problem, trafik problemi de bu tür bir hıznır problem kategorisine girmektedir. Çözümleri yaşam içinde keşfedilecek ya da yeniden üretilecektir. *Hıznır problemler* sorunların ayrı bir planlama kategorisi olarak ele alınmasının gerekçesini oluşturmaktadır.

Plancılarının faaliyetlerinin farklılaşması konusunda, ilk kategorinin kapsayamadığı üçüncü alan ise **değişmeyi ve dönüşmeyi yönlendirmektir**. İnsanlar sürekli kültür üreterek bunu biriktirebilme kapasitesine sahip olduğu için her toplumun zamanı bir ilerleme okuna sahiptir. Bu nedenle toplumlar sürekli değişme ve dönüşme süreci içindedirler. Bir evrim geçirmektedirler. İnsan bu sürece müdahale etmek istediğinde planlama için yeni bir faaliyet alanı tanımlamış olmaktadır.

Planlama faaliyetlerinin farklılaştığı bu üç alan birbirinden çok farklıdır. Ama bir ortak yön bulunmaktadır. Her üçünün de başarmaya çalıştığı gelecekte gerçekleşecek olandır.

İkinci Boyut: Planlamanın Kullanılan Bilimsel Bilgi Paradigması Üzerinden Farklılaşması

Planlama etkinliklerinin ayırıcı özelliklerinden biri, genellikle bilimsel bilgiye duyulan güvenin yüksekliği olmuştur. Ama insanlığın gelişmesi sırasında bilimsel bilginin ne olduğu konusunda da önemli gelişmeler ve değişimler yaşanmaktadır. Dünyanın altmış yıllık deneyimi gözden geçirildiğinde planlama alanında etkili olan üç farklı bilimsel bilgi paradigmasının ortaya çıktığını görürüz. Bu bilimsel bilgi paradigmalarından en eskisi **temsili bilimlerdir**. Bu anlayışta insan beyni sembolleştirme kapasitesine sahip olduğu için insanın dış dünyasında olup bitenler insan zihninde temsil edilebilmektedir. Zihinde gerçekleştirilen bu temsil kullanılarak bilimsel bilgi üretilebilmektedir. Bu bilgi nesnel, doğruluğu sınanmış, her zaman ve her yerde geçerli olan bilgidir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında bilimsel bilgi denildiğinde anlaşılan, temsili bilimler kanalı içinde üretilenler olmuştur. Bu tür bilgilerin örnekleri olarak neo-pozitivizm, realizm ve benzeri alanlarda geliştirilen bilimsel bilgiler verilebilir.

Temsili bilimsel bilginin hâkim olduğu dönemde planlama kuramları **araçsal rasyonelliği** gerçekleştiren karar verme süreçleri üzerine odaklanmaktadır. Bu Weber'in rasyonellik anlayışıdır (Weber et al., 2012). Bu dönemde rasyonellik, insan düşüncesinin temel bir niteliği olarak görülmektedir. Planlama bilimsel bilgiden yararlanarak bu rasyonelliği sağlama hedefindedir. Bu rasyonelliğin araçsal olması vurgusu insan kararının ve eyleminin gerçekleştirmeye yöneleceği amacın dıştan verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Rasyonelliği sağlayan, verilen amacı gerçekleştirecek araçların ve eylemlerin ne olduğunu saptamakta bilimsel bilginin kullanılmasıdır. Bu *anthropocentric* (insan merkezli) bir planlamadır. Ama gerçekleştireceği hedefi ve amacı da keyfi ve duygusal olarak saptamamakta, geleceği de bilimsel bilgi kullanarak kestirilebilir olarak görmektedir.

Söz konusu planlama paradigması içinde en çok eleştirilen konulardan biri de planlamada amaç ve araç saptamasının birbirinden ayrılması olmaktadır. İnsanlar toplumda yaşarken amaç ve araç saptamasını çoğunlukla birlikte yapmaktadırlar ve araçsal rasyonellik içinde rasyonel olduğu varsayılan aracı kullanmamak için insanlar amaçlarını değiştirme yoluna gitmektedirler. Bu durum, insanlar amaçlarını ve araçlarını aynı esnada seçtiklerini göstermektedir. Amaç ve araç ayrımı ortadan kalkınca rasyonellik iddiasını temellendirmek olanağı da kalmamaktadır. Kahneman'ın hızlı ve yavaş düşünme süreçleri üzerinde yaptığı araştırmalar, insan beyninin uzun süre düşünerek verdiği kararlarda yüksek enerji tükettiğini göstermiştir (Kahneman, 2011). Bu konuda beyin tasarruf yapabildiği, çoğu kararın hızlı olarak verilmesiyle sağlanmaktadır. Diğer taraftan, yavaş verilen tüm kararların da rasyonel olduğu söylenemez. Bu süreçlerde de daha basit karar verme şemaları kullanılarak enerji tasarrufu yapılmaktadır.

Yapılanmacı (constructivist) epistemoloji kavramı 1967 sonrasında Jean Piaget tarafından önerilmiştir. Ama esas olarak 1980'li yıllar sonrasında bilim dünyasında temsili bilimsel bilim anlayışının dışında yapılanmacı bilimsel bilgi anlayışı zemin kazanmaya başlamıştır (Burr, 2003). Bu zemin kazanma dünya toplumunda modernist yaklaşımların eleştirilmesi ve postmodernist çizgide yol alınabilmesiyle yakından ilişkilidir. Postmodernist bireylerin anlık tepkilerinin ön plana geçmesi ve insanların kararlarını vermekte, yapacakları eylemleri seçmekte yalnız öznel dayanmaları halinde, gelecek eylemleri yönlendirmekte yararlanılacak bilimsel bilgi diye bir şey kalmayacaktır. Nesnel bilginin olanaksızlığının kabul edildiği bir durumda, bireylerin yararlanabilecekleri bilimsel bilginin olanaklılığı da sadece özneller arası oйдаşmasının (*intersubjective consensus*) varlığına bağlı hale gelmektedir. Bu halde, bilimsel bilgi, bilim komünitesi tarafından özneller arası uzlaşmaların sağlanmasıyla üretilmektedir.

Yapılanmacı doğa bilimleri, duyuşal deneyimi ve ölçümleri açıklayan zihinsel kurgular ve inşalar yoluyla oluşmaktadır. Dış dünya insan zihninden bağımsız olarak var olmaktadır. Ama bu dış dünyanın bilgisi, insanın deneyimine bağımlıdır ve toplumsal olarak inşa edilmektedir. Bu anlayış içinde gerçeğe ulaşmanın yalnızca bir metodolojisi yoktur. Farklı yöntemlerden yararlanılabilmektedir.

Bilimsel bilgiye yeni bir yaklaşım gelişirken Habermas'ın **iletişimsel rasyonalite** anlayışını geliştirmesi, **müzakereci (deliberative) planlama ve işbirlikçi (collaborative) planlama** gibi yeni planlama süreçlerinin önerilmesini ortaya çıkarmıştır (Forrester, 1999; Healey, 1997). Habermas iletişimsel bir eylem kuramı geliştirmiştir (Habermas, 2001). Bu kuramda bizim ilğimiz, insanların birbirleriyle konuşarak etkileşim içinde ortaya çıkan eylemlerin niteliklerini anlamaya ve açıklamaya çalışırken yeni bir planlama kuramının yolunu açmış olmaktadır. İnsanlar iletişimsel eylemi bir toplulukta yaşarken karşılıklı etkileşimleri, müzakereleri ile gerçekleştirmektedirler. Böyle ortaya çıkan bir eylem, toplumun entegrasyonu ve dayanışmasını artırıcı bir etki yaratmaktadır (Goldkuhl, 2001). Bir toplumda dil kullanabilme ve eylem yapabilme kapasitesi bulunan en az iki öznenin birbirleriyle ilişkileri içinde görüş birliğine ulaştıkları eylem programları içinde amaçlar ve araçlar birlikte kararlaştırılmıştır. Bu amaç ve araçların kararlarının eş zamanlı olarak verilmesinin bir rasyonalist sonuç yaratmış olduğunu söyleyebilmek için iletişimin toplumun **ideal konuşma durumunda** gerçekleşip gerçekleşmediğini irdelenebilmek gerekmektedir. Habermas'a göre, iletişimsel eylemin geliştiği bir ortamda, ilişki içine giren tarafların birbirlerinin önerilerini değerlendirebilecek durumda olması, fiziki ya da psikolojik olarak bir zorlamanın bulunmaması ve

iletişim eylemi içinde bulunanların rasyonel bir oydaşma geliştirme güdüsüne sahip olması gerekmektedir. Gelecek, bilimsel bilginin kestiriminde değil, razı olunandaki uzlaşmada bulunmaktadır (Morrison et al., 1983). Bu durumda da insan merkezli (*anthropocentric*) bir planlama söz konusu olmaktadır.

Habermas'ın toplumda belli eylemlerin geliştirilmesi konusunda oydaşma oluşturulması eğilimin bulunması konusunda yaptığı bu kabul, Chantal Moufe gibi siyasal bilimciler tarafından eleştiri konusu olmuştur. Günümüz toplumlarında kamu alanlarında yer alanların bir kısmının oydaşmaya ulaşma eğiliminde olmadığı, **agonistic (karşı) pozisyonlarını** sürdürmek ve sergilemek eğiliminde oldukları söylenmektedir (Kühn, 2021). Eylemi belirleyen, kamusal alanda ulaşılan oydaşma zemininden çok, müzakereler sonucu birlikte razı olunan çözümler olmaktadır. Bu halde *agonistic* bir çoğulculuk söz konusudur. Planlama, artık Weber'in akılcı planlamasından uzaklaşmakta, bir demokrasi projesi haline gelmektedir.

2000'li yıllarda var olan bilimsel bilgi anlayışlarına, bir üçüncüsü, **temsili olmayan bilimler** eklenmiştir. Bu yeni bilimsel bilgi/kuram alanı, felsefede Spinoza'dan başlayıp Deleuze'e kadar uzanan bir çizgiyi izlemektedir. Bunlar varlık (being) temelli değildirler, oluşan/olmakta olan (*becoming*) temellidirler.

Deleuze'ün felsefesinin esas ilgi alanı olan yaşam felsefesinde, yaşam bir maddi varlık değildir, bir süreç ve bu sürecin yarattığı performans ve öyküdür. Bu da insanların yaşam deneyimi sırasında ortaya çıkan gündelik yaşamdır. Bu bakış açısını yeni bir bilimsel bilgi paradigması olarak geliştiren Nigel Thrift ise yeni bir deneyimsel tarz olarak yaşam deneyiminin merkeze alınmasını önermektedir (Thrift, 2008). Bu paradigmada, yaşamın değişmesi denetim altına alınmaya çalışılmamakta, değişmenin önü açılmak istenmektedir. Bu paradigmanın birinci ilkesi, gündelik yaşamın akışını yakalamak ve bu akışa katılmak olmaktadır. Deleuze'ün kuramında yaşam, tümü tahayyül edilerek (tasarlanarak) ya da toplumdaki bir öznenin öznel değerlendirmesine konu olması sonucu, oluşan bilince dayanarak müdahale edilebilen bir şey değildir. O katılabilen bir şeydir. Temsili olmayan kuramcılar bilişsel eğilimler ve bilgi ile ilgili değildir ve köktenci ampirizmi reddetmektedirler. Temsili olmayan kuramcılar yaşamın değişmesini öznel tercihleriyle de açıklanmasını kabul etmemektedirler. Onlar özneye değil özneleştirmeyle (*subjectification*) ilgilidirler. Bu da her türlü nesnenin diğerleriyle karşılaşmasıyla (*encounter*) gerçekleşmektedir. Değişmenin bilimsel bilgiye ilişkin olarak ele alındığı ilk iki paradigmanın dışında olan, bir başka kaynağı, **oluşumu** ortaya koymaktır. Bir anlamda değişmenin insan tarafından denetlenemeyen kısmını ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle, temsili olmayan kuramlar ancak bu değişmenin bir şahidi olacaklardır. Değişme karşısında, denetleyememekten doğan hayıflanma yerine, ortaya çıkana hayret edebilme duygusunu geriye getirmeye çalışacaklardır.

Temsili olmayan kuramda ilginin yöneldiği oluşmanın dinamiği insanın **afekt (duygulanım)** ve hislilik kapasitesinin bulunmasından gelmektedir. İnsan davranışlarının insan eylemlerinin temel güdüsü duygusaldır. Bu duyguların kaynağı ise içsel ve evrenseldir. **Afekt** işte bu güdüyü oluşturmaktır. *Afetler* karşılaşmaların (*encounters*) biçimlerine ve ritimlerine göre yükselen ve alçalan beden kapasiteleri olarak anlaşılabilir. Bedenler karşılık vermek ya da birlikte katılmak kapasitelerine sahiptirler. Bu nöro-fizyolojik bir olgudur. Bu nedenle de bilinç dışıdır. *Afekt* kuramı, eylemlerde bilişin merkezi konumunu değiştirdiği gibi, strüktüralizmin ve post-strüktüralizmin de yerini

değiştirmektedir. *Afetler*, bireylerin eylemde bulunma kapasitesini artırdığı gibi belirsizliğin yolunu da açmaktadır.

Afet kavramı uzun süredir sosyal bilim alanında kullanılmaktadır (Tomkins, 1962). Massumi *afektin* kullanılmasını sosyal bilim alanında yaşanan bir dönüş olarak görmektedir (Clough, 2010). Bu dönüş bedeninin otonom yanıtının belirlenmemiş (*indeterminate*) olmasından gelmektedir. Bu yaklaşım ele alınan sosyal sistemi, kendi kendini yaşatan (*autopoietic*) açık sistem haline getirmektedir. Bu sosyal sistemlerin tarihselliğinin önünü açmış olmaktadır (Massumi, 2015). Temsili olmayan kuramlar, *afektin* getirdiği sürekli değişmeye açık olmayı kabul ettiklerinden dolayı, beraberlerinde bir **yenilik ahlakını** da getirmiş olmaktadır. Temsili olmayan kuramlar üçüncü bir bilimsel bilgi paradigması olarak ilgi çekmektedir. Ama bu yaklaşımın ne tür gelişmelere yol açacağı yaşamın akışı içinde ortaya çıkacaktır.

Üçüncü bir bilimsel bilgi paradigmasının ortaya çıkması, **üçüncü bir planlama paradigmasının** da gelişmesine yol açmaktadır. Bu, *post-anthropocentric* bir planlama olacaktır. Temsili olmayan kuramlar planlamaya yenilik açısından yaklaşmaktadır. Bu kuramların yaşamımıza getirdiği en önemli katkının **yenilikçilik alanını genişletmek** olduğu söylenebilir. Bu genişletmeyi ontolojik kabullerindeki yaşam dinamiğine ilişkin varsayımlarıyla sağlamaktadır. Bu genişletmeyi var olan dünyanın ekonomik çıkarlarla ve bilim ve teknoloji dünyasının mantığıyla sınırlanmış alanının dışına çıkararak, algılar ve sanat, duygular, *afekt* alanına yönelerek yapmaktadır.

İkinci değişiklik, yaşamda yeniliğin yaygınlaşmasına katkısı olan **aktör (agency) sayısının çoğaltılması** olmuştur. Toplumdaki tüm bedenlerin/bireylerin yaşamın oluşumuna bağımsız olarak katkı yaptığı kabul edilmektedir. Aktörlerin tüm toplumu içerir hale gelmesinin beraberinde bir demokratik meşruiyeti de gerçekleştirdiği söylenebilir.

Yenilik alanının genişletilmesi Deleuze'ün yenilik mekanizmalarına bağlanmaktadır. Bunlar, düşünce güçleri, makineler, arzu, ideoloji ve simülasyon yapabilme kapasitesidir. Burada söz konusu olan yaşamda oluş ve farklılığı yaratacak düşünme güçleridir. Deleuze bunları felsefe, sanat ve bilim kategorileri altında toplamaktadır. **Felsefe** değişik içkinlik düzeylerinde ürettiği yeni kavramlarla, farklılık yaratma ve yaşamın kaosu biçimlendirmede adımlar atmaktadır. **Sanat** ise, yeni algılar ve duygular yoluyla düşünmede farklılık sağlamaktadır. **Bilim** ise dünyayı gözlemlenebilir ilişkiler haline getirmeyi sağlamaktadır. Deleuze'de günlük yaşam deneyimindeki dönüşmenin düşünce güçleri dışındaki kaynağı arzu, ideoloji ve simülasyon yapabilme kapasitesidir. Makine insanın kapasitesini geliştiren, yaşamı dönüştürür. Temelde Deleuze'ün makinesi bağlantılardan başka bir şey değildir. Herhangi bir şey tarafından yapılmış değildir. Herhangi bir şey değildir ve sınırlı bir kimliği yoktur. Makine özgül ve uzlaşımlar anlamında kullanılmaktadır. Yaşam, beyinle makinaya özgü ilişkiler kurulmasıyla gerçekleşmektedir. Deleuze'ün dinamiği içinde arzu bir çıkış noktası oluşturur. Arzu bir oluş ve imgeler oluşturma gücüdür. Arzu eksiklik duyduğumuz bir şeyden başlamaz. Arzu bağlantılardan başlar. Yaşam kendisini sürdürmeye ve zenginleştirmeye çalışırken diğer arzularla ilişki kurarak yapar. İnsanlar yeni bağlantılarıyla arzuların makineler haline geleceklerdir. Deleuze, insanların yaşam deneyiminde temsili kuramlarla elde edilen bilgiye dayanmak yerine simülasyon yapma kapasitesine dayanmayı önermektedir, onun için simülasyon yapma kapasitesi gerçektir. Yaşamın güçlenmesi, çeşitlenme güçlerini ve uygulanma güçlerini

artırarak ve olduğu şeyden başka bir biçime bürünmesiyle olur. Henüz olmadığı şeyi tahayyül etmeyi ve yansıtmayı gerektirir. Bu da tasarım ve planlama için bir alan açılması demektir.

Eylemde bulunan **aktör (agency)** artık insan değildir. Bu halde, insan vücudundan farklı **genişletilmiş bir aktör** söz konusudur. Temsili olmayan kuramcılar genişletilmiş aktör olarak iki farklı seçeneğe sahiptirler. Bunlardan birincisi **asamblaj (assemblage)** kuramıdır, diğeri ise **aktör ağı (actor network)** kuramıdır (Delanda, 2016). *Asamblaj* üzerinden düşünmeye başlayınca, heterojen, çok değişik, somut (*tangible*) ve somut olmayan (*intangible*) ögeler, nesnelere, gövdeler bir araya getirilerek, bir aktör keşfedilmektedir. Burada farklı ögelerin oluşturduğu bir bütün araştırılmamaktadır. Bunlar birbiriyle etkileşerek farklı ve yeni asamblaj düzeylerini cisimleştirilmiş yapıda ortaya çıkarmaktadır. Yeni oluşumlar birbiriyle ilişkili deneyimler sırasında yeni bir araya getirmeyle cisimleştirilmektedir. Bunun seçeneği olarak gelişen aktör ağı kuramında ise, yeni bir aktör olarak ortaya çıkan ağlar kendilerini sürekli olarak yeniden dönüştürmek, oluşturmak kapasitelerine sahiptirler. Bu olumsal ve tarihsel bir süreçtir.

Planlamanın insanın güdülerini aşarak *post-anthropocene* hale gelmesinin ikinci kanalını, toplum içinde ilişkinin *afekt* üzerinden kurulması oluşturmaktadır. Oluşum ve farklılığı üreten ikinci dinamik türü yaşamda *karşılaşan* bedenlerin duygusal etkileme ve etkilenme (*afektler*) olayınca yaratılmaktadır. Bu duygusal etkiler/etkilenmeler çok çeşitlidir ve birey aşırıdır. Bir tek kişiye odaklanmış değildir. Öznel olanın deneyimine teslim olmaz. Deleuze'ün yaşama ilişkin felsefesinin oluşum odaklı ontolojik kabulleri içinde ister gündelik yaşam deneyimine ister bedenlerin duygusal etkileme/etkilenmesine dayandırılan oluşum dinamikleri içinde, çok sayıda aktör tarafından küçük değişiklik yaratılmaktadır. Değişme zaman içinde birikerek büyümektedir. Bu da zaman akışının büyük dalgalanmalar yaratmamasını sağlamaktadır. Temsili olmayan kuramlarda ele alınan gündelik yaşam deneyimlerinde ve duygusal etkileme/etkilenme yoluyla yaratılan dinamiklerde, çok sayıda aktörün yarattığı eylemler sırasında yaratılan ortak *afektler* ve bu eylemlerin yarattığı değişikliklerin göreceli olarak küçüklüğü, sistemin **büyük çalkantılar geçirmeden değişim yaşamasına** olanak vermektedir (Clough, 2010). Bu bir oluşum olmaktadır.

Temsili olmayan kuram yaklaşımlarında kararlı ve belirli bir amaç için hizmet eden aşkın bir varlık/plancı söz konusu değildir. Sadece oluşum ve farklılık vardır. Temelde ortaya çıkan bir değişmeye/yeniliğe razı olma söz konusudur. Dolayısıyla doğrudan bir planlama söz konusu olmayacaktır. Ama yönetimler için dolaylı bazı etki yaratma yolları kalmaktadır. Bunlardan birincisi oluşum sürecini hızlandıran **etkileme/etkilenme atmosferini** oluşturma üzerinde durularak güçlendirilebilir¹. Atmosfer temelde ilişkiseldir. Bir yerde/mekânda gündelik yaşam deneyimi içinde, bir kişi çok sayıda atmosferle karşılaşmaktadır. Atmosferler bir yandan ilham alınan ilişkilerle fiziki çevreler ve insan ilişkileri arasında ortamı oluşturur. Bu ortamdaki oluş sadece bireyin bedenine indirgenemez. Duygusal etkileme/etkilenme atmosferleri dinamik mekansal örüntülerdir ve ilişkisel yer karşılaşmalarının ortaya çıkardığı kolektif duygusal etkiler/etkilenmeler tarafından yaratılmaktadırlar. Demek ki insanın yaşam düzeyi ortamına uzun erimli sonuçları olması beklenen bazı müdahaleleri ve planlamaları yapmak olanaklıdır. Bu bağlamda etkili bir **afektif atmosfer**

¹ Bu konuda bkz: Buser, M. (2014). Thinking through non-representational and affective atmospheres in planning theory and practice. *Planning Theory*, 13(3), 227–243. <https://doi.org/10.1177/1473095213491744>

yaratımı ve **afektif eğitim** böyle uzun erimli müdahale olanaklarının örnekleri olarak görülebilir. Bunlara *afektif direnç*, *afektif düzenleme* ve benzerleri eklenebilir.

Deleuze felsefesi paralelinde temsili olmayan bir bilgi içinde verilen kararların ve yapılan eylemlerin gerisinde *afektif* yargılarla yüklü, yaşam deneyimi birikimlerine, büyük resim ve örüntü algılamalarına dayalı, sistematik temellendirmelere dayanmayan, içten gelen sese kulak veren **sezgisel (intuitional) bir yaklaşım** bulunmaktadır². Yaşam deneyimi sırasında sezgiye dayalı eylemler yapanların kendilerinin anlama, öğrenme ve uyum yapma kapasitelerine güvenleri yüksek olmaktadır. Böyle bir yenilik anlayışı içinde yeni bir zaman anlayışı da getirilmiş olmaktadır. Burada artık mutlak bir zaman anlayışı yoktur. Yeni olan zaman içinde gerçekleşmez. Zaman yeniliğin kendisidir. Deleuze'ün projesinin merkezinde zaman-imge bulunmaktadır. Yaşananlar onun fark edilmesini sağlayacaktır.

Üçüncü Boyut: Planlamanın Eylemi Yapan Aktörün Ölçeği Üzerinden Farklaşması

Bir toplumda gerçekleşen eylemleri faileri bakımından sınıflandırırsak, genelde üç grup içinde toplayabiliriz. Bunlar: i) **Bireyler**, onların bir araya gelerek oluşturdukları, ii) Firmalar, organizasyonlar, sivil toplum kuruluşları vb. **küçük gruplar** ve iii) Toplumdaki bireylerin ve küçük grupların tümünün bir araya gelerek oluşturduğu **komüniteler** olarak sıralanabilir.

Bireylerin eylemlerini planlamaları, Karl Mannheim'in çözümlemesine göre kültür oluşumunun doğal bir sonucudur (Mannheim, 1949). İnsanların beyinleri, sembolleştirme ve dil geliştirme kapasitesine sahip olduklarından, yaşarken doğayla ya da toplumla kurdukları ilişkilerde oluşturdukları bilgileri ve kültürel öğeleri biriktirirler. Bu bilgi birikimi sonucunda bireylerin eylemlerinin sonuçlarını tahmin etme ve eylemlerinin sonuçlarını kontrol etme yarıçapları artar. Bir bireyin ister doğayla ister toplumla etkileşmesinde olsun, her yaptığı eyleminin yaratacağı ve birbirini izleyen çok sayıda sonucu olacaktır. İnsanın bilgisi biriktikçe, bu birbirini izleyen olaylardan kaç tanesini tahmin edebildiği yanı sıra tahmin etme yarıçapı da artacaktır. Başlangıçta ortaya çıkmasını denetlediği birbirini izleyen olayların sayısı, yani kontrol yarıçapı artacaktır. Genel olarak insanın edindiği kültür içinde, kontrol yarıçapı tahmin yarıçapından küçük kalmaktadır. Ama insan bilgisinin birikmesi sürecinde tahmin ve kontrol yarıçaplarının her ikisi de sürekli artmaktadır. Zaman içinde kontrol yarıçapı belli bir düzeyi aşınca, insan düşünürken kendiliğinden planlama yapmaya başlamaktadır. Böyle bir analiz bize, insanlığın gelişme süreci içinde, planlamanın insan düşüncesinin ulaştığı bir aşama olarak görülebileceğini göstermektedir. Böyle bir saptamayı araçsal rasyonalite ile ilişkilendirmek gerekemeyecektir. Burada dıştan konulmuş bir amacı gerçekleştirecek aracın araştırılması değil, geliştirilen bir aracın amacını harekete geçirmesi söz konusudur.

Eğer fail olarak, firmalar, değişik organizasyonlar ya da sivil toplum kuruluşları gibi **küçük grupları** ele alırsak farklı bir durumla karşılaşırız. İster firmalar olsun ister değişik organizasyonlar olsun, bu gibi gruplar daha kuruluşlarında konulmuş amaçlara sahiptirler (March & Simon, 1958). Bu durumda yapılacak planlamada büyük ölçüde araçsal bir rasyonellik arayışı hâkim olmaktadır. İşletme bilimleri böyle bir temel üzerine kuruludur. Ama bu küçük grubun bir arada bulunması bir

² Bu konuda bkz: Sinclair, M., & Ashkanasy, N. M. (2005). Intuition: Myth or a decision-making tool? *Management Learning*, 36(3), 353–370. <https://doi.org/10.1177/1350507605055351>

sivil toplum örgütlenmesi dolayısıyla gerçekleşiyorsa, bu grup hangi eylemleri gerçekleştireceğini saptarken demokratik süreçlere başvurabilecektir (Gastil, 1993).

Eylemleri gerçekleştirecek üçüncü ve en büyük ölçek **komünitedir**. Komünitenin bir karar ya da eylemin aktörü olarak görülebilmesi için hem nesnel hem de öznel bazı koşulların gerçekleştirilmiş olması gerekir³. Komünitenin nesnel yüzünü, burada bulunan insanların ve nesnelere karşılıklı etkileşimle oluşturduğu yaşam pratikleri ve gündelik yaşam rutinleri oluşturmaktadır. İkincisi ise komünite duygusunun/hissinin oluşmuş bulunmasıdır. Bu da komünite üyelerinin bir aidiyet ve adanmışlık duygusuna sahip olması anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda ortak bir kimliğe sahip olmaları demektir (Blokland, 2017).

Böyle bir ölçekteki aktör eyleminin nasıl planlanacağı, söz konusu ölçekteki siyasal rejimin varlığına bağlı olacaktır. Araçsal rasyonellikten söz edebilmek ancak diktatoryal siyasal sistemlerde söz konusu olabilir. Ama demokratik bir siyasal rejim söz konusuysa, kararlar ya da eylemler demokratik süreçler içinde gerçekleştirilecektir. Başka bir deyişle, iletişimsel bir rasyonalite söz konusu olacaktır. Ama komüniteye bir “*asamblaj*” kuramı içinde yaklaşırsa, planlamadan beklenen de önemli bir değişme gösterecektir. Oluşan yeniliğe razı olunacaktır.

3. KOMÜNİTE ÖLÇEĞİNDE PLANLAMA SÜREÇLERİNİ TASARLARKEN KARŞILAŞILACAK SORUNLAR ÜZERİNE (ON THE PROBLEMS OF PLANNING PROCESS DESIGN AT COMMUNITY SCALE)

Bu bölüme kadar, karar verme ya da eyleme girişme işlevlerinin nasıl yapılabileceği konusunda üç farklı boyut ve her boyutunda üç seçenek bulunan bir yelpaze geliştirdik. Bu yelpazede toplam yirmi yedi ($3 \times 3 \times 3 = 27$) seçenek bulunuyor. Yazının bu bölümüne kadar kurgulanan anlatıda, her boyutun seçeneklerinin zaman içinde oluştuğunu gördük. Yeni planlama paradigmasının gelişmesi, eski paradigmaları ortadan kaldırmadı. Birden çok paradigma bir arada var oldu, plancılar da planlayacakları konuya, içinde oldukları bağlama, zamana ve yere göre en uygun olanını seçti ve seçtiklerini uygularken daha da geliştirme yoluna gittiler.

Bu bölümde, bir kent plancısı olarak, bu seçenekler içinden komünite ölçeğindeki planlama etkinlikleri konusunda bir tartışma geliştireceğim. Bu tartışmada komünite kavramı, en küçük yaşam biriminden, kente, bölgeye, ülkelere, ülke üstü bölgelere, dünyaya kadar uzanan tüm toplulukları kapsayacak. Hangi büyüklükte olursa olsun, aktörü komünite olan durumlardaki karar problemi ancak demokrasi tartışması içinde anlamlandırılabilir.

Planlama kuramları kararların nasıl verileceğinin, eylemlerin nasıl seçileceğinin teknik yollarını gösteriyor. Ama verilen kararların kimin tarafından verilebileceği, hangi kararların meşru olduğu sorularını kendi ilgi alanlarının dışında bırakıyor. Bu sorular genellikle siyasal bilimler ve hukuk alanına bırakılıyor. Oysa komünite ölçeği söz konusu olduğunda, bu soruları da ele alarak açıkça

³ Bu konuda bkz: Tekeli, İ. (2020). İzmir için Kamu Alanı ve Kent Düzeyinde Bir Komünite Oluşturma Stratejisi. İzmir Akdeniz Akademisi. https://www.izmeda.org/wp-content/uploads/2021/02/komunite_kitabi_web.pdf

yanıtlamak gerekmektedir. Bu konulara açıklık kazandırmak için iki konuyu tartışmak gerekir. Bunlardan birisi **haklar**, diğeri ise **iktidar/egemenlik** sorunudur.

Bir toplumda bulunan bireylerin/yurttaşların, hakları dediğimizde onların yapmasına izin verilenleri, yapmaları meşru görülenleri kastederiz (Beetham, 1991). Bu haklar toplum tarafından üretilmiştir. Sivil haklardır, o komüniteye özgüdür ve o toplumun kimliğinin bir parçasıdır (Martin, 1997). Tarihseldir. Haklar ailesinin üzerinde çok konuşulan bir başka ögesi insan haklarıdır. İnsan hakları hem evrensel hem de tarihseldir. İlk bakışta, mantık açısından bu iki saptama birbiriyle çelişmektedir. Oysa pratikte neden böyle bir saptama yapıldığını düşünürsek, bunun olanaklı olduğunu fark edebiliriz. Bu da bizim insan haklarının mantığını kavramamızı derinleştirir.

Her komünitenin o toplumda üretilmiş bir haklar kümesi vardır. Bu kümeyi bir Venn diyagramı içinde temsil edelim. Dünyada tüm komünitelerin Venn diyagramlarını üst üste çizelim. Tüm diyagramların kesiştiği alan boş değilse, bu alanda tüm komüniteler için ortak bazı haklar bulunuyorsa, bu haklar insan haklarını oluşturacaktır. Yani evrensel olarak geçerlidir. Ama bu evrensellik iddiası pratik üzerinden kurgulanmıştır. Bu Venn diyagramlarının ortak kesişme alanı zaman içinde büyümekte ve insan haklarının sayısı artmaktadır. Bu da insan haklarının tarihselliğinin kanıtı olmaktadır. Böyle bir haklar alanının varlığının kabulü, beraberinde tüm planlama çeşitleri için verilen kararların, uygulamaya konulan eylemlerin içinde kalması gereken sınırlar oluşturmaktadır.

Bir komünite adına karar verme, tüm komünite üyeleri için bağlayıcı kurallar koymak söz konusu olduğunda, bu komünitenin egemenliğinden söz etmiş oluyoruz. Bu egemenliği de iktidar olan kullanacaktır. Günümüzde, bir komünitede, egemen karar verme aktörünün (*agency*) oluşumu temsili demokrasi mekanizması içinde gerçekleşmektedir (Tan, 2000).

Temsili demokrasi mekanizması toplumun/komünitenin basitleştirilmiş bir modeline dayanarak kurgulanmış olmaktadır. Temsili demokraside iki kademeli bir toplum modelinden yola çıkılmakta ya da ontolojik kabulü yapılmaktadır. Bu modelin birinci kademesini atomistik bireyler oluşturmaktadır. İkinci kademeyi de toplum düzeyi teşkil etmektedir. Temsili demokrasi mekanizması böyle bir toplum varsayımı üzerinden kurgulanmıştır. Birinci kademeyi oluşturan çok sayıdaki birey bir araya gelerek işlerliği olan doğrudan bir demokrasi pratiği ortaya çıkaramamaktadırlar. İşlerliği olan bir yönetim sistemi kurabilmek için, kurulmuş olan siyasal partiler aracılığıyla gerçekleştirilen genel seçimler yoluyla, toplumu temsil edecek bir meclis oluşturmakta ve bu mecliste çoğunluğu sağlayan siyasal parti de iktidar olmakta, komünitenin egemenlik alanında kalan konularda, bir sonraki seçime kadar, toplumun uyacağı kuralları, yönetim kararlarını üretmekte ve eylemleri gerçekleştirmektedir.

Deneyimler böyle basitleştirilmiş bir komünite modeline dayandırılan temsili demokrasinin performansının iki bakımdan sorunlu olduğunu göstermektedir. Buradaki sorunlardan biri iktidarın oluşmasında ortaya çıkmaktadır. Birçok örnekte görüldüğü üzere seçimi kazanan bir sonraki seçime kadar diktatör gibi davranabilmektedir. Bu nedenle bir ülkede demokratik bir rejim var diyebilmek için iktidarın seçimle belirlenmesi tek başına yetmemektedir. İktidar olduktan sonra verdiği kararların her birinin demokratik olarak verilmesi gerekmektedir. İkinci sorun ise iktidar olduktan sonra verilen kararların demokrasi açığı yaratması dolayısıyla ortaya çıkmaktadır.

Temsili demokratik süreçler içinde iktidar olan ve demokrasiye önem verenler, demokrasi açığını azaltmak için katılımcı karar verme yoluna gitmektedirler. Temsili demokrasinin oluşturduğu kurumsal sistem içinde verilen kararların katılımcılıkla geliştirilmesi, demokrasi açığının azaltılması kısmen gerçekleştirilebilir bir şey olacaktır. Sorun temsili demokrasinin insana ilişkin ontolojik kabulden ve toplum modelinden kaynaklanmaktadır. Antropoloji bize gösteriyor ki insan atomistik bir birey değildir. Bireyler ilişki içindedirler ve toplum modelini bu ilişki içindeki bireyler üzerine kurgulamak gerekir. Modelde bireylerin ilişki içinde oldukları kabul edilince, iktidar olmanın oy çoğunluğuna dayandırılmasının mantığı da anlamını yitirmektedir.

Komünite içindeki bireylerin ilişki içinde oldukları kabul edilince buna ilişkin yeni bir komünite/toplum modeli geliştirmek gerekir. Bu durumda temsili demokrasinin iki katmandan oluşan toplum modelini bırakıp, **beş katmanlı yeni bir model** kurgulanabilir. Birinci katmanda **nesnel**, ikincisinde **bireyler**, üçüncü katmanında **tüzel kişilikler** (firmalar, STK'lar, örgütler) bulunacaktır. Dördüncü katmanı ise bu **ilk üç katmandaki öğelerinin ilişkileri**, etkileşimleri oluşturmaktadır. Bu dördüncü katman toplumdaki davranışların kurallarını/ahlakının oluşmasını (*emergence*) sağlayacaktır. Bu katmanda insanlar ilişki içinde kabul edilmektedir. Yeni ontolojik temsilde beşinci katman **toplumu** oluşturmaktadır. Şimdilik ikinci ve beşinci katman bir önceki modelde tanımladığımız mekanizmalarla toplumun uyması gereken kuralları belirleyecektir. Toplumun performansı dördüncü ve beşinci kademede belirlenen kurallar içinde oluşacaktır. Böyle farklılaştırılmış bir ontolojik kabul içinde temsili ve katılımcı demokrasiye birlikte yer bulunabilir. Tabii eğer böyle bir sonuca ulaşılmak isteniyorsa, siyasette yeni meşruiyet çerçeveleri, başka bir deyişle yeni anayasa düzenlemeleri gerekecektir.

Konuya temsili olmayan kuramlar çerçevesi içinde yaklaşırsak, bu ilişkiler katmanını özel bir *asamblajlar* kümesi olarak da düşünmek olanaklıdır. Soruna böyle yaklaştığımızda da seçimle ele geçirilen bir iktidar kalmayacak, dolayısıyla demokrasi açığı da olmayacaktır.

4. SON VERİRKEN (CONCLUSION)

Yazıyı tamamlarken, önceki bölümlerde bahsettiğimiz seçenekler yelpazesine sahip olmanın, günümüzün eşitsizlikler dünyasında bir plancının konuya yaklaşımına dair ne tür açıklamalar sağlayabileceği üzerinde duralım. Günümüz dünyasında, ister Türkiye’de olsun ister dünyada olsun, sürekli olarak artan bir eşitsizlik söz konusudur. Bu eşitsizlikleri Dünya’da ve Türkiye’de var olan iktidar yapıları üretmektedir. Bu çok önemli ve görmezden gelinemeyecek bir sorundur. Siyasal rejimler bu sorunu çözebilmek için plancıların kapasitelerinden yararlanmak isteyecekler ve onları görevlendireceklerdir.

Yelpazenin ikinci boyutu, bilimsel bilgi farklılaşması üzerinden geliştirilebilir. Altmış yıl önce bilimsel bilgi, temsili bilimler paradigması içinde nesnel ve gerçeğin ifadesi olarak kabul edilirdi. Eşitsizlik sorununa çözüm arayan profesyonel plancılar, eşitsizliği ve nedenlerini araştırıyor ve bilimsel bilgiyi kullanarak rasyonel çözümler üretiyorlardı. Konusunu bilimsel bilgiyle tarif edilen bu plancı, elitist/teknik bir plancıydı ve önerdiği çözümünün geçerliliği/meşruiyeti bilimsel bilgidan ve ona hakimiyetinden alıyordu. Plancının bilimsel bilgiyle olan bu ilişkisi, çözümlerine müzakere edilemez bir konum sağlıyordu. Ama bu özellik rasyonel plancının önerisinin uygulanacağı anlamına

gelmiyordu. Siyasal otorite bu öneriyi kabul etmezse, uygulamaya kavuşamıyordu. Siyasal otorite, bilimsel otoriteye göre önceliğe sahipti.

1980'lerden sonra, bilimsel bilgi yapılandırmacı ve özneller arası uzlaşmaya dayalı hale geldiğinde, plancı elitist teknisyen rolünden çıkmış ve siyasal desteği ve uzlaşmayı sağlayacak, halkla ilişki kurma potansiyeli gelişmiş bir profesyonel haline gelmiştir. Artık plancı, bilen değil karşılıklı öğrenen haline gelmiştir. Araç ve amaç birlikte oluşmaktadır; çözümünü siyasetçiye sunan, onun kabul ya da reddini bekleyen biri değildir. O, toplumun değişik kesimleriyle çözümlerini müzakere eden ve bu müzakere süreçleri içinde çözümü yeniden üretendir. Bu plan kabul ya da ret gibi bir sonuçla karşılaşmayacaktır. Ulaşılan bir oйдаşma olacağı için uygulanacaktır. Ama bu uygulamanın eşitsizlik sorununu her zaman çözmediği, sürdürebildiği görülebilecektir. Bu durumda çözümün doğup doğmaması müzakere sürecinin ne kadar yeterli ve samimi olduğuna bağlı hale gelmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Dünya'da refah devleti anlayışının yaygınlaştığı dönemde ülke ekonomileri büyürken ülkedeki eşitsizlikleri de azaltabiliyordu. İlginçtir ki, günümüz dünyasında ülke ekonomileri büyümekte fakat bu büyüme eşitsizliği azaltacak biçimde mekânda ve sınıflar arasında yaygınlaştırılmamaktadır. Dünyanın böylesine eşitsizliği artıran bir büyüme yaşaması, siyasal sistemlerin krizleri önlemek için getirdikleri regülasyonlardan kaynaklanmaktadır. Günümüz toplumlarının düzen kurmak için geliştirdikleri denetim biçimleri eşitsizliklerin kaynağı olmaktadır.

Bu bakımdan, 2000'li yıllar sonrasında önem kazanmaya başlayan temsil dışı bilim anlayışı ve kuramlar, eşitsizlik sorununa yaklaşım bakımından özel potansiyeller taşımaktadır. Temsili olmayan kuramlar paradigmasında dışsal bir hedefi uygulayacak iktidar ön görüşü bulunmamaktadır. Gerçekleştirilen eylemlerde iktidarın doğrudan bir etkisi yoktur ve olup biteni ancak dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Bu durumda çözüm, bir iktidarın bulunmayışında aranmaktadır. İktidarın kalkmasıyla, uzun erimde eşitsizliğin üretilmesinin de yolu tıkanmış olacaktır. Bu çerçevede, iktidar yapılarından kaçınmak, eşitsizliklerden kaçınmak için yeterli görülmektedir.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/G/H

REFERANSLAR (REFERENCES)

- Beetham, D. (1991). Towards a Social-scientific Concept of Legitimacy. In *The Legitimation of Power. Issues in Political Theory*. Palgrave.
- Blokland, T. (2017). *Community as Urban Practices*. Polity Press.
- Buser, M. (2014). "Thinking Through Non-Representational and Affective Atmospheres in Planning Theory and Practice." *Planning Theory*, 13(3), 227–243.
<https://doi.org/10.1177/1473095213491744>
- Burr, V. (2003). *An Introduction to Social Constructivism*. Routledge.
- Clough, P. T. (2010). The Affective Turn: Political Economy, Biomedicine, and Bodies. In M. Gregg & G. J. Seigworth (Eds.), *The Affect Theory Reader* (pp. 206–225). Duke University Press.
- Delanda, M. (2016). *Assemblage Theory*. Edinburgh University Press.
- Forrester, J. (1999). *The Deliberative Practitioner, Encouraging Participatory Planning Process*. The MIT Press.
- Friedmann, J. (1998). Planning Theory Revisited. *European Planning Studies*, 6(3), 245–253.
- Gastil, J. (1993). Identifying obstacles to small group democracy. *Small Group Research*, 24(1), 5–27. <https://doi.org/10.1177/1046496493241002>
- Goldkuhl, G. (2001). Communicative vs Material Actions: Instrumentality, Sociality and Comprehensibility. *6th Int Workshop on the Language Action Perspective (LAP2001)*.
<https://www.researchgate.net/publication/2376629>
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*. Kılbalcı Yayınevi.
- Healey, P. (1997). *Collaborative Planning*. Macmillan Press.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking Fast and Slow*. Penguin Books.
- Kühn, M. (2021). Agonistic Planning Theory Revisited: The Planners Role in Conflict. *Planning Theory*, 20(2), 143–156.
- Mannheim, K. (1940). *Man and Society in an Age of Social Reconstruction*. New York: Harcourt Brace.
- March, J. G., & Simon, H. A. (1958). *Organizations*. John Wiley & Sons Inc. Publishers.
- Martin, R. (1997). Civil Rights. In *A System of Rights* (pp. 98–126). Clarendon Press.
- Massumi, B. (2015). *Politics of Affect*. Polity Press.

- Morrison, J. L., Renfro, W. L., & Boucher, W. I. (Eds.). (1983). *Applying Methods and Techniques of Futures Research: New Directions for Institutional Research*. Jossey-Bass.
- Rittel, H. W. J., & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4(2), 155–169. <https://doi.org/10.1007/BF01405730>
- Sinclair, M., & Ashkanasy, N. M. (2005). “Intuition: Myth or a Decision-making Tool?”, *Management Learning*, 36(3), 353–370.
- Tan, K.-C. (2000). Individual Rights and State Sovereignty. In *Toleration, Diversity and Social Justice* (pp. 79–102). Pennsylvania State University Press.
- Tekeli, İ. (2020). “İzmir İçin Kamu Alanı ve Kent Düzeyinde Bir Komünite Oluşturma Stratejisi”, *Yeniden Akdeniz, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Akdeniz Akademisi*.
- Thrift, N. (2008). *Non-Representational Theory: Space, Politics, Affect*. Routledge.
- Tomkins, S. (1962). *Affect Imagery Consciousness*. Springer.
- Weber, M., Henderson, A. M., & Parsons, T. (2012). *Max Weber: The Theory of Social and Economic Organization*. Martino Publishing.

YAZARIN BİYOGRAFİSİ (BIOGRAPHY OF THE AUTHOR)

İlhan TEKELİ (Prof. Dr.)

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümünde emekli olan, Prof. Dr. İlhan Tekeli, 1960 yılında İTÜ'den Yüksek İnşaat Mühendisi olarak mezun olmuştur. 1964 yılında ODTÜ'den Şehir ve Bölge Planlama yüksek lisans derecesi, 1966 yılında University of Pennsylvania'dan bölge bilimi yüksek lisan derecesi almıştır. 1969 yılında doktora derecesini İTÜ Mimarlık Fakültesinden elde etmiştir. Türkiye Tarih Vakfı'nın kurucularındandır, ilk on yıl yönetim kurulu başkanlığını yapmıştır. 1989 yılında Selim İlkin ile Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülünü almıştır. 2004-2008 arasında YÖK üyeliği yapmıştır. 1994 yılında Mustafa Parlar Bilim Ödülünü almıştır. 1996 yılında Türkiye Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir. 1999 yılında Mustafa Parlar Eğitimde Üstün Başarı ödülüne, 2006 yılında TÜBİTAK Hizmet Ödülüne layık görülmüştür. 2009 yılında Başta Selim İlkin olmak üzere, Yiğit Gülöksüz, Erdoğan Soral, Tarık Okyay, Gencay Şaylan, Raşit Gökçeli ile ve yalnız olarak yazılmış 100 kadar yayınlanmış kitabı vardır. Bilimsel yazıları Tarih Vakfı Tarafından 25 cilt halinde yayınlanmıştır. Selim İlkin ile yazdığı tarih yazıları Bilgi Üniversitesince Cumhuriyetin Harcı başlığı altında toplanmıştır. İlgi alanı içine, şehir planlama, bölge planlama, sosyal sistemler, makro coğrafya, belediyeçilik, iktisadi politikalar, Türkiye iktisat ve şehir tarihleri ile eğitim planlaması ve bilimsel felsefe ve tarih yazıcılığı girmektedir.

Design studio in a challenging period: Implications for a digitalized education

A. Tolga İLTER¹, ORCID: 0000-0002-7868-900X

Abstract

The unexpected and extensive emergency caused by the Covid-19 pandemic between 2020-2022 created a test environment that incorporates valuable data for the digitalization of education. Using the data obtained from architecture and interior architecture students, this research focuses on one of the fundamental elements of architectural education, the design studio. Examining online design studio (ODS) students from three different schools of architecture, this research tries to identify the technical resources utilized, students' social interactions, physical and emotional wellbeing, and how these factors and demographic variables effected their ODS evaluations. The findings acquired by both qualitative and quantitative methods show significant relations between the technical resources of the students with their overall satisfaction from the ODS experience, as well as the level of their social interactions, physical, and emotional status. While ease of reaching resources, watching recorded lectures and critics, presenting student projects digitally both for critics and juries are strengths of the ODS, technical challenges for digital sketching and differing social requirements depending on the student's year of study (YofS) are observed as weaknesses. Although the research has substantial limitations, the findings are proposed to be valuable for the research on developing a digital design studio.

Highlights

- First-year students are less satisfied with the ODS due to design studio adaptation problems, lack of peer and instructor interaction.
- Fourth-year students are more satisfied with the ODS and eager to retain the ODS setting in the future. Male students feel an increased sense of belonging for their institutions, while female students feel more mixed emotions.
- Sketching using mouse or trackpad is the biggest technical challenge of ODS. ODS period is a rich source of data for research on the digitalization of architectural design studio.

Keywords

Architecture; Covid-19; Information technologies; ICT; Online design studio

Article Information

Received:

05.05.2022

Received in Revised Form:

21.12.2022

Accepted:

30.01.2023

Available Online:

28.03.2023

Article Category

Research Article

Contact

1. Informatics Institute, İstanbul
Technical University, İstanbul, Türkiye
iltert@itu.edu.tr

Zorlu bir dönemde tasarım stüdyosu: Sayısal eğitim için çıkarımlar

A. Tolga İltter, ORCID: 0000-0002-7868-900X

Öz

Covid-19 salgınının 2020-2022 yılları arasında neden olduğu ani ve geniş çaplı acil durum ortamı eğitimin sayısallaştırılmasına yönelik pek çok verinin elde edilebildiği deneysel bir ortam yaratmıştır. Mimarlık ve İç Mimarlık bölümü öğrencilerinden elde edilen verileri kullanan bu araştırma, mimarlık eğitiminin temel yapıtaşlarından birisini oluşturan tasarım stüdyosuna odaklanmaktadır. Üç farklı mimarlık fakültesinin çevrimiçi tasarım stüdyosu öğrencileri ele alınarak, kullanılan teknik ekipman, öğrencilerin sosyal etkileşimleri, fiziksel ve ruhsal iyilik durumları ve bu etkenlerle demografik değişkenlerin çevrimiçi tasarım stüdyosu deneyimlerini nasıl etkilediğinin ortaya konması amaçlanmıştır. Nicel ve nitel yöntemler kullanılarak elde edilen sonuçlar öğrencilerin kullandıkları teknik ekipmanla çevrimiçi tasarım stüdyosu memnuniyetleri, sosyal etkileşimleri, fiziksel ve ruhsal iyilik durumları arasında bağlantı olduğunu göstermektedir. Ders kaynaklarına erişim, stüdyo kayıtları ve kritiklerin tekrar izlenebilirliği, jüri ve kritiklerin sayısal ortamda yapılmasının olumlu etkileri çevrimiçi tasarım stüdyosunun güçlü yönlerini oluştururken, sayısal ortamda eskiz ve çizim yapmanın zorluğu ve öğrencinin kaçınıcı sınıfta olduğuna bağlı olarak değişkenlik gösteren sosyal gereksinimler çevrimiçi tasarım stüdyosunun zayıflıkları olarak tespit edilmiştir. Araştırmanın belli kısıtları olsa da bulguların sayısal tasarım stüdyosu derslerinin geliştirilmesi konusundaki araştırmalara katkı sunması beklenmektedir.

Öne Çıkanlar

- Birinci sınıftaki öğrencilerin çevrimiçi tasarım stüdyosu memnuniyeti, stüdyo adaptasyonu, ekran ve eğitmen etkileşimi sorunları nedeniyle daha düşüktür.
- Dördüncü sınıf öğrencileri, çevrimiçi tasarım stüdyosundan daha memnun oldukları gibi bu sürecin devam etmesini de en çok isteyen gruptur.
- Çevrimiçi tasarım stüdyosu erkek öğrencilerin kurumsal aidiyetine olumlu yönde etki ederken kadın öğrenciler daha karmaşık bir duygu durumu içerisinde olduklarını belirtmektedir.
- Çevrimiçi tasarım stüdyosunun teknik açıdan en olumsuz yönü fare ya da dokunmatik yüzey (ing:touchpad) kullanarak çizim yapmak olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Mimarlık; Covid-19; Bilgi ve iletişim teknolojileri; BİT; Çevrimiçi tasarım stüdyosu

Makale Bilgileri

Alındı:

05.05.2022

Revizyon Kabul Tarihi:

21.12.2022

Kabul Edildi:

30.01.2023

Erişilebilir:

28.03.2023

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Enformatik Enstitüsü, İstanbul
Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
iltter@itu.edu.tr

INTRODUCTION

The pandemic caused by the coronavirus disease of 2019 (COVID-19) gripped the world in the early days of 2020, and paralyzed social, economic, and educational activities around the globe. This period tested the ‘resilience’ of the education system explicitly (Dinç Uyaroğlu, 2021), and revealed the necessity of thinking more on the sustainability and resilience of architectural education. As part of emergency measures in many countries across the globe, higher education institutes are enforced to cancel all conventional face-to-face teaching activities and offer online classrooms. In most cases, both educators and students with different levels of digital literacy had to deal with minimum resources, new applications (Charters & Murphy, 2021), limited guidance (Alnusairat et al., 2021) and a different spatial setting: their home environment, which is not specifically designated for teaching or learning. The distress caused by the pandemic is not limited by these challenges. The need for new teaching and learning strategies emerged (Milovanović et al., 2020), especially for practical courses (Dinç Uyaroğlu, 2021).

The earliest research studies focused on the transition period of the 2019-2020 spring semester, where classes started face-to-face and then turned into online ones (Alnusairat et al., 2021; Ceylan et al., 2021; Dinç Uyaroğlu, 2021; Iranmanesh & Onur, 2021). As the nature of this transition semester was an emergency, the efforts and motivation can be considered as being based on completing an unfinished mission. However, the prolonged presence of online semesters following each other, turned the emergency into a ‘new normal’, which challenged the mixed emotional state of educators and students even further. In order to understand the consequences of such a situation and help ensure the sustainability of architectural education, it is important to explore the pandemic period from a more holistic perspective. Evaluations concerning this period is still scarce in literature (Levent Kasap, 2023).

By aiming design studio students, and capturing three semesters until the end of 2020-2021 spring semester, this paper tries to identify technical difficulties students experienced and their physical, and emotional status in this extended time frame. This study claims that the online design studio (ODS) experience under the emergency will contribute further development of distance education procedures and the use of information and communication technologies (ICT) in design studio education. Regarding that, a survey is conducted to assess the technical resources of architecture and interior architecture students, their performance and interest towards design studio courses, and their physical and mental wellbeing during the semesters seized by the pandemic. The research

questions are formed on the student satisfaction from the ODS setup in relation with their technical resources, physical and emotional experiences, and demographics.

Next section introduces the challenges of both the conventional design studio and how that conventional education method is confronted during the emergency, leading the path to the research questions. After the methodology section, findings of the survey are presented, and the research questions are evaluated and discussed in the fifth section, followed by the conclusion.

DESIGN STUDIO AND ITS CHALLENGES

The Conventional Design Studio

Studio and studio pedagogy have been central to art and design education for over two centuries and the general characteristics are affiliated with ateliers of the Ecole Des Beaux Arts and a relatively new studio model of the Bauhaus (Broadfoot & Bennett, 2003). Design studios and its culture is one of the fundamental themes in design education (Hacıhasanoğlu, 2019). The purpose of the design studio is to support students in generating design ideas and content creation based on analysis and critical synthesis (Hassanpour & Şahin, 2021). Various types of learning activities, such as lectures, group work, one-on-one consultations, and critiques take place in design studios (Masdéu & Fuses, 2017; Yu et al., 2021). Design studios take part in design education curriculum as a social learning environment where students have one-on-one interaction with instructors and their peers (Ahmad et al., 2020; Ceylan et al., 2021; Charters & Murphy, 2021; Hacıhasanoğlu, 2019), forming a sense of belonging that enables collaborative problem solving. These interactions exceed even after the course hours (Alnusairat et al., 2021). This relationship between the student and the instructor, which is frequently mentioned as master and student model (Brzezicki, 2020), also helps students develop hand-drawing skills and learn technical drawing, which is a vital communication language for AEC industry. This connection becomes more important where students are not required to have drawing abilities for applying design-oriented departments, such as in Turkey (Akçay Kavakoğlu et al., 2021). The design skills and fundamental acquisitions acquired in these studios influence the design approach of the students (Kararmaz & Ciravoğlu, 2017) and places design studio at the heart of architectural education.

ODS as an Educational Approach

Parallel to the advancements in ICT, number of online degree programs and online courses have increased around 50% in the last decade, all over the world (Fleischmann, 2020) and virtual design studios are also undertaken in the architectural pedagogy for more than two decades (Ahmad et al., 2020). However, undergraduate level design degree courses offered online are still rare (Fleischmann, 2020), and the main reason seems that, the design studio culture does not quite fit into the online education concept, yet. The reason for this maladaptation lies under the special characteristics of the design studio, such as peer interaction and collaborative work, instant feedback based on instructor's one-on-one critiques, and spatial characteristics of the studio environment. Moreover, there are research findings reporting possible demographic issues that should be addressed such as male students performing better in technology-based courses (Demirbas & Demirkan, 2007).

There are other educational models like hybrid or blended learning and flip classroom that are intended to integrate technology and even social media applications and move some of the learning activities outside the classroom. These methods can also be praised as an alternative (Yazıcıoğlu Halu & Kula Say, 2021), as the next step towards digitalization after the so-called new normal. However, it is still being argued that dialogical learning and teaching methods of design studio cannot easily be transferred into online learning (Fleischmann, 2020).

Online Studio as an Emergency Toolkit

Consequently, problems encountered during distance education and online courses were not a new phenomenon when the unexpected Covid-19 outbreak brought face-to-face education systems to a halt. According to the United Nations (UN), 1.5 billion students in 165 countries were out of school and the new methods of distance education caused challenges of emotional, physical and economic difficulties for both educators and students (UNAI, 2020). Early research addresses (1) higher rates of anxiety, depression and stress related issues in art students (Asadpour, 2019), (2) loss of physical, material and social aspects of learning within the studio (Charters & Murphy, 2021), (3) less successful hand-drawn graphic communication skills (Iranmanesh & Onur, 2021; Yu et al., 2021), (4) problems the students face with the internet and electrical infrastructure as well as digital and technological equipment (Şekerci et al., 2021), (5) difficulties arising from students' private work environment (Marshalsey, 2021), (6) alienation towards the architectural profession (Ceylan et al., 2021), (7) 'ghost' students hiding behind the closed cameras, and inequalities caused by the economic and physical conditions of the students (IZTECH, 2021). Marshalsey also points out a different level of response depending on the students' year of study: "*Students who were situated in the later years of their degree programmes fared better than first year students new to the processes, practices and socialisation of studio learning*", but does not provide further justification (Marshalsey, 2021).

Despite these ODS problems, Şekerci et al. state that three fifth of the students, and one third of the instructors are thinking positive about online courses (Şekerci et al., 2021). Some of the remarkable benefits of the online education, detected in this emergency period are asynchronous lectures recorded on the cloud drives enabling students to catch what they missed during the class hours (Ceylan et al., 2021; Charters & Murphy, 2021), availability to follow the critiques that others receive during the classes as well as at the juries, and having more control over what is being presented at any particular moment in the juries (Iranmanesh & Onur, 2021).

It is possible to see this period generating an experimental opportunity that will accelerate the process to solve the problems of online education and help to enable the digitalization of studio education (Kasalı et al., 2020). Thus, under the light of these initial studies, this research tries to examine the socio-economic, physical, and emotional challenges faced by the students and their ODS satisfaction. Consequently, the research questions of this study are revealed as:

(RQ1) 'Is there a relationship between students' ODS satisfaction with the infrastructure and equipment that students have?',

(RQ2) 'Is there a relationship between ODS satisfaction with their social interactions and emotional experiences?',

(RQ3) 'Is there a relationship between students' demographic profile with their online studio satisfaction, social and emotional experiences, and emotional status?',

during the pandemic entailed online studio education.

METHODOLOGY

Study Instrument

An online survey is conducted in order to collect data. Survey questions cover four main question groups as follows: (1) the software and hardware they utilized during the ODS lectures, (2) the number of online and face-to-face classes they enrolled, the teaching methods used and their satisfaction level from the ODS setting, (3) students' physical and mental wellbeing and their daily life experiences during this new setting in the pandemic era, (4) demographic questions pertaining students' age, gender, university/department and the year of study (YofS). The survey ended with an open ended question for remarks that students would like to add for the ODS process they encountered.

The survey was prepared on a dedicated website and the link of the online questionnaire was sent to the students by e-mail in February 2022 with an explanatory text about the research aims. Moreover, a cover letter was placed at the welcome page of the given link, referring to the details of the research and how the data gathered from the survey will be used. The cover letter ended with a request for the consent of the participants. The survey duration was limited by 3 weeks. During this period two separate e-mails with the same questionnaire link were sent as a reminder and increase involvement.

Sampling, Participants and Data Analysis

The survey universe of this research is design studio students of architecture and interior architecture departments. Three different universities located in Istanbul, Turkey are selected depending on the availability of a contact person to conduct the survey. Two of these universities, Altınbaş University and Istanbul Aydın University are private universities, and Istanbul Technical University is a state university.

E-mails of the survey were sent to a total of 355 architecture and interior architecture students in total and received 141 responses. Between these, 4 responses did not have sufficient number of questions answered so they are excluded (N:137). With 137 valid answers from the total number of 355 e-mailed students, the valid response rate of the questionnaire is calculated as 38,6%. This rate of response represents enough sample size for a confidence level of 95% and a margin of error less than $\pm 6,6\%$, with a sample proportion of 50%. So, mean values retrieved from the survey data should be considered within a confidence interval of $\pm 6,6\%$.

Teaching related student evaluations tend to have much lower response rates, especially when they are conducted online (James et al., 2015). Although 5% is accepted as the common value for margin of error at the 95% confidence interval, the margin of error in social science research generally ranges from 3% and 7% and depends to the sample size (NIH, 2005). Therefore, even though the

margin of error is above 5%, statistical analysis and evaluations are still considered to be valuable for architectural education. Yet, the survey sample size is one of the limitations of the research. MS Excel and SPSS are used for statistical calculations.

Limitations

Number of universities conducted and number of students reached is the main limitation of this research. However, it should be noted that the research is conducted in a limited period with unique environmental conditions. Furthermore, the likely differences between the design studio practices of the studied institutions are exempted from the scope of this research. This exemption depends on the complexity of the required details for making such educational comparisons, and therefore such an evaluation should be subject to further research tackling the educational framework comprehensively.

FINDINGS

Descriptive analysis of the survey data is documented according to the group of questions under the five main topics mentioned in the methodology part. Analysis of the three research questions using the findings from the survey data follows the descriptive analysis with relevant statistical test results.

Demographic Data

Gender of the participants are 40.9% male (N:56) and 57,7% female (N:79), while 1,5% did not prefer to answer the question (N:2). Among the respondents, 82,5% are architecture, and 17,5% are interior architecture students. Most of the students are in their third YofS with a rate of 27%. However, the second and first-year students have a similar percentage with 26,3% and 25,5% of the respondents, respectively. Finally, fourth-year students are 20,4%.

Age of the students range between 18 to 30 years (men: M=22.4, SD=1.74 and women: M=22.4, SD = 2.00). The median age of our sample is 21 and mean age of the respondents are 22.7. The majority of the students (77,3%) are between 21 and 24 years of age. 21 has the highest rate of 22,6%. Second and third highest ages are 22 and 23, with a response rate of 21,9% and 19,7% respectively. Most senior age is declared as 30 by 1 student and 3 of the students did not answer this question.

Utilized Equipment and Software

More than seventy-two percent of the students (72,1%) use laptop computers, with an additional 8,8% who frequently use this type of hardware for their ODS setup. With these two scores, relatively strong responses reach to a total of 80,9%. Second most recurrently used hardware is smartphone with answers of 18,7% for 'used for every course', and 12,2% for 'used frequently'. Tablet computers stayed at the last row with 4,2% and 3,4% for the same answers respectively. In addition, 29,9% of the students answered 'yes' to the question if they had a printer to have print outs when necessary. while 69,3% did not have this option.

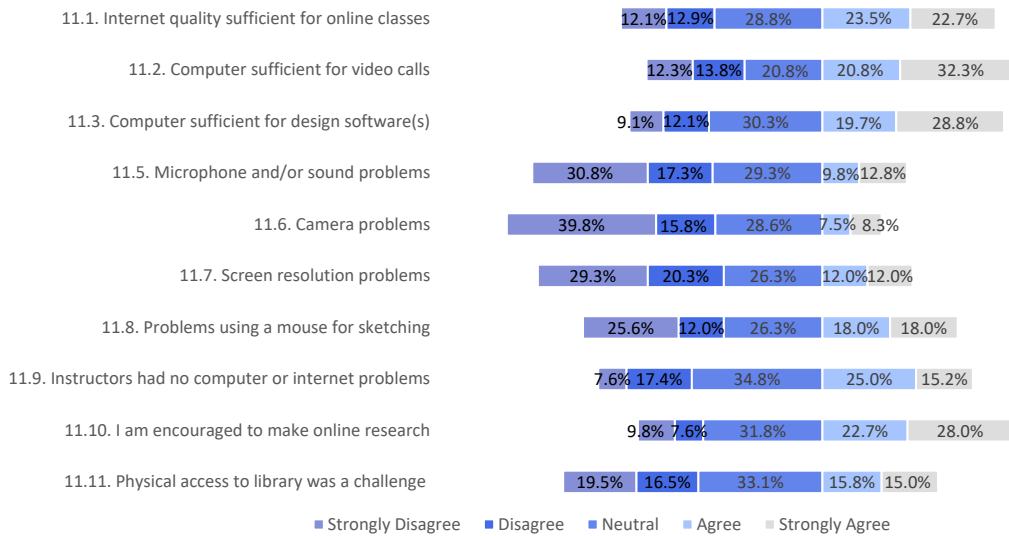

Figure 1- Level of agreement with the statements about online education setup (Question 11)

Answers for the first question set about the students' online education setup is shown in Figure 1. According to these responses, only two statements are evaluated with an agreement rate over 50%. With 53,1%, students agreed that their computers were sufficient enough for the video calls of the online classes, and with 50,7%, students stated that they were encouraged to make online research in this new classroom setting. Agreement for satisfaction from their computer hardware, for using the necessary design software during the online classes is 48,5%, and satisfaction from their internet connection is 46,2%. Microphone or sound, camera, and screen resolution problems are stated as 22,6%, 15,8%, and 24% respectively. Students who reported difficulty using mouse for sketching is 36%. Moreover, 40,2% of the students stated that instructors did not have any hardware or internet connection problems.

Evaluation of the ODS Setting

Another question set (Question 10) tackled with the students' evaluation of and expectations from their ODS experience. Students were asked about their level of agreement, according to a 5-point Likert scale: (1) Strongly Disagree (2) Disagree, (3) Neutral, (4) Agree, and (5) Strongly Agree. The most powerful agreement is on the statement for 'watching online course recordings help improve my studio work' (57,5%), followed by 'I can easily ask questions whenever I need during the online courses' (51,9%), and 'I had/or am expecting a higher GPA during the online education' (44,7%) (Figure 2). These level of agreements are followed by 'Instructors' on-screen critics in design studio courses were more efficient than the table critics at the classroom' (43,9%), 'I had no difficulty in understanding instructions/critics given by the instructors during the online courses' (43,2%) and 'My attendance to the courses increased' (41,8%). There is also an agreement on 'Seeing all other students' work on screen improves my design projects' by 41,4%.

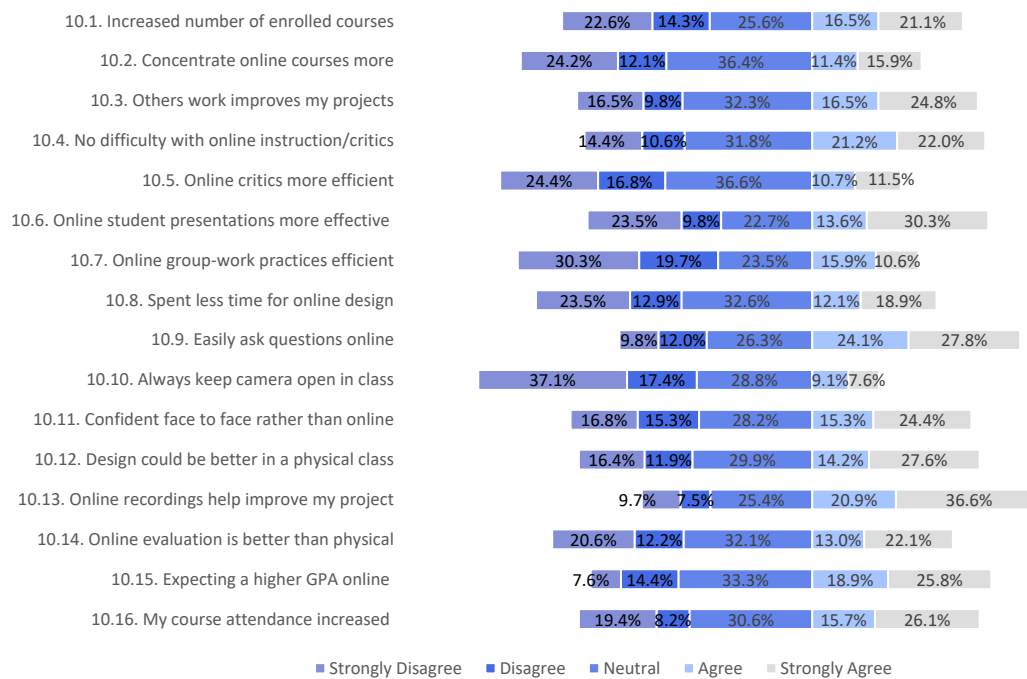

Figure 2 - Level of agreement with the statements about online education course experience (Question 10)

On the contrary, the most powerful disagreements are on statements ‘I always keep my camera open during the online courses’ (54,5%), ‘Online group-work practices are as efficient as physical classroom practices’ (50%), and ‘Instructors’ on-screen critics in design studio courses were more efficient than the table critics at the classroom’ (41,2%). Students stated that they are encouraged to make online research (50,8%) and they had more time for software training and practice (54,5%).

Social Interactions and Emotional Experiences

Participants were asked to identify the change in their social life, expectations, and their personal experiences about the pandemic in the researched period. Students who stated that they had no issues with the COVID -19 pandemic so far accounted for the 53,3% of the respondents. However, 13,1% indicated that they have recovered from the infection, while 27,7% stated that some of their family members or close relatives had issues with the viral infection.

Respondents expressed their emotional status by question 12, evaluating their agreement on given statements, with a 5-point Likert scale: (1) for Strongly Disagree to (5) for ‘Strongly Agree’, and (3) Neutral. Shown in Figure 3, the statements show that more than half of the students are missing both university’s work environment (52,6%) and campus social life (51,4%). Students who feel as tired as a regular school day at home are 45,6%, and students who occasionally change their sleepwear during the day are 54,1%, giving clues about a possible path through depression.

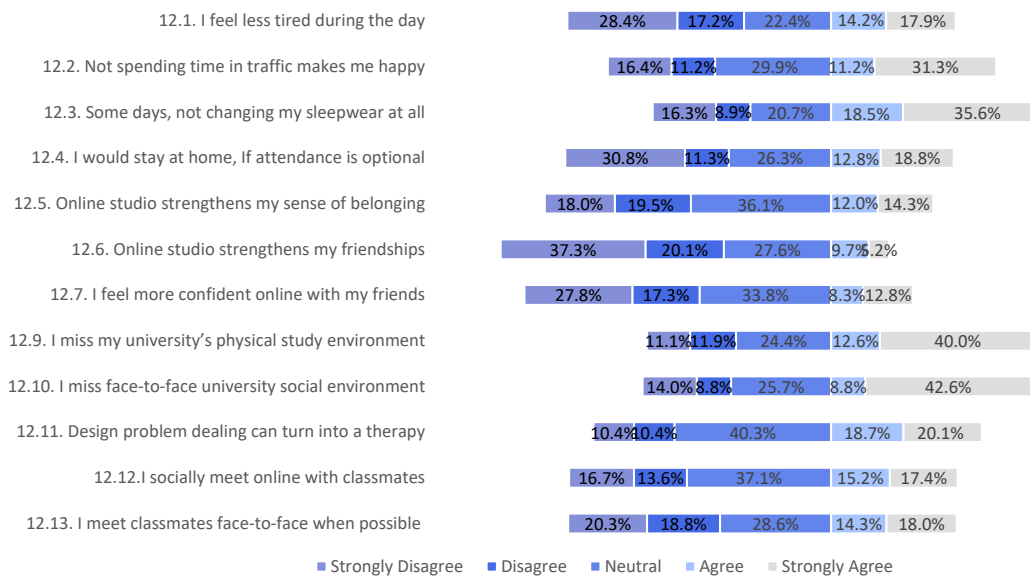

Figure 3 - Level of agreement for the changes students have experienced in their daily life. (Question 12)

Question 17 examined students' emotional status evaluations with the same Likert scale. Answers show that, 33% of the students approve the statement 'I don't feel good at all', and %36 admits that they had nervous breakdowns from time to time. The percentage of the students who were not feeling themselves as powerful as before is 44%. Respondents who supported the expression, that they 'miss the university campus' is 58% and 54% approved the statement that they had 'mixed feelings' (Figure 4).

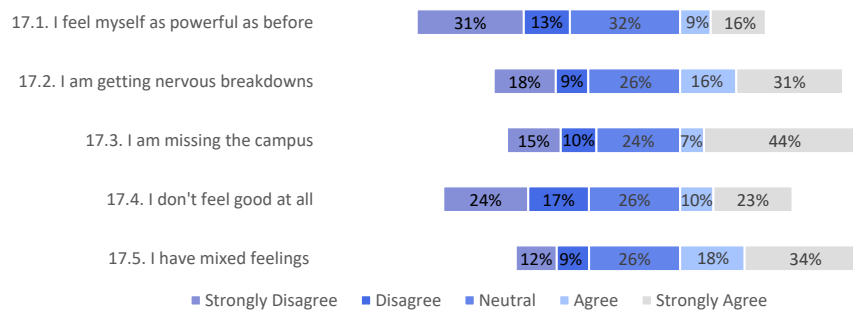

Figure 4 - Level of agreement with the statements about student's emotional experience (Question 17)

Student Comments for Online Design Studio

Students who answered the open ended question to express their additional remarks about the ODS corresponds to 16%. While some students used this space to express their thanks asking their opinion, others preferred to express themselves more straight forward. Some of them expressed their feelings for going back to the campus and face-to-face education as soon as possible with remarks emphasizing the physical and emotional challenges they faced in their at-home work environment. Meanwhile, there were students who felt positive effects of the online classes, but complained about low motivation and missing social relations while some students were asking the online classes to go on, accentuating progressive sides of online education tool and methods.

Positive comments for keeping the ODS further included: “*watch(ing) critics again and again*” (Student 121), *full use of time, constant focus, and benefit from colleagues' projects.*” (Student 56), having “*more time to learn programs and work on the project*” (Student 85), “*saving time*” (Student 99) “*...at least 6 hours per day*” (Student 63).

On the other side, some comments included physical discomfort such as “*...damage in neck, back and palm of the hand*” (Student 31) because of staying motionless during long hours of online lectures followed by assignments. In others, psychological challenges were reported in connection with social barriers: “*... being at home all this time affected my mental health severely*” (Student 65), “*...university without leaving home wasn't good for our mental health and ... our human relations. I couldn't socialize*” (Student 85), “*because humans are social creatures and they need human connection.*” (Student 65). Students also mentioned the change in the educational methods and the loss of peer and instructor interaction: “*we (should) do (the design studio) with friends and in front of the teacher, but it became remote, we work on projects alone and make a lot of mistakes*” (Student 118). Returning to the conventional design studio setting was considered “*...best for students and the instructors to have face-to-face classes.*” (Student 23) by some students who “*...miss these face-to-face lessons and contact with each other*” (Student 77).

Moreover, one of the student's remarks were quite intriguing and summarizing the debate: “*Online courses (are) a two edged sword, you can either learn from it and develop yourself ... or just make it ... an excuse for being lazy or delinquent.*” (Student 4). There were also complaints issued by students. Two students mentioned communication problems with the lecturers and one student criticized connection problems they have with new to the faculty lecturers who met the students just online. These student comments are used to support the evaluation of the research questions in the following sections.

Evaluation of Research Question 1

In order to test the first research question of the study “RQ1: Is there a relationship between students' ODS satisfaction, with the infrastructure and equipment that students have?”, a correlation test is conducted. According to the test, there is a significant relation between internet quality and computer capability that students use during the classes, with their satisfaction levels for ODS setting, at a significance level of 0,01. At this significance level, all questions except 10.1 (10.2-9, 10.12-16, and 12.4), that ask student satisfaction according to the a 5-point Likert scale, show at least one significant Pearson's Correlation value ($\rho > 0.3$, $p = 0.001$) when their relation is analyzed with 3 hardware questions (11.1-3). Variables with at least one significant Pearson's Correlation value $\rho > 0.4$ ($p = 0.001$) are shown on Table 1, in order to avoid distraction.

Students' approval for these statements are related to their hardware performance. Students who do not report problems about their computers and internet connection are over 74%, with an average of 75,9% in related 3 questions (11.1-3). These students are more satisfied with the ODS setup. These students concentrate on ODS more, following other's project on screen improves their projects, they find online critics, group work and presenting their work more efficient than the face-to-face classrooms. They are happy with course recordings and online juries. Besides, microphone, sound and camera problems do not seem to effect students' approach towards the online classes.

Table 1 – Pearson’s correlation values for hardware performance and online course satisfaction (shortened table of Pearson’s Correlation ($\rho > 0.4, p = 0.001$))

		11. 1. Internet quality sufficient for online	11. 2. No problem with online video calls	11. 3. Computer sufficient for software	11. 5. Mic. and/or sound problems	11. 6. Camera problems	11. 7. Screen resolution problems	11. 8. Using mouse for sketching problems
10.3. Seeing other students’ work improves my projects	Pearson Corr.	.426**	.457**	.417**	0,056	0,048	-0,030	-0,035
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,517	0,583	0,730	0,687
	N	131	130	131	131	131	131	132
10.4. No difficulty with online instructions/critics	Pearson Corr.	.426**	.434**	.392**	0,082	0,086	0,063	0,056
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,347	0,325	0,470	0,520
	N	131	129	130	132	132	132	131
10.7. Online group-work practices efficient	Pearson Corr.	.463**	.312**	.279**	.268**	.330**	.183*	0,130
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,001	0,002	0,000	0,034	0,133
	N	132	130	131	132	132	132	132
10.8. Spent less time for online design	Pearson Corr.	.410**	.341**	.332**	.202*	0,154	0,101	0,081
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,019	0,075	0,245	0,354
	N	132	130	131	132	132	132	132
10.9. I can easily ask questions online	Pearson Corr.	.503**	.426**	.445**	0,123	0,078	0,142	0,136
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,156	0,371	0,101	0,118
	N	132	130	131	132	132	132	133
10.12. Design could have been of better in a physical classroom	Pearson Corr.	.245**	.288**	.307**	0,131	0,101	.224**	.467**
	Sig. (2-tailed)	0,004	0,001	0,000	0,132	0,245	0,009	0,000
	N	132	130	131	133	133	133	132
10.13. Watching online recordings help improve my work	Pearson Corr.	.552**	.406**	.423**	0,058	0,106	0,068	0,068
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,505	0,224	0,436	0,432
	N	132	130	132	133	133	133	132
10.16. My attendance increased	Pearson Corr.	.393**	.412**	.329**	0,026	0,115	.171*	.213*
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,768	0,186	0,049	0,014
	N	132	130	131	133	133	133	133

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

However, 36% of the students were encountering mouse or trackpad problems during sketching. Indicated problems with ‘using a mouse for sketching’ show a significant correlation ($r(132) = .467, p < .001$), with the question 10.12 ‘My design studio projects could have been better if it had been carried out conventionally at a physical classroom’. This statistical relationship points out a state of dissatisfaction from the ODS and demand towards face-to-face studio setting, when students have to make sketches using a mouse or trackpad. Although student comments in the open-ended question does not give much clues on technical problems, findings show significant relationships for the RQ1, and the null hypothesis is rejected.

Evaluation of Research Question 2

For the second research question, “RQ2: Is there a relationship between ODS satisfaction with their social interactions and emotional experiences?”, the question set used for evaluating RQ1 (10.1-9, 10.11-16, and 12.4) is employed. Across that, questions representing students’ social interactions (12.5-7, 12.9-13) and questions embodying their emotional experiences (12.1-3, 17.1-5) are used, and correlation analysis is conducted. For the first set of correlation analysis between design studio satisfaction, a shortened Pearson’s Correlation test results table with correlation values higher than 0.4 ($\rho > 0.4 (p = 0.001)$) are shown on Table-2.

Table 2 – Pearson’s correlation values for online course satisfaction and social interactions (shortened table of Pearson’s Correlation ($\rho > 0.4$, $p = 0.001$))

		12. 5. Online studio strengthens my sense of belonging for the instructors and faculty	12. 6. Online studio classes strengthen my friendships	12.7. I feel more confident in online communication with my friends	12. 9. I miss my university’s physical study environment	12.10. I miss my university’s face-to-face social environment
	Pearson Corr.	.590**	.494**	.526**	-0,167	-0,155
10.2. I can concentrate online courses more	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,053	0,074
	N	134	134	134	134	134
	Pearson Corr.	.588**	.413**	.421**	-0,144	-0,112
10.5. Online critics are more efficient	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,097	0,198
	N	134	134	134	134	134
	Pearson Corr.	.527**	.386**	.374**	-0,126	-0,115
10.6. Making online presentation s are more effective	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,146	0,188
	N	134	134	134	134	134
	Pearson Corr.	.563**	.458**	.542**	-0,108	-0,145
10.7. Online group-work practices are more efficient	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,215	0,095
	N	134	134	134	134	134
	Pearson Corr.	.534**	.407**	.439**	-0,047	-0,075
10.8. I spend less time for accomplishing ODS	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,593	0,388
	N	134	134	134	134	134
	Pearson Corr.	0,007	0,019	-0,105	.625**	.600**
10.12. My design could have been better in a physical classroom	Sig. (2-tailed)	0,935	0,825	0,229	0,000	0,000
	N	134	134	134	134	134
	Pearson Corr.	.611**	.427**	.421**	-0,055	-0,067
10.14. Evaluation of the ODS is better than the physical juries	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,529	0,445
	N	134	134	134	134	134
	Pearson Corr.	.529**	.424**	.391**	0,011	0,003
10.16. My attendance increased	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,899	0,971
	N	134	134	134	134	134
	Pearson Corr.	.693**	.584**	.602**	-.277**	-.293**
12.4. If possible, I would stay at home and go on with ODS	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,001	0,001
	N	134	134	134	134	134

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Similar to the findings discussed for RQ1, students who are satisfied with the social aspects of the ODS setup think that their sense of belonging towards the instructors and faculty are improving, and they are more confident in ODS rather than face-to-face studio environment. These students are more eager to retain the ODS setting in the future, if that becomes possible, with one of the most significant p values ($r(133) = .693, p < .001$). On the other hand, the statement “I could have prepared much better projects in the physical studio environment” has significant correlation values across ‘I miss my university’s physical study environment’ ($r(133) = .625, p < .001$) and ‘I miss my university’s face-to-face social environment’ ($r(133) = .600, p < .001$). Student comments exposes this contrast between the students who are comfortable with the ODS setup and the others who miss the face-to-face studios and the social environment. However, the percentage of students who approve the statements ‘I miss my university’s physical study environment’ (%52,6) and ‘I miss my university’s face-to-face social environment’ (%51,4) have the majority compared to the students who think that their sense of belonging towards the instructors and faculty are improving (%26,3).

The second set of correlation test is done to explore the relationship between ODS satisfaction and students’ emotional experiences. Results of this second test shows that there is a significant relation between student’s feeling of tiredness and increased studio concentration ($r(132) = .554, p < .001$), lowered time consumption for accomplishing ODS ($r(134) = .541, p < .001$), and wishing to stay home and maintaining ODS ($r(133) = .517, p < .001$). Similar to the first test of correlation for social interactions, the approval of these evaluations are between 27,3% and 32,1%. This test underlines another and more powerful relation between the time saved from traffic and other activities. Students approval of feeling happy for the time saved from commuting to the university (%42,5) show a significant relationship with their ODS satisfaction. These students think that watching ODS recordings do help improve their work ($r(132) = .636, p < .001$), are expecting a higher GPA ($r(131) = .551, p < .001$), and want to retain the ODS setup, if possible ($r(132) = .520, p < .001$).

Problems about the loss of peer interaction and challenges due to their mixed emotional status are also significant in the student comments. They commented on loss of motivation (S85), the physical and psychological damage caused by their immobility in the at-home ODS setup (S31), loss of social and educational interaction with their peers (S65) as well as instructors (S118). These students asked for returning the face-to-face, conventional design studio setup. On the contrary, other students put forward advantages they perceived as studio session recordings, screening other student’s projects, constant focus(S56), benefits of avoiding traffic (S63), and making good use of time (S99), for asking the ODS setup to continue in the future. These results endorse the suggestions of RQ2, so the null hypothesis is rejected. However, these opposite evaluations bring more questions to examine, especially about their relation with the demographic data.

Evaluation of Research Question 3

In order to test the RQ3, gender and YofS are selected as powerful demographics indicators. Gender data had three, and YofS had four independent groups. In order to determine whether these independent groups are same or different on some variables of interest such as the Likert scale evaluations for relevant questions, a non-parametric test of independent samples is needed.

As the nonparametric equivalent of one-way ANOVA, Kruskal-Wallis test is preferred since the test does not assume a normal distribution of the underlying data. Tests are conducted to check any possible relation between these student demographics with ODS satisfaction, and social and emotional status of the students during the pandemic affected semester. The same question sets used for RQ1 and RQ2 are employed for the variables that evaluate the students’ perceptions about their ODS satisfaction (Q10.1-9, 10.11-16, and 12.4), with social (Q12.5-7, 12.9-13), and emotional (Q12.1-3, 17.1-5) status.

Kruskal-Wallis nonparametric test showed 2 significant differences for gender across students’ evaluations on their social and emotional status. Significance values adjusted by Bonferroni correction for multiple tests display significant difference, $\chi^2(1, N = 133) = 4.552, p = .033$ for ‘ODS strengthens my sense of belonging to the faculty’, and $\chi^2(1, N = 119) = 4.636, p = .031$ for ‘I have mixed feelings’. While male students were more positive about the online classes for strengthening their sense of belonging towards the faculty (Q12.5), female students have more ‘mixed feelings’ during the pandemic enforced online studio (Q 17.5). No significant difference is detected between the performance evaluations of male and female students, considering the technology-based structure of the ODS. No evidence that supports the findings of the research conducted by Demirbaş & Demirkan (2007) have been found.

For the social and emotional status evaluations, YofS showed statistically significant differences that are shown on Table-3. In pairwise comparisons for YofS across ‘frequency of meeting classmates’, first-year students show significantly lower frequencies than the fourth-year students. ‘Online studio concentration’, is significantly lower for first-year students compared to fourth-years. First and second-year students’ ‘time spent for online design work’ is significantly higher than fourth-years. First-year students’ agreement on the ‘eagerness to retain online studio setting if possible’, is significantly lower from the fourth-year students.

Table 3 - Kruskal-Wallis nonparametric test results

	Mean	SD	YofS	N	Mean Rank	Result
10.2. I can concentrate online courses	2,83	1,351	1	33	53,44	H = 8.456, df=3, p = .037
more			2	35	62,71	
			3	35	70,36	
			4	28	79,46	
			Total	131		
10.8. I spend less time for accomplishing	2,90	1,397	1	33	57,64	H = 9.275, df=3, p = .026
ODS			2	35	57,93	
			3	35	68,63	
			4	28	82,66	
			Total	131		

Table 3 continued

12.4. If possible, I would stay at home and go on with ODS	2,77	1,480	1	33	51,17	H = 12.335, df=3, p = .006
			2	35	61,73	
			3	36	72,96	
			4	28	82,23	
			Total	132		
12.13. I am meeting with my classmates face-to-face whenever it is possible	2,92	1,363	1	33	51,67	H= 12.647, df=3, p = .005
			2	34	59,22	
			3	36	73,04	
			4	28	82,07	
			Total	131		

Depending on the findings of the RQ1 and RQ2, two more Kruskal-Wallis nonparametric tests are conducted for examining the relationship between YofS across ‘sketching problems with mouse/trackpad’ and ‘missing the face-to-face study and social environment of the university’ evaluations. Statistical results revealed that there is no significant relation between these evaluations and students’ YofS. A fourth year student has problems making sketches using a mouse or trackpad, just as the first year students. Similarly, missing the face-to-face environment of the university is not related to being a junior or senior. With these results, the null hypothesis for RQ3 is rejected.

DISCUSSION AND FURTHER RESEARCH

Evaluations show that the interaction between the students is not the way it is used to be during the face-to-face design studios. Students argue that the mutual assistance between them is lost and they feel lonely. Apart from its huge psychological impact, the loss of cooperation and loosened communication between the students are contradictory and detrimental to the very nature of the design studio education. Moreover, student–instructor interaction is also interrupted. Analysis show that student’s sense of belonging increases as long as the ODS adoption is achieved. Fourth-year students signal a higher level of satisfaction from the ODS and show more eagerness to retain ODS setting. On the other side, first-year students, who are having challenges for obtaining the fundamentals of design knowledge are highly unsatisfied. They are also feeling the absence of instructor and peer interaction, and longing for social aspects of campus life.

Results also show signs of psychological and physiological problems. More than half of the students reveal that they miss the university campus. More than one third of the students admit they do not feel themselves good at all and have nervous breakdowns from time to time. Although discussing these topics is out of the scope of this research, these issues have obvious effects on the ODS adoption and student performance. Therefore, they should be addressed by further research for future ODS settings.

Under the light of the main findings of this research, further research directions for a future ODS planning are identified as follows:

- Regarding the fundamental educational techniques of the conventional design studio, ODS eventually brings its technical equipment requirements. More research is needed to track down the necessary tools and equipment for a successful ODS setup, such as the ones for sketching. How institutions can provide these for students and the relevant training they need for using these tools with a compatible curriculum should also be considered.
- It appears that students have different social needs and distinctive psychological mindsets especially depending on their YofS. Further research should consider this extensive challenge to avoid this ‘social divide’ between students and take measures to enable both student–instructor and student–student interactions. Social and emotional counseling services can also be examined to be integrated to the educational program.
- Features such as digital presentations, recorded critics and juries, have remarkable benefits for students and enable a more concentrated and egalitarian setting for educational purposes. The existing technological equipment seems ready for switching into hybrid educational models, as more research is needed to develop a mixed educational content and open up new horizons for digitalizing the design studio.
- More extensive research on the experiences of the faculty during the emergency ODS setup will also be prospective for the further development of the ODS.

The objective of this research is to tackle with the educational drawbacks of the ODS education during the challenging period of Covid-19 restrictions and provide implications for the digitalization of design studio education. However, shortcomings and effects of this irregular design studio setup on the students’ future professional practice also demands a wider research worth considering.

CONCLUSION

The unexpected and extensive emergency between 2020–2022 created a useful test environment that incorporates valuable data for the digitalization of architectural education. Using the data obtained from architecture and interior architecture students, this research underlines the challenges of the emergency ODS classes, and exposes digital sketching and YofS as a breaking point between the students. ODS is endorsed for being more egalitarian by its ease on reaching resources, watching recorded lectures and critics, presenting their work digitally both for critics and juries. While student’s interest is focused on these topics, the drawbacks of the ODS includes lack of peer learning, and limited one-on-one student-instructor interaction. Technical resources of the students are detected to be effective over their ODS satisfaction. The challenge for digital sketching using a mouse or trackpad is the most prominent technical difficulty that directly effects ODS satisfaction. First-year students’ strong reaction towards ODS emphasizes different knowledge levels and educational needs of students depending their YofS. These findings support the importance of the discussion made by Akçay Kavakoğlu et al., (2021). Institutions should be

requiring more specialized components that can assist students and instructors to transform their sketches and drawings into a digital environment. Otherwise sketching as a fundamental part of the design studio should be addressed outside the studio, which will inevitably be the subject of a fierce discussions.

This research is limited with its sample size and the researched universities. A wider research with convenient sample size and students from different universities from diverse regions or countries may explore more diverse parameters. Effects of the students' study environment during this ODS period and the readiness of the instructors are other important topics that should be examined in further studies. Further research is imminent to comprehend the required tools, equipment and methods for a future ODS setup. Recommendations of this study are expected to be valuable for the future research on developing this agenda.

Acknowledgements

I want to thank Dr. Özlem Geylani for their contribution on the survey design, and the students who answered the questionnaire.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Financial Statement

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Ethical Statement

ITU Social and Economic Sciences Human Research Board approval is obtained on 3 February 2022, with project #218. All procedures are followed in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/E/F/G/H

REFERENCES

- Ahmad, L., Sosa, M., & Musfy, K. (2020). Interior design teaching methodology during the global COVID-19 pandemic. *Interiority*, 3(2), 163–184. <https://doi.org/10.7454/in.v3i2.100>
- Akçay Kavakoğlu, A., Güleç Özer, D., Domingo-Callabuig, D., & Bilen, Ö. (2021). Architectural design communication (ADC) in online education during COVID-19 pandemic: a comparison of Turkish and Spanish universities. *Open House International*. <https://doi.org/10.1108/OHI-07-2021-0144>
- Alnusairat, S., al Maani, D., & Al-Jokhadar, A. (2021). Architecture students' satisfaction with and perceptions of online design studios during COVID-19 lockdown: the case of Jordan universities. *Archnet-IJAR*, 15(1), 219–236. <https://doi.org/10.1108/ARCH-09-2020-0195/FULL/PDF>
- Asadpour, A. (2019). Student challenges in online architectural design courses in Iran during the COVID-19 pandemic. *E-Learning and Digital Media*, 18(6), 511–529. <https://doi.org/10.1177/20427530211022923>
- Broadfoot, O., & Bennett, R. (2003). Design Studios: Online? Comparing traditional face-to-face Design Studio education with modern internet-based design studios The Traditional Design Studio. *Apple University Consortium Academic and Developers Conference Proceedings*, 9–21. Retrieved April 15, 2022, from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.124.3548&rep=rep1&type=pdf>
- Brzezicki, M. (2020). Strengths and weaknesses of architectural education on-line classes conducted during COVID-19. *World Transactions on Engineering and Technology Education*, 18(4). Retrieved March 25, 2022, from [http://www.wiete.com.au/journals/WTE&TE/Pages/Vol.18,%20No.4%20\(2020\)/03-Brzezicki-M.pdf](http://www.wiete.com.au/journals/WTE&TE/Pages/Vol.18,%20No.4%20(2020)/03-Brzezicki-M.pdf)
- Ceylan, S., Şahin, P., Seçmen, S., Somer, M. E., & Süher, K. H. (2021). An evaluation of online architectural design studios during COVID-19 outbreak. *Archnet-IJAR*, 15(1), 203–218. <https://doi.org/10.1108/ARCH-10-2020-0230>
- Charters, M., & Murphy, C. (2021). Taking Art School Online in Response to COVID 19: From Rapid Response to Realising Potential. *International Journal of Art and Design Education*, 40(1), 723-735. <https://doi.org/10.1111/jade.12384>
- Demirbas, O. O., & Demirkan, H. (2007). Learning styles of design students and the relationship of academic performance and gender in design education. *Learning and Instruction*, 17(3), 345–359. <https://doi.org/10.1016/J.LEARNINSTRUC.2007.02.007>
- Dinç Uyaroğlu, İ. (2021). Resilience in interior architecture education: Distance universal design learning in the COVID-19 pandemic. *Journal of Design for Resilience in Architecture and Planning*, 2(2), 234–249. <https://doi.org/10.47818/drarch.2021.v2i2022>

- Fleischmann, K. (2020). Online design education: Searching for a middle ground. *Arts and Humanities in Higher Education*, 19(1), 36–57. <https://doi.org/10.1177/1474022218758231>
- Hacıhasanoğlu, O. (2019). Architectural Design Studio Culture. *Journal of Design Studio*, 1(1), 5–15. Retrieved March 15, 2022, from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/775310>
- Hassanpour, B., & Şahin, N. P. (2021). Technology adoption in architectural design studios for educational activities. *Technology, Pedagogy and Education*, 30(4), 491–509. <https://doi.org/10.1080/1475939X.2021.1897037>
- Iranmanesh, A., & Onur, Z. (2021). Mandatory Virtual Design Studio for All: Exploring the Transformations of Architectural Education amidst the Global Pandemic. *International Journal of Art and Design Education*, 40(1), 251–267. <https://doi.org/10.1111/jade.12350>
- Iulo, L. D., Gorby, C., Poerschke, U., Kalisperis, L. N., & Woollen, M. (2013). Environmentally conscious design - educating future architects. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 14(4), 434–448. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-09-2011-0065/FULL/HTML>
- IZTECH. (2021). IZTECH IV. Training Workshop. Retrieved March 15, 2022, from <https://hdl.handle.net/11147/10799>
- James, D. E., Schraw, G., & Kuch, F. (2015). Using the sampling margin of error to assess the interpretative validity of student evaluations of teaching. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 40(8), 1123–1141. <https://doi.org/10.1080/02602938.2014.972338>
- Kararmaz, Ö., & Ciravoğlu, A. (2017). A research on the integration of the experience based approaches into the early period architectural design studio. *Megaron*, 12(3), 409-419. <https://doi.org/10.5505/megaron.2017.05925>
- Kasalı, A., Doğan, F., & Akış, T. (2020). Is disaster blessing? Notes on distance education. *Mimarlık Journal*, 414, 24–27. Retrieved April 16, 2022, from <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=429&RecID=5079>
- Kennedy, G. E., Judd, T. S., Churchward, A., Gray, K., & Krause, K. L. (2008). First year students' experiences with technology: Are they really digital natives? *Australasian Journal of Educational Technology*, 24(1), 108–122. <https://doi.org/10.14742/AJET.1233>
- Levent Kasap, T. (2023). Evaluation of the views of the interior architecture undergraduate program faculty members on the education process in the covid-19 epidemic process. *Online Journal of Art and Design*, 11(1). Retrieved April 20, 2022, from <http://adjournal.net/articles/111/11110.pdf>
- Marshalsey, L. (2021). Talking to art and design students at home: Evaluating the differences in student engagement online. *International Journal of Art and Design Education*, 40(4), 702–713. <https://doi.org/10.1111/jade.12382>
- Masdéu, M., & Fuses, J. (2017). Reconceptualizing the design studio in architectural education: Distance learning and blended learning as transformation factors. *Archnet-IJAR*, 11(2), 6–23.

<https://doi.org/10.26687/ARCHNET-IJAR.V11I2.1156>

- Milovanović, A., Kostić, M., Zorić, A., Dordević, A., Pešić, M., Bugarski, J., Todorović, D., Sokolović, N., & Josifovski, A. (2020). Transferring COVID-19 challenges into learning potentials: Online workshops in architectural education. *Sustainability*, 12(17).
<https://doi.org/10.3390/su12177024>
- NIH (2005) Sample size calculations for the modular grant application process outcome evaluation study. *US Department of Health and Human Services, National Institute of Health*. Retrieved September 22, 2022, from https://grants.nih.gov/grants/funding/modular/eval/sample_mgap.doc
- Powell, A. (2009). Educational possibilities of humanitarian architecture. *Field*, 3(1), 113–124. Retrieved March 22, 2022, from http://field-journal.org/wp-content/uploads/2016/07/field_03_9_Educational_Possibilities_of_Humanitarian_Architecture.pdf
- Şekerci, Y., Mutlu Danacı, H., Kaynakci Elinç, Z. (2021). Uzaktan eğitimin uygulamalı derslerde sürdürülebilirliği: Mimarlık bölümleri örneği. *The Journal of Graduate School of Natural and Applied Sciences of Mehmet Akif Ersoy University*, 12(1), 54–68.
<https://doi.org/10.29048/MAKUFEBED.874055>
- UNAI (2020). COVID-19 and Higher Education: Education and Science as a Vaccine for the Pandemic | United Nations. United Nations Academic Impact Webinar Series. Retrieved March 10, 2022, from <https://www.un.org/en/academic-impact/covid-19-and-higher-education-education-and-science-vaccine-pandemic>
- Yazıcıoğlu Halu, Z., & Kula Say, S. (2021). Can new pathways be opened for architectural education following the ordeal of the pandemic period? Or is distance architectural education only to be in digital medium? *Mimarist Journal*, 70, 60–67. Retrieved March 20, 2022, from <https://www.mimarist.org/wp-content/uploads/yayinlar/mimarist/pdf/70.pdf>
- Yu, R., Ostwald, M. J., Gu, N., Skates, H., & Feast, S. (2021). Evaluating the effectiveness of online teaching in architecture courses. *Architectural Science Review*, 65(2), 89-100.
<https://doi.org/10.1080/00038628.2021.1921689>

BIOGRAPHY OF THE AUTHOR

A. Tolga İLTER (Dr)

A. Tolga İlter is a lecturer and researcher in Istanbul Technical University, Informatics Institute. He completed TED Ankara College High School and received his bachelor's degree in Architecture from ITU. While practicing architecture as a designer and project coordinator, he received his master's degree on architectural design from METU and MSc degree on construction management from ITU. He was a visiting research fellow and a part time assistant lecturer at University of Salford, Manchester while doing his PhD research. Dr. İlter earned his PhD in 2011 from ITU on innovation management in construction and worked in ITU Project Management Center between 2000-2015. Since 2015, he is the program coordinator of IT in Construction Management master's degree program in ITU and is a lecturer in architecture and interior architecture programs. His current research interests are construction project management, innovation and change management, accessibility in built environment, ICT in architecture and design.

Measuring economic resilience at the provincial level in Turkey: Analysis of the 2000-2019 period

Fikret ZORLU¹, ORCID: 0000-0002-9243-1398
Ali Cenap YOLOĞLU², ORCID: 0000-0001-9305-7601

Abstract

This study investigates the performances of provinces in Turkey in the last three economic crises (2001, 2009, 2018). The effects of those crises are measured by annual average income loss per capita. The negative effects of the crises on provinces are explained by the vulnerability degree of provinces. Gross Domestic Product (GDP) before and after the crisis were examined and the factors influencing high rates of losses in provinces are investigated. It is found that there are no resilient provinces in Turkey when all the recent three crises are considered at the same time, but depending on the structure of the crises some provinces are relatively more resilient while some are more fragile in a particular case. It is found that the shares of import and export in GDP, credit/GDP rate and specialization degree (HHI index) has limited influence in the performances of provinces under three crises.

Highlights

- It is found that there are no resilient provinces in Turkey when all the recent three crises are considered at the same time, but depending on the structure of the crises some provinces are relatively more resilient while some are more fragile in a particular case.

Keywords

Resilience; Local/Regional development; Economic crisis

Article Information

Received:
10.10.2022
Received in Revised Form:
27.01.2023
Accepted:
06.03.2023
Available Online:
28.03.2023

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Mersin University, Mersin, Türkiye
fikretzorlu@mersin.edu.tr
2. Faculty of Architecture, Mersin University, Mersin, Türkiye
acyologlu@mersin.edu.tr

Türkiye’de il düzeyinde ekonomik dirençliliğin ölçülmesi: 2000-2019 döneminin analizi

Fikret ZORLU¹, ORCID: 0000-0002-9243-1398
Ali Cenap YOLOĞLU², ORCID: 0000-0001-9305-7601

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de illerin son üç ekonomik krizde (2001, 2009, 2018) performanslarını incelemektedir. Bu krizlerin etkileri, kişi başına düşen yıllık ortalama gelir kaybıyla ölçülmektedir. Krizlerin iller üzerindeki olumsuz etkileri, illerin kırılabilirlik derecesi ile açıklanmaktadır. Kriz öncesi ve sonrası Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) incelenmiş ve illerdeki yüksek kayıp oranlarına etki eden faktörler araştırılmıştır. Türkiye’de son üç kriz aynı anda değerlendirildiğinde dirençli iller olmadığı, ancak krizlerin yapısına bağlı olarak bazı illerin belirli bir durumda görece daha dayanıklı, bazılarının ise daha kırılabilir olduğu tespit edilmiştir. İthalat ve ihracatın GSYH içindeki payları, kredi/GSYH oranı ve uzmanlaşma derecesi (HHI endeksi) illerin üç kriz dönemindeki performanslarında sınırlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Öne Çıkanlar

- Türkiye’de son üç kriz aynı anda değerlendirildiğinde dirençli iller olmadığı, ancak krizlerin yapısına bağlı olarak bazı illerin belirli bir durumda görece daha dayanıklı, bazılarının ise daha kırılabilir olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Dirençlilik; Yerel/Bölgesel
Kalkınma; Ekonomik Kriz

Makale Bilgileri

Alındı:
10.10.2022
Revizyon Kabul Tarihi:
27.01.2023
Kabul Edildi:
06.03.2023
Erişilebilir:
28.03.2023

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Fakültesi, Mersin
Üniversitesi, Mersin, Türkiye
fikretzorlu@mersin.edu.tr
2. Mimarlık Fakültesi, Mersin
Üniversitesi, Mersin, Türkiye
acyologlu@mersin.edu.tr

GİRİŞ (INTRODUCTION)

Dünya’da çeşitli nedenlerle sık sık ekonomik krizler yaşanmaktadır; bunların bir kısmı küresel düzeyde iken bir kısmı ulusal bir kısmı da yerel krizler olarak gerçekleşmektedir. Türkiye’de de 1980, 1994, 2001, 2009 ve 2018 yıllarında nedenleri ve etkileri farklı olan beş ekonomik kriz gerçekleşmiştir. Bu krizlerin sonuçları/etkileri ülke genelinde homojen olmayıp, her il farklı düzeyde etkilenebilmektedir. Literatürde ülkelerin yaşadığı krizlerin nedenleri, kırılganlıkları ve krizlerin etkileri üzerine çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak krizlerin yereldeki etkileri, sadece tekil kent veya bölge örnekleri üzerinden incelenmiş olup; karşılaştırmalı analizler ve illerin kırılganlıklarını ve dirençliliklerini ölçen çalışmalar sınırlıdır (Boschma, 2015; Miao, 2015; Tan vd., 2016; Kakderi ve Tasopoulou, 2017; Samora-Arvela vd., 2018). Türkiye’de ise illerin krizlere karşı dayanıklılığını arttıracak kalkınma politikaları az sayıda çalışmada incelenmiştir (Eraydın, 2014; Eraydın, 2016a, 2016b; Baycan ve Pinto, 2018). İlgili çalışmalar bölge düzeyinde olup, aynı bölge içinde yer alan iller arasındaki farklılaşma incelenmemiştir. Bu çalışmada Türkiye’de 81 ilin 2001, 2009 ve 2018 krizlerinden ne düzeyde etkilendiği, hangi illerin daha dirençli hangi illerin daha kırılgan olduğu araştırılmıştır.

Çalışmada her üç kriz için kırılganlık ve dirençlilik ilin toplam Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve kişi başına ortalama GSYH değişim düzeyi ile ölçülmüştür. İlin ihracat ve ithalatının GSYH’ya oranları, kredi/GSYH oranının ve sektörel uzmanlaşma/yoğunlaşma düzeyinin kırılganlık ve dirençlilikte ne düzeyde etkisi olduğu incelenmiştir. İlk aşamada literatür taraması yapılmış, ikinci aşamada yöntem ve araştırmada kullanılan göstergeler ve veri kaynakları tanımlanmıştır. Üçüncü aşamada ise 2001, 2009 ve 2018 yıllarında yaşanan krizlerin iller üzerindeki etkileri incelenmiştir. Son aşamada ise bulgular değerlendirilmiş ve bundan sonraki çalışmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

1. BÖLGESEL DAYANIKLILIK/DİRENÇLİLİK YAZINI (REGIONAL RESILIENCE LITERATURE)

Bir bölgenin dış şoklara ya da dış koşulların tetiklediği iç şoklara karşı tepki verme kapasitesi o bölgenin kırılganlık ve dayanıklılık özelliklerine bağlıdır. Maguire ve Cartwright (2008) kırılganlıkları bir bölgenin değişime tepki verme yeteneğini zayıflatan bileşenler olarak tanımlamaktadırlar. Bölgesel dayanıklılığa ilişkin çok sayıda tanımlama yapılsa da üzerinde uzlaşılmış bir tanım ve

bölgesel dayanıklılığı niteleyen bir takım temel özellikler olduğu söylenemez (Eraydın ve Taşan-Kök, 2013). Her ne kadar durum böyle olsa da, bazı dirençlilik tanımlarının gözden geçirilmesinde konunun içeriğini anlama yönünden fayda vardır. Bölgesel dirençlilik bir olumsuzluğu tahmin etmek, ona karşı hazırlanmak, olumsuzluk sırasında ona karşı refleks gösterip ondan kurtulmak (Foster, 2007); değişim geçirirken değişimi algılamak ve ona göre yeniden organize olmak (Bristow, 2010) ve ekonomik şoklardan başarıyla kurtulmak (Hill vd., 2011) gibi özelliklere vurgu yapılarak tanımlanmıştır. Christopherson (2010) ise dirençli bir bölgenin sadece ekonomik açıdan başarılı olmadığını, aynı zamanda yaşanan değişimler karşısında gösterdiği uyarla(n)malar ile de başarısını sürdürdüğünü belirtmiştir. Bu yaklaşıma göre bölgesel dayanıklılık kavramı, ekonomik büyümeye değil ekonomik büyümenin sürdürülmesine odaklanmıştır.

Bölgesel dayanıklılık kavramı farklı ampirik çalışmalarda, farklı boyutlarıyla ele alınmış olmakla beraber, ilgili çalışmalar genel (ulusal) ekonomik durgunluk olgusunun bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir.

Hill vd. (2008), şok durumundaki davranışlarına göre üç bölge kategorisi tanımlamaktadır. "Şoka dayanıklı (shock-resistant)" bölge, bir şokla karşılaştığında önceki büyüme patikasından çıkmayan bir bölgedir. "Dirençli (resilient)" bölge, bir şoktan olumsuz etkilendiğinde nispeten kısa bir süre içinde önceki büyüme rotasına geri dönen bir bölgedir. "Dirençli olmayan (non-resilient)" bölge, önceki büyüme yoluna geri dön(e)meyen bölgedir.

Bölgesel dirençlilik/dayanıklılık üzerinde yapılan çalışmalar; bölgelerin, ekonomik şoklar öncesindeki, şok sırasındaki ve şok sonrasındaki davranışları gibi üç farklı zaman dilimini irdeleyen çalışmalardır. Burada esas odaklanılan unsur, bölgelerin dirençlilik/dayanıklılık düzeyini belirleyen içsel kapasitelerin neler olduğudur (Berkes vd., 2003; Holling, 2001; Folke, 2006). Bölgelerin içsel kapasiteleri ise iki başlık altında incelenmektedir: bölgelerin uyarla(n)ma kapasiteleri ve mevcut kaynakları. Briguglio (2009:22), uyarla(n)ma kapasitenin veya diğer bir deyişle başa çıkma kapasitesinin bir bölgenin dış şoklara dayanmasını veya bu şoklardan toparlanmasını sağladığını ve söz konusu kapasitenin iyi yönetim, sağlam makroekonomik yönetim, piyasa etkinliği ve sosyal uyum başlıkları altında politika veya yönetim konusu yapıldığını ifade etmiştir. Pike vd.'ne (2010) göre ise uyarla(n)ma kapasitesi, öngörülemez durumlarla başa çıkmak için gerekli olabilecek bir esneklik biçimini temsil etmektedir. Martin (2012)'e göre güçlü bir uyarla(n)ma kapasitesine sahip bir bölgenin, durgunluk dönemindeki bir gerilemeye karşı dirençli olma olasılığı veya bölgenin ciddi şekilde etkilenmesi durumunda; ekonomik durgunluktan daha hızlı bir şekilde çıkma olasılığı daha yüksektir.

Yukarıdaki tartışmanın devamı olarak; bir bölgenin uyarlanma kapasitesini belirleyen faktörlerin ne olduğu yazındaki önemli tartışma konularından biridir. Buradaki ilk inceleme alanı üretimde, uzmanlaşmanın mı yoksa çeşitlenmenin mi daha etkili olduğu yönündedir (Hill vd., 2011; Harrison vd., 1996). Ancak, üretimde çeşitlenme bir uyarlanma kapasitesi kaynağı olarak daha fazla vurgulanmaktadır. Martin'e (2012) göre üretimde çeşitlenmiş bir bölgesel ekonomi şoklara karşı, üretimde uzmanlaşmış bir bölgesel ekonomiden daha fazla direnç sağlar. Christopherson vd. (2010) de esnek bir bölgesel ekonominin inşasında çeşitlendirilmiş bir ekonomik temel önemli olduğunu, farklı endüstrilerin ekonomik gerilemelere, ihracat pazarlarındaki değişikliklere, ticaret açısından

kaymalara karşı farklı hassasiyetlere sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Çünkü ekonomik çeşitlenme riskleri farklı faaliyet türlerine paylaşırma işlevi görmektedir.

Bir bölgenin kırılabilirliğini veya dirençliliğini belirleyen temel faktör ekonomik yapıdır. Fingleton vd. (2012) hizmet sektöründe uzmanlaşmış bir bölgenin, imalat sanayinde uzmanlaşmış bir bölgeye göre daha esnek olmasının beklenebileceğini belirtmişlerdir. Navarro-Espigares vd. (2012) de ister özel sektör isterse de kamu sektörü olsun büyük ölçekli hizmet sektörlerinin varlığının bölgesel ekonomilere daha fazla ekonomik esneklik sağladığını iddia etmektedirler. Feyrer vd. (2007) olgun (üretimi ve sağladığı fayda artmayan) ürün¹ imal eden endüstrilerde uzmanlaşmış bölgelerin daha kırılabilir olduğunu iddia ederken, aksi görüşü savunan Bathelt vd. (2013) ise büyük ölçekli imalat sanayindeki firmaların ekonomik krizlerden beklendiği kadar çok etkilenmediklerini ortaya koymuşlardır. Treado ve Giarratani (2008) de geleneksel kümelenme oluşumlarının; Potter ve Watts (2012) ise bölge içi karşılıklı güçlü sektörel ilişkilerin (girdi-çıkıyoğunluğunun) dayanıklılığı arttırdığını belirtmektedirler.

Bir bölgenin her türlü mevcut kaynağı (teknik, mali, beşeri, sosyal, kültürel) bir ekonomik krize yanıt verme ve krizden sonra toparlanma kabiliyetinin doğrudan belirleyicisi de olabilmektedir (Hill vd., 2011). Christopherson vd.,'nin (2010) “bir bölgenin zaman içinde uyum göstermesine olanak sağlayan faktörler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevap şudur: her bir faktörün ilgili önemi bölgeler arasında ve zaman içinde farklıdır, ancak geçmişte etkili olmuş gibi görünen faktörlerin türleri şunları içerir: Güçlü bir bölgesel yenilik sistemi; “öğrenen bölge” yaratan faktörlerdeki güçlülük; modern üretken bir altyapı; nitelikli, yenilikçi ve girişimci bir iş gücü; uzun vadeli sermaye sağlayan destekleyici bir finansal sistem; tek bir endüstriye aşırı bağımlı olmayan çeşitlendirilmiş bir ekonomik temel.

Briguglio (2009) ve Jayaraman (2004) yüksek dış ticaret ((ithalat + ihracat) / GSYH) hacminin bölgelerin kırılabilirlik düzeylerini arttırdığını belirtmektedirler. Ancak Pickles ve Smith (2011) yüksek dış ticaret hacmini, bölgelerin uyarla(n)ma kapasitesinin bir unsuru olarak değerlendirmektedirler. Hudson (2010) ise küresel ekonomik örüntülere çok fazla katılımı, bölgesel dayanıklılığı zayıflatan bir unsur olarak görmektedir. Dış ticarete bağımlı bölgelerde dış kaynaklı krizler ya da olumsuzluklar bölgenin üretim, tüketim ve gelirlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Ancak, bölgelerin ihracat kapasitelerini geliştirmeleri, kriz sonrası toparlanmaya katkı sağlamaktadır (Psycharis vd., 2020).

Türkiye’deki krizlerin bölgesel etkilerini ve bölgelerin kırılabilirlik/dirençlilik dereceleri ile bunları belirleyen değişkenleri inceleyen çalışma sayısı ise sınırlıdır. Eraydın (2013) dört başlıkta (kırılabilirlikler, kaynaklar, uyum kapasitesi ve yönetim/politikalar) tanımladığı değişkenleri kullanarak bölgelerin kriz dönemlerindeki reflekslerini nelerin belirlediğini tespit etmiştir. Eraydın’ın bulgularına göre yüksek ihracat, yüksek girişimci oranları ve uzmanlaşma dayanıklılığı arttırmaktadır. Ancak tek bir sektöre dayalı ekonomik yapı ile ileri teknolojiye sahip bölgeler kriz

¹ Bir ürün için birbirini takip eden 3 aşama vardır: İlk aşama, *yeni ürün aşamasıdır*. Hem üretici hem tüketici tarafından ürünle tanışma aşamasıdır. İkinci aşama ise *olgunlaşma aşamasıdır*. Bu aşamada ürün karakteri iyice belli olup büyük ölçeklerde üretilmeye başlanmıştır. Üçüncü aşama ise *standart ürün aşamasıdır*. Bu aşamada ürün iyice belirginleşmiş ve hem üreticiler hem de tüketiciler için kabul edilmiştir.

koşullarından daha fazla etkilenmektedir. Kriz sonrasındaki süreçte ise iç piyasa koşulları daha önemlidir. Yüksek nitelikli işgücü ve yenilikçilik özellikleri olan, kişi başına mevduatın yüksek olduğu bölgeler daha hızla büyümektedir. Ekonomik çeşitlenme ise kriz döneminde değil, kriz sonrası dönemde ekonomik büyüme için çok daha önemlidir. Kamu politikaları arasında teşvik tedbirleri, kriz sırasında olumlu bir etki yaratırken; kriz sonrası dönemde tüm kamu politikalarının büyüme üzerindeki etkileri beklenen ölçüde yüksek değildir. Kırılganlığın ölçülmesinde ise dört değişken kullanılmaktadır: ithalat mallarına bağımlılık, ihracat, finansal bağımlılık ve imalat sanayi iş kolunda yoğunlaşma (Eraydın, 2016b).

Literatürde krizlerin ekonomik sonuçları (etkileri) kişi başına milli gelir kaybı, kapanan şirket sayısı ve işsizlik oranlarındaki artış başta olmak üzere çeşitli göstergelerle ölçülmektedir (Minsky, 1977; Kindleberger, 1978; Canova, 1994; Borio ve Lowe, 2002; Baron vd., 2019). Bu çalışmada, illerin kırılganlık derecesi, literatürde ülkeler için geliştirilen çalışmalarda kullanılan regresyon modelinin iller için uyarlanmasıyla hesaplanmıştır. Literatürdeki çalışmalarda ülkelerin kırılganlıkları çeşitli bağımsız değişkenler (dış borç/milli gelir, kredi/mevduat oranı, takipteki kredi oranı, cari açık/milli gelir, büyüme, dış ticaret/milli gelir, brüt rezervler/dış borç) kullanılarak basit veya çoklu regresyon modelleri, faktör analizleri ve ekonometrik modeller ile ölçülmektedir (Minsky, 1977; Kindleberger, 1978; Canova, 1994; Borio ve Lowe, 2002; Baron vd., 2019). Bu modellere göre ülkelerin riskleri, kırılganlıkları ve kriz olasılıkları ile etkilenme dereceleri tahmin edilebilmektedir.

Ulusal ölçekte yaşanan ekonomik krizler, bölge ölçeğindeki ekonomik büyüme performansını etkilemektedir. Ancak her bölge ulusal ölçekte yaşanan ekonomik şoklara, şok esnasında ve şok sonrasında farklı tepkiler göstermektedir. Eraydın (2014, 2016b), 1994 ve 2001 yılını durgunluk yılları ve 1995-1998 dönemi ile 2002-2008 dönemini toparlanma dönemleri olarak el alıp, ulusal ekonomik performans (ekonomik durgunluk-ekonomik toparlanma) oranla bölgelerin ekonomik performansının görece konumu ile hesaplanan bir endekse göre 4 bölgesel dayanıklılık kategorisi tanımlamıştır. Birinci kategoride zenginleşen (prospering) bölgeler (kategori-I) yer almaktadır. Bunlar durgunluk şoklarından doğrudan etkilenmeyen ve durgunluk sonrası dönemlerde ülke ekonomisinden daha hızlı büyüeyebilen bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Şoka dayanıklı (shock-resistant) bölgeler (kategori-II), ekonomik şoklardan ulusal ekonomi kadar kötü etkilenmeyen, ancak durgunluk sonrası dönemdeki büyüme oranları ulusal ekonominin altında kalan bölgelerdir. Dirençsiz (non-resilient) bölgeler (kategori-III), durgunluk şoklarından derinden etkilenen ve durgunluk sonrası dönemde yeni koşullara uyum sağlayamadıkları için daha yüksek büyüme oranlarına ulaşamayan bölgelerdir. Dirençli dönüşen (resilient-transforming) bölgeler (kategori-IV), durgunluk şokları karşısında ekonomik düşüş yaşayan, ancak toparlanma döneminde yüksek ekonomik büyüme sağlayan, durgunluk öncesi dönemde yaşanan büyüme oranlarını bile aşan bölgelerdir (Eraydın, 2016b).

2. YÖNTEM (METHOD)

Türkiye’de yaşanan her bir krizin nedeni ve şiddeti farklı olduğundan; ülke genelindeki etkileri ve coğrafi dağılımı da farklı olabilmektedir. Bu çerçevede son üç kriz ayrı ayrı incelenmiştir. Krizlerden az etkilenen veya çok etkilenen iller olabildiği gibi krizlerin birinden daha fazla, diğerlerinden daha az etkilenen iller de olabilmektedir. Buna göre 2001, 2009 ve 2018 yıllarındaki krizlerin her birinin

hangi illerde kişi başına GSYH'deki (A.B.D. Doları bazında) değişimi ne düzeyde etkilediği; hangi illerin ilgili krizden daha az, hangi illerin daha fazla etkilendiği incelenmiştir. 2001 krizinin etkileri, 2000-2001 yılları arasında iller bazında kişi başına ortalama gayrisafı yurtiçi hasıladaki (GSYH) değişim ile ölçülmüştür. 2009 yılındaki kriznin etkileri 2008-2009 yılları arasındaki kişi başına ortalama GSYH değişimi ile 2018 krizinin etkileri ise (yılın son çeyreğinde başlayıp 2020 yılında henüz sonlanmadığından ve veri sınırlılığı nedeniyle) 2018-2019 yılları arasındaki kişi başına ortalama GSYH değişim oranı ile tespit edilmiştir. Krizlerin nedenleri ve GSYH ölçüm yöntemleri farklı olduğundan her bir kriz kendi içinde değerlendirilmiştir. Kriz yılı sonunda ilgili ilin kişi başına GSYH değişimi (önceki yılsonuna göre değişim) (R_i) aşağıdaki denklemle hesaplanmıştır:

$$R_i = (GSYH_t / N_{i_t}) - (GSYH_{t-1} / N_{i_{t-1}}) - 1 \quad (1)$$

Burada t kriz yılını (Ocak-Aralık), $t-1$ kriz öncesi yılı ifade etmektedir. Yukarıdaki denklemde kriz etkisi bir yıllık kişi başına GSYH değişimi ile sınırlı ölçülmektedir. Ancak illerin kriz öncesi büyüme eğilimi ya da kriz öncesi dönemdeki büyüme ortalaması esas alınırsa kriz bu eğilimi ne düzeyde değiştirdiği ya da kriz yılındaki kişi başı GSYH değişiminin kriz öncesi dönem ortalamasından ne kadar saptığı daha anlamlı sonuçlar verebilir. Buna göre aşağıdaki denklemle kriz yılında ilgili ilin kişi başına GSYH değişiminin (R_i) önceki dört yıllık dönemdeki kişi başına GSYH değişim ortalamasından (R_0) (2004 yılında GSYH hesaplama yöntemi değiştiğinden ve güvenilir hesaplama için 2004-2008 verisi kullanıldığından diğer krizler için de dörder yıllık hesaplama yapılmıştır) ne düzeyde ayrıştığı hesaplanmıştır. Buna göre kriz yılı sonu itibarıyla kişi başı GSYH değişimi ile (önceki yılsonuna göre) (R_i) krizden önceki dört yıldaki ortalama büyüme hızı (R_0) arasındaki farkı (R_f):

$$R_f = R_i - R_0 = ((GSYH_t / GSYH_{t-1}) - 1) - (((GSYH_{t-1} / GSYH_{t-4})^{1/4}) - 1) \quad (2)$$

Burada t kriz yılını ifade etmektedir.

İllerin kişi başına ortalama GSYH değerlerindeki değişim (önceki yılsonuna göre) hesaplanarak krizlerin etkileri ölçülebilir. Bir ilin ekonomik kapasitesi aynı zamanda istihdam yaratabilmesi ve nüfusunun artması ile de değerlendirilebilir. Dolayısıyla kişi başına GSYH değeri kadar bir ilin ülke içindeki payı da ekonomik gücünü yansıtır. Krizlerde ülke içindeki payını arttıran illerin dayanıklı, payı azalan illerin kırılgan olduğu kabul edilmiştir. Buna göre bir ilin kriz yılında toplam GSYH içindeki payının bir önceki yıla göre değişimi:

$$S_i = (GSYH_{i_t} / \sum_{i=1}^n GSYH_{i_t}) - (GSYH_{i_{t-1}} / \sum_{i=1}^n GSYH_{i_{t-1}}) \quad (3)$$

Burada S_i , ilin kriz yılında toplam GSYH içindeki payının değişimini, $GSYH_{i_t}$, i ilinin $t-1$ yılsonu (kriz öncesi yıl) GSYH değerini, $GSYH_{i_{t-1}}$, i ilinin t yılı sonu (kriz yılı) GSYH değerini ifade etmektedir.

Her bir krizde bir ilin GSYH değişimi pozitif ya da negatif olabilmektedir. Bu o ilin, ilgili krize duyarlılığını göstermektedir. Ancak son yirmi yıl içerisinde yaşanan üç kriznin nedenleri ve etkileri farklı olduğundan hangi illerin bu üç krizden az, hangilerinin yüksek düzeyde etkilendiğini ölçmek için her üç krizdeki GSYH değişimleri ayrı ayrı hesaplanmış ve hangi illerin üç krizden kaç tanesinden olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Her bir kriz öncesi dönemdeki GSYH değişimi X ekseninde,

kriz yılındaki GSYH değişimi Y ekseninde tanımlandığında ve her iki ekseninde orta nokta ülke ortalaması alındığında; illerin Türkiye ortalamasının üstünde olup olmamasına göre 4 kategori tanımlanmıştır. Dolayısıyla 3 kriz için üç ayrı sonuç elde edilmiş, daha sonra iller krizlerden etkilenme biçimine ve etkilenme sayısına göre gruplandırılmıştır.

Sınıflandırmada Eraydın'ın (2016b) gruplamasından (zenginleşen, şoka dayanıklı, dirençli olmayan, dirençli-dönüşen) farklı bir gruplama yapılmıştır. Eraydın'ın (2016b) gruplandırmasına göre sınıflamanın yapılabilmesi için kriz öncesi ve sonrası izleyen yılların verileri gerekmektedir. Ancak 2004 yılında GSYH hesaplama yöntemi değiştiğinden 2001 yılı ile kıyaslama sağlıklı olmayacaktır. Ayrıca 2018 yılı krizi sürdüğünden ve 2020 yılında başka bir kriz etkeni (COVID-19) ortaya çıktığından toparlanma olup olmadığını analiz etmek için yeterli zaman geçmemiştir. Bu nedenle iller son üç kaç krizin kaçından ne düzeyde etkilendiklerine göre sınıflandırılmıştır (Denklem 2).

Eraydın (2016b) ülke veya bölge ekonomisinde dış ticaretin payının yüksek olmasını bölgelerin krizlere duyarlı olmasını (kırılganlıklarını) belirleyen en önemli etkenlerden biri olarak açıklamaktadır. Yurtdışı emtia fiyatlarına ve kurlara duyarlılık, ithalat/GSYH oranı ile doğru orantılıdır. Dış pazarlardaki krizlere duyarlılık ise ihracat/GSYH ile ölçülmektedir (Ek 1). Kırılganlığın üçüncü nedeni ise imalat sanayinin tek sektörde yoğunlaşması ya da üretim alanlarındaki çeşitliliğin düşük olmasıdır. Dördüncü etken ise finansal sisteme bağımlılık düzeyidir ki bu, kredilerin GSYH'ya oranı ile ölçülmektedir (Eraydın, 2016b). Bu çalışmada kırılganlık göstergesi olan bu dört değişken ile illerin krizlerden etkilenme dereceleri arasında anlamlı ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bunun en basit göstergelerinden biri korelasyon katsayısının karesidir (R^2). Bunun için aşağıdaki değişkenler incelenmiştir:

- Kişi başına düşen GSYH değişimi (kriz öncesi dört yıl ortalaması ve kriz yılı karşılaştırması)
- İlin ülke GSYH içindeki payının değişimi,
- İlin İhracat/GSYH oranı,
- İlin İthalat/GSYH oranı,
- İlin Kredi/GSYH oranı,
- İlin HHI değeri.

Çalışma için TÜİK veri tabanından iller itibarıyla GSYH (1986-2001) ve 2004-2019 GSYH verileri elde edilmiştir. İhracat ve ithalat verileri TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri veri tabanından (2000-2019) elde edilmiştir. İller bazında krediler ise Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık İstatistikleri (2000-2019) veri tabanından alınmıştır.

Yukarıda açıklanan bağımsız ve bağımlı değişkenler ile göstergeler Adana İli örneğinde aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır. Adana ilinin 2001 krizi öncesindeki dört yıl için yıllık büyümesi ortalaması 0,03, 2008 krizi öncesinde 0,16 ve 2018 krizi öncesinde -0,04 iken 2001 yılında GSYH değişimi -0,31, 2009 yılında -0,16 ve 2018 yılında ise -0,11'dir (Tablo1).

Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) sektörlerin GSYH içindeki payları esas alınarak hesaplanmıştır. TÜİK veri tabanından elde edilen verilere göre Adana İli için 2018 yılında sektörlerin GSYH içindeki payları aşağıdaki şekildedir:

Sektör	Sektörün İl GSYH içindeki payı
A: Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	0,064
B: Diğer hizmet faaliyetleri	0,025
C: İnşaat	0,080
D: Gayrimenkul faaliyetleri	0,077
E: Finans ve sigorta faaliyetler	0,036
F: Hizmetler	0,013
G: Bilgi ve iletişim	0,278
H: Tarım, ormancılık ve balıkçılık	0,123
I: Sanayi	0,304
Sektörler toplamı	1,000

HHI değeri aşağıdaki denklemle hesaplanmıştır:

$$HHI = \Sigma(A^2+B^2+C^2+D^2+E^2+F^2+G^2+H^2+I^2) \quad (4)$$

Buna göre Adana İli için 2018 yılı HHI değeri 0,204 bulunmuştur.

3. TÜRKİYE'DE 2000 YILI SONRASINDA YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER (ECONOMIC CRISES IN TURKEY AFTER 2000)

Türkiye'de kriz koşullarının oluşmasında hem dış hem de iç faktörlerin etkisi olduğu söylenebilir. Kazgan (2012) Türkiye ekonomisini etkileyen dış etkenleri beş başlık altında toplamıştır. Bunlar; ihracat pazarlarındaki ekonomik durgunluk, dış ticaret haddindeki sert ve olumsuz değişimler, ana ihracat pazarlarındaki para birimlerinin değer kaybetmesi, artan faiz oranları ve kısa vadeli yabancı para çıkışıdır. Kazgan (2008) Türkiye ekonomisini etkileyen beş iç etkeni ise şöyle tanımlamıştır: yetersiz genel ekonomi politikaları, negatif ödemeler dengesi, toplam kamu borç stoku, banka ve özel firmaların dış borçları ile makroekonomik istikrarsızlıklardır. Bu iç ve dış faktörlerin farklı ekonomik kriz dönemlerindeki etkinlik düzeyi değişkendir.

MİSAM (2018) görüş raporuna göre 2001 yılında gerçekleşen ekonomik kriz, devletin aşırı borçlanmasından kaynaklanırken; 2008 yılındaki ekonomik kriz ise yurtdışında yaşanan ekonomik gelişmeler nedeniyle meydana gelmiştir. 2018 yılında yaşanan ekonomik krizin nedeni ise şirketlerin ve şahısların yüksek (yabancı para cinsinden) borçluluk oranından kaynaklanmıştır. 2008 sonrasında döviz bolluğundan kaynaklanan aşırı değerli TL, ithalat artışına neden olmuştur. Buna ek olarak reel ücretlerin çok düşük seviyede olmasından dolayı iç talebe dayalı büyüme borçlan(dır)ma yoluyla gerçekleşmiştir. 2018 yılında kurlarda yaşanan ani artış ve TL'nin değer kaybetmesi krizin nedeni olarak gösterilmektedir. Ülkeye döviz girişindeki azalma dış borç çevrimini de zora soktuğundan ekonomik daralmaya neden olmuş ve ekonomik krize evrilmesine yol açmıştır.

4. BULGULAR (RESULTS)

Bu bölümde 2000-2018 döneminde yaşanan üç krizde illerin etkilenme düzeyleri arasında farklılaşma olup olmadığını saptamak için veri elde edilebilen değişkenler ile analizler yapılmıştır. İlk aşamada her üç krizde en fazla etkilenen ve en az etkilenen iller tespit edilmiştir. Denklem 1'e

göre yapılan hesaplama göre (Tablo-1'deki b sütunları) son üç krizden en az etkilenen (ülke ortalamasından daha az küçülen ya da krizde dahi büyüyen) iller içinde Mardin, Kırklareli, Kahramanmaraş, Muş, Antalya, Gaziantep ve Muğla öne çıkmaktadır. Krizlerden en fazla etkilenen (ülke ortalamasından daha fazla küçülen) iller içinde Bolu, Giresun ve Samsun illeri öne çıkmaktadır.

Tablo 1: 2001, 2009 ve 2018 Krizlerinde Kişi Başına GSYH (\$*) Değişim Oranları

Sıra	İl	2001		2009		2018-2019		Sıra	İl	2001		2009		2018-2019	
		a	b	a	b	a	b			a	b	a	b	a	b
1	Adana	0,03	-0,31	0,16	-0,16	-0,04	-0,11	42	Konya	0,02	-0,33	0,16	-0,14	-0,04	-0,08
2	Adıyaman	0,00	-0,26	0,18	-0,19	-0,05	-0,06	43	Kütahya	-0,02	-0,18	0,20	-0,18	-0,03	-0,08
3	Afyonkarahisar	0,03	-0,30	0,16	-0,14	-0,02	-0,12	44	Malatya	0,00	-0,23	0,16	-0,14	-0,04	-0,10
4	Ağrı	0,04	-0,35	0,12	-0,10	-0,04	-0,10	45	Manisa	0,03	-0,28	0,18	-0,20	-0,03	-0,05
5	Amasya	0,01	-0,31	0,17	-0,13	-0,04	-0,13	46	Kahramanmaraş	0,02	-0,20	0,15	-0,15	-0,04	-0,06
6	Ankara	0,01	-0,34	0,17	-0,17	-0,06	-0,12	47	Mardin	-0,01	-0,13	0,16	-0,12	-0,03	-0,07
7	Antalya	-0,01	-0,23	0,14	-0,17	-0,08	0,01	48	Muğla	0,03	-0,25	0,15	-0,14	-0,05	-0,03
8	Artvin	0,02	-0,26	0,20	-0,20	-0,05	-0,05	49	Muş	0,02	-0,22	0,16	-0,12	-0,06	-0,05
9	Aydın	0,01	-0,32	0,14	-0,18	-0,03	-0,09	50	Nevşehir	0,04	-0,31	0,13	-0,15	-0,06	-0,04
10	Balıkesir	0,00	-0,29	0,17	-0,16	-0,03	-0,08	51	Niğde	0,05	-0,33	0,14	-0,15	-0,03	-0,09
11	Bilecik	-0,02	-0,24	0,20	-0,20	-0,07	-0,08	52	Ordu	0,04	-0,26	0,19	-0,20	-0,03	-0,12
12	Bingöl	0,05	-0,31	0,17	-0,15	-0,02	-0,11	53	Rize	0,03	-0,25	0,16	-0,15	-0,04	-0,11
13	Bitlis	0,03	-0,29	0,18	-0,15	-0,06	-0,09	54	Sakarya	0,02	-0,30	0,17	-0,20	-0,02	-0,08
14	Bolu	0,14	-0,40	0,17	-0,19	-0,05	-0,09	55	Samsun	0,03	-0,30	0,18	-0,19	-0,04	-0,14
15	Burdur	0,03	-0,32	0,16	-0,14	-0,06	-0,12	56	Siirt	0,01	-0,22	0,17	-0,06	-0,06	-0,10
16	Bursa	-0,01	-0,26	0,16	-0,21	-0,04	-0,06	57	Sinop	0,04	-0,27	0,17	-0,20	-0,06	-0,16
17	Çanakkale	-0,01	-0,31	0,16	-0,16	-0,04	-0,06	58	Sivas	0,03	-0,23	0,16	-0,11	-0,04	-0,11
18	Çankırı	0,03	-0,32	0,15	-0,16	-0,03	-0,13	59	Tekirdağ	0,00	-0,27	0,13	-0,22	-0,03	-0,07
19	Çorum	0,01	-0,28	0,16	-0,17	-0,04	-0,13	60	Tokat	0,02	-0,24	0,18	-0,14	-0,04	-0,12
20	Denizli	0,03	-0,26	0,13	-0,21	-0,04	-0,08	61	Trabzon	-0,01	-0,20	0,17	-0,17	-0,04	-0,13
21	Diyarbakır	0,00	-0,22	0,13	-0,16	-0,06	-0,12	62	Tunceli	0,07	-0,29	0,15	-0,12	-0,04	-0,12
22	Edirne	0,06	-0,40	0,17	-0,17	-0,04	-0,09	63	Şanlıurfa	0,01	-0,22	0,12	-0,16	-0,05	-0,14
23	Elazığ	0,02	-0,26	0,19	-0,16	-0,04	-0,13	64	Uşak	0,00	-0,30	0,16	-0,16	-0,03	-0,14
24	Erzincan	-0,01	-0,23	0,18	-0,14	-0,06	-0,08	65	Van	0,02	-0,24	0,17	-0,14	-0,03	-0,13
25	Erzurum	0,02	-0,29	0,17	-0,13	-0,03	-0,15	66	Yozgat	0,00	-0,32	0,15	-0,12	-0,03	-0,10
26	Eskişehir	0,03	-0,28	0,17	-0,18	-0,06	-0,09	67	Zonguldak	0,10	-0,32	0,18	-0,19	-0,02	-0,06
27	Gaziantep	0,00	-0,24	0,13	-0,20	-0,03	-0,06	68	Aksaray	0,02	-0,35	0,17	-0,12	-0,03	-0,08
28	Giresun	0,06	-0,29	0,20	-0,20	-0,03	-0,17	69	Bayburt	0,05	-0,28	0,16	-0,09	-0,08	0,00
29	Gümüşhane	0,05	-0,32	0,15	-0,15	-0,11	-0,05	70	Karaman	0,00	-0,28	0,15	-0,17	-0,06	-0,12
30	Hakkari	0,03	-0,28	0,15	-0,16	0,01	0,00	71	Kırkkale	0,00	-0,20	0,20	-0,17	-0,02	-0,11
31	Hatay	0,01	-0,28	0,17	-0,20	-0,03	-0,07	72	Batman	0,06	-0,25	0,17	-0,19	-0,05	-0,07
32	Isparta	0,04	-0,32	0,16	-0,14	-0,04	-0,09	73	Şırnak	-0,01	-0,21	0,15	-0,14	-0,03	-0,10
33	Mersin	0,01	-0,27	0,16	-0,18	-0,03	-0,08	74	Bartın	0,01	-0,23	0,15	-0,17	-0,03	-0,14
34	İstanbul	0,02	-0,32	0,16	-0,18	-0,04	-0,09	75	Ardahan	0,01	-0,22	0,19	-0,17	0,01	-0,13
35	İzmir	0,01	-0,26	0,15	-0,19	-0,04	-0,06	76	Iğdır	0,03	-0,30	0,17	-0,14	-0,03	-0,09
36	Kars	0,01	-0,24	0,16	-0,13	-0,03	-0,14	77	Yalova			0,16	-0,18	-0,03	-0,07
37	Kastamonu	0,04	-0,31	0,16	-0,15	-0,04	-0,09	78	Karabük			0,18	-0,20	-0,05	-0,02
38	Kayseri	0,03	-0,23	0,16	-0,21	-0,05	-0,10	79	Kilis			0,14	-0,07	-0,03	-0,10
39	Kırklareli	0,02	-0,20	0,16	-0,16	-0,04	-0,05	80	Osmaniye			0,19	-0,18	-0,02	-0,06
40	Kırşehir	0,03	-0,26	0,15	-0,11	-0,04	-0,13	81	Düzce			0,18	-0,22	-0,03	-0,13
41	Kocaeli	0,00	-0,18	0,18	-0,24	-0,04	-0,04		Türkiye	0,01	-0,28	0,16	-0,18	-0,04	-0,08

a. Kriz yılı öncesindeki 4 Yıl Kişi Başı Ortalama GSYH Değişimi (Denklem 2)
b. Kriz Yılı Kişi Başı Ortalama GSYH değişimi (Denklem 1)

*İllere Göre A.B.D. Dolan bazında Kişi Başı Ortalama Değerleri Merkez Bankası Yıl Ortası Kuru esas alınarak hesaplanmıştır.

Kaynak: İllere Göre GSYH (TÜİK, 1987-2001; TÜİK, 2004-2019)

Krizden az etkilenmiş görünmekle beraber kriz öncesi büyüme oranlarından hızlı bir düşüş var ise ilgili ilin negatif yönde yüksek düzeyde etkilendiği söylenebilir. Bu nedenle büyüme eğilimindeki azalma dikkate alınarak kriz yıllarındaki değişimin eğilimden ne düzeyde farklılaştığı hesaplanmıştır

(Denklemler 2) (Tablo-1’de b-a). Bu hesaplama göre illerin büyümesi ile ülke ortalaması arasındaki farkla göre iller dört gruba ayrılmıştır (Tablo-2). Sonuçlara göre üç krizin tamamında büyüme oranları ülke ortalamasının altında kalan il bulunmamaktadır. Yine üç krizin tamamında büyüme oranları ülke ortalamasının üstünde kalan il de bulunmamaktadır.

Tablo 2: 2000-2018 dönemi illerin kişi başına ortalama GSYİH büyüme oranları ve 3 krizden etkilenme derecelerine göre sınıflandırılması (Denklemler 2’ye göre)

Kriz Öncesi Dönemde (a) ve Kriz Yılında (b) Kişi Başı GSYİH Değişimine Göre Sınıflandırma	2001	2009	2018-2019	Ortak Liste
a Ülke ortalamasının üstünde (yüksek), b Ülke ortalamasının üstünde (yüksek)	Artvin, Batman, Denizli, Elazığ, Kırklareli, Kahramanmaraş, Kayseri, Kırşehir, Muğla, Muş, Ordu, Rize, Sinop, Sivas, Tokat, Van	Aksaray, Amasya, Ankara, Ardahan, Balıkesir, Bingöl, Bitlis, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Iğdır, Kırıkkale, Siirt, Tokat, Trabzon, Van	Gaziantep, Hakkari, Hatay, Manisa, Mardin, Osmaniye, Tekirdağ, Yalova, Zonguldak	
a Ülke ortalamasının üstünde (yüksek), b Ülke ortalaması altında (düşük)	Adana, Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çankırı, Edirne, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Iğdır, Isparta, İstanbul, Kastamonu, Konya, Nevşehir, Niğde, Sakarya, Samsun, Tunceli, Zonguldak	Adıyaman, Artvin, Batman, Bilecik, Bolu, Düzce, Giresun, Hatay, Karabük, Kocaeli, Manisa, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Zonguldak	Afyonkarahisar, Ardahan, Aydın, Bartın, Bingöl, Çankırı, Düzce, Erzurum, Giresun, Iğdır, Kars, Kırıkkale, Kilis, Niğde, Ordu, Şırnak, Uşak, Van, Yozgat	Giresun
a Ülke ortalamasının altında (düşük) b Ülke ortalamasının üstünde (yüksek)	Adıyaman, Antalya, Bilecik, Bursa, Diyarbakır, Erzincan, Gaziantep, Kırıkkale, Kocaeli, Kütahya, Malatya, Mardin, Şırnak, Tekirdağ, Trabzon	Ağrı, Antalya, Bartın, Çankırı, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkari, Kahramanmaraş, Karaman, Kırşehir, Kilis, Muğla, Nevşehir, Niğde, Şanlıurfa, Şırnak, Tunceli, Yozgat	Adıyaman, Antalya, Artvin, Batman, Bayburt, Gümüşhane, Karabük, Muğla, Muş, Nevşehir	Antalya
a Ülke ortalamasının altında (düşük) b Ülke ortalamasının altında (düşük)	Çanakkale, Balıkesir, Uşak, Yozgat	Denizli, Gaziantep, Tekirdağ, İzmir	Ankara, Bitlis, Bolu, Burdur, Diyarbakır, Eskişehir, Karaman, Kayseri, Siirt, Sinop, Şanlıurfa	

Giresun kriz öncesi dönemlerde ülke ortalamasının üstünde büyürken her üç krizde de ülke ortalamasının altında küçülmüştür. Antalya tersi şekilde kriz öncesi dönemlerde ülke ortalamasının altında büyürken, her üç krizde de ilin kişi başına GSYİH değişimi ülke ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir.

Üç kriz yılı da dikkate alındığında, kriz öncesi dönemde ülke ortalamasının üstünde ve kriz yılında ülke ortalamasının üstünde performans gösteren il bulunmaz iken, 2001 ve 2009 yılında Elazığ, Tokat ve Van illeri bu özellikleri göstermiştir.

Üç kriz yılı da dikkate alındığında, kriz öncesi dönemde ülke ortalamasının üstünde, buna karşın kriz yılında ülke ortalamasının altında GSYH değişimi olan il Giresun'dur. İlk iki krizde (2001 ve 2009) Bolu, Sakarya, Samsun ve Zonguldak; hem 2001 hem de 2018 yıllarında Afyonkarahisar, Bingöl, Çankırı, Erzurum, Iğdır ve Niğde; 2009 ve 2018 yıllarında ise Ordu benzer özellikleri göstermiştir.

Üç kriz yılı da dikkate alındığında, kriz öncesi dönemde ülke ortalamasının altında ve kriz yılında ülke ortalamasının üstünde performans gösteren il Antalya iken, 2001 ve 2009 yıllarında Diyarbakır ve Şırnak; 2001 ve 2018 yıllarında Adıyaman; 2009 ve 2018 yıllarında Muğla, Gümüşhane ve Nevşehir illeri bu özellikleri göstermiştir.

Üç kriz yılı da dikkate alındığında, hem kriz öncesi dönemde ülke ortalamasının altında hem de kriz yılında ülke ortalamasının altında performans gösteren il bulunmaz iken iki kriz döneminde benzer özellik gösteren il de bulunmamaktadır.

Yukarıda sayılan iller dışındaki tüm iller farklı kriz yıllarında farklı davranışlar göstermişlerdir. Örneğin Artvin hem 2001 öncesi dönemde hem de kriz yılında ülke ortalamasının üstünde performans gösterirken, 2009 krizi öncesi dönemde GSYH büyümesi ülke ortalamasının üstünde iken kriz yılında ülke ortalamasının altında performans göstermiştir. Yine aynı il 2018 kriz öncesi dönemde ülke ortalamasının altında, buna karşın kriz yılında ülke ortalamasının üstünde performans göstermiştir.

İllerin kişi başına ortalama GSYH düzeylerinin yanı sıra ülke içindeki payları da önemli bir göstergedir. İllerin ekonomik kapasitesi istihdam olanakları sağlamakta ve nüfusun artışında etkili olmaktadır. Bu nedenle ilin nüfus artışı ekonomik gelişmesinin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Bu nedenle illerin GSYH'larının ülke içindeki paylarının kriz yıllarında ne düzeyde değiştiği Denklem 3'e göre hesaplanmış ve Tablo-3'te sunulmuştur. Buna göre her üç krizde de İstanbul, Samsun ve Düzce illerinin ülke içindeki payı düşüş göstermiştir. Üç krizde de Antalya, Erzincan, Muğla, Şırnak ve Yalova illerinin ülke içindeki payları artmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: İllerin kriz yıllarında toplam GSYH içindeki paylarındaki değişim

Sıra	İl	2001	2009	2018	Sıra	İl	2001	2009	2018
1	Adana	-0,08	0,07	-0,07	42	Konya	-0,11	0,08	0,00
2	Adıyaman	0,00	-0,01	0,01	43	Kütahya	0,07	-0,01	-0,01
3	Afyonkarahisar	-0,01	0,01	0,02	44	Malatya	0,03	0,02	-0,03
4	Ağrı	-0,01	0,02	0,00	45	Manisa	0,03	0,00	0,09
5	Amasya	-0,02	0,01	-0,01	46	Kahramanmaraş	0,11	0,04	0,00
6	Ankara	-0,74	0,10	-0,15	47	Mardin	0,07	0,02	0,00
7	Antalya	0,14	0,02	0,16	48	Muğla	0,11	0,02	0,02
8	Artvin	0,00	-0,01	0,00	49	Muş	0,02	0,02	0,00
9	Aydın	-0,09	0,00	-0,02	50	Nevşehir	-0,01	0,01	0,00
10	Bahkesir	-0,05	0,05	-0,02	51	Niğde	-0,01	0,01	0,00
11	Bilecik	0,00	-0,02	0,00	52	Ordu	0,03	-0,02	-0,01
12	Bingöl	0,00	0,01	0,00	53	Rize	0,02	0,01	0,00
13	Bitlis	0,00	0,00	-0,01	54	Sakarya	-0,04	-0,02	0,02
14	Bolu	0,00	0,00	0,00	55	Samsun	-0,04	-0,01	-0,04
15	Burdur	-0,01	0,01	-0,01	56	Siirt	0,01	0,02	0,00
16	Bursa	-0,03	-0,10	0,06	57	Sinop	0,00	0,00	-0,01

Tablo 3'ün devamı

Sıra	İl	2001	2009	2018	Sıra	İl	2001	2009	2018
17	Çanakkale	-0,07	-0,01	0,01	58	Sivas	0,05	0,02	-0,01
18	Çankırı	-0,01	0,01	0,00	59	Tekirdağ	0,01	-0,02	0,04
19	Çorum	-0,02	0,00	-0,01	60	Tokat	0,04	0,01	-0,01
20	Denizli	0,04	-0,05	0,02	61	Trabzon	0,07	0,02	-0,02
21	Diyarbakır	0,08	0,04	-0,03	62	Tunceli	0,00	0,01	0,00
22	Edirne	-0,08	0,01	-0,01	63	Şanlıurfa	0,07	0,02	-0,02
23	Elazığ	0,02	0,01	-0,01	64	Uşak	-0,02	0,01	0,00
24	Erzincan	0,01	0,01	0,01	65	Van	0,03	0,01	-0,02
25	Erzurum	0,00	0,04	-0,01	66	Yozgat	-0,03	0,02	-0,01
26	Eskişehir	0,01	0,00	0,00	67	Zonguldak	0,06	-0,01	0,01
27	Gaziantep	0,06	0,00	0,05	68	Aksaray	-0,02	0,02	0,00
28	Giresun	0,02	-0,01	-0,02	69	Bayburt	0,00	0,01	0,00
29	Gümüşhane	0,00	0,00	0,00	70	Karaman	-0,01	0,01	-0,01
30	Hakkari	0,00	0,00	0,01	71	Kırıkkale	0,05	0,00	0,00
31	Hatay	-0,04	-0,01	0,02	72	Batman	0,04	-0,01	0,01
32	Isparta	-0,01	0,01	0,00	73	Şırnak	0,01	0,02	0,01
33	Mersin	0,08	0,00	-0,01	74	Bartın	0,00	0,00	0,00
34	İstanbul	-0,81	-0,24	-0,24	75	Ardahan	0,00	0,00	0,00
35	İzmir	0,21	-0,12	0,11	76	Iğdır	0,00	0,00	0,00
36	Kars	0,01	0,01	0,00	77	Yalova	0,01	0,02	0,02
37	Kastamonu	-0,01	0,01	-0,01	78	Karabük	-0,01	-0,01	0,01
38	Kayseri	0,09	-0,04	-0,05	79	Kilis	0,00	0,01	0,00
39	Kırklareli	0,08	0,01	0,00	80	Osmaniye	0,01	0,00	0,02
40	Kırşehir	0,01	0,01	0,00	81	Düzce	-0,01	-0,01	-0,01
41	Kocaeli	0,59	-0,20	0,16					

Kaynak: İllere Göre GSYH (TÜİK, 1987-2001; TÜİK, 2004-2019)

Yazındaki çalışmalarda bölgelerin kırılabilirliğinde/dirençliliğinde rolü olan bağımsız değişkenler içinde veri elde edilebilen dört değişkenin (İhracat/GSYH, İthalat/GSYH, Krediler/GSYH ve HHI) ne düzeyde katkısı olduğu çoklu regresyon analiziyle tahmin edilmiştir. İllere ait bağımsız değişkenler ve kişi başı ortalama GSYH değişimleri EK-1'de sunulmuştur. Regresyon modeli sonuçları aşağıda Tablo-4 ve Tablo-5'te verilmiştir.

Tablo 4: Regresyon Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı (Sum of Squares)	Serbestlik Derecesi (df)	Ortalama Kare (MeanSquare)	F	Sig.	R	R ²	Uyarlanmış R ² (Adjusted R Square)	Standart Hata S (td. Error of the Estimate)
Regresyon analizi sonuçları										
a. Bağımlı Değişken (Dependent Variable): 2000-2001 GSYİH DEĞİŞİMİ	Regresyon (Regression)	,010	4	,003	1,691	,161 ^b	,284 ^b	,081	,033	,038960
b. Bağımsız Değişkenler (Predictors): Sabit (Constant), HHI-2000, KREDİ/GSYİH (2000), İTHALAT/GSYİH (2000), İHRACAT/GSYİH (2000)	Artık (Residual)	,117	77	,002						
a. Bağımlı Değişken (Dependent Variable): 2008-2009 GSYİH DEĞİŞİMİ	Regresyon (Regression)	,026	4	,007	7,582	,000 ^b	,532 ^b	,283	,245	,029360
b. Bağımsız Değişkenler (Predictors): Sabit (Constant), HHI-2008, İTHALAT/GSYİH (2008), KREDİ/GSYİH (2008), İHRACAT/GSYİH (2008)	Artık (Residual)	,066	77	,001						
a. Bağımlı Değişken (Dependent Variable): 2017-2018 GSYİH DEĞİŞİMİ	Regresyon (Regression)	,025	4	,006	2,743	,034 ^b	,353 ^b	,125	,079	,047736
b. Bağımsız Değişkenler (Predictors): Sabit (Constant), HHI-2018, KREDİ/GSYİH (2018), İHRACAT/GSYİH (2018), İTHALAT/GSYİH (2018-2019)	Artık (Residual)	,175	77	,002						

Tablo 5: Regresyon Analizi-Değişkenlerin Katkısı

Değişkenlerin katkısı (Coefficients ^a)	Standartlaştırılmamış Katsayılar (Unstandardized Coefficients) B	Standart hata (Std. Error)	Standartlaştırılmış katsayılar (Standardized Coefficients)	t	Sig.
Sabit (Constant)	-,261	,031		-8,439	,000
İTHALAT/GSYİH (2000)	,054	,054	,139	,989	,326
İHRACAT/GSYİH (2000)	-,058	,119	-,069	-,486	,628
KREDİ/GSYİH (2000)	-,180	,091	-,263	-1,968	,053
HHI-2000	,114	,145	,091	,787	,434
a. Bağımlı Değişken (Dependent Variable): 2000-2001 GSYİH DEĞİŞİMİ					
Sabit (Constant)	-,064	,031		-2,058	,043
İTHALAT/GSYİH (2008)	-,069	,040	-,213	-1,727	,088
İHRACAT/GSYİH (2008)	-,067	,049	-,173	-1,376	,173
KREDİ/GSYİH (2008)	-,128	,047	-,314	-2,721	,008
HHI-2008	-,302	,128	-,276	-2,363	,021
a. Bağımlı Değişken (Dependent Variable): 2008-2009 GSYİH DEĞİŞİMİ					
Sabit (Constant)	-,188	,024		-7,689	,000
İTHALAT/GSYİH (2018)	-,191	,080	-,415	-2,382	,020
İHRACAT/GSYİH (2018)	,083	,088	,159	,939	,351
KREDİ/GSYİH (2018)	-,002	,009	-,023	-,211	,833
HHI-2018	,309	,121	,289	2,556	,013
a. Bağımlı Değişken (Dependent Variable):: 2018-2019 GSYİH DEĞİŞİMİ					

Analizde 2009 ve 2018 krizlerinde ithalat/GSYH oranının illerin kişi başına ortalama GSYH değerinin değişimindeki etkisi anlamlı düzeyde ve negatif bulunmuştur. Ancak ihracat/GSYH için anlamlı sonuçlar çıkmamaktadır. Bu sonuçlar yazındaki bulguları desteklemekle beraber illerin dışa açıklığının incelenen dönemlerde illerin kırılabilirliğinde yüksek düzeyde etkili olmadığını göstermektedir. Yazındaki araştırmalar bölgelerin borçluluk düzeylerinin kırılabilirliği arttıran bir etken olduğunu göstermektedir. Analizde 2001 ve 2009 krizlerinde kredi/GSYH oranının illerin kişi başına GSYH değişimindeki etkisi anlamlı düzeyde ve negatif bulunmuştur. Bu sonuçlar yazındaki bulguları desteklemekle beraber borçluluğun illerin kırılabilirliğinde beklenen düzeyde etkili olmadığını göstermektedir. Yazında kırılabilirliğin ölçülmesinde ele alınan bağımsız değişkenlerden biri de Herfindahl-Hirschman endeksidir (HHI). HHI endeksi, bir sektörde rekabetçi piyasa mı yoksa tekeli bir piyasa mı olduğunu ölçmek için kullanılmaktadır. Bu gösterge illerin ekonomisi için uygulanarak bir ilin ekonomisinin bir sektöre mi dayalı olduğunu (yoğunlaşma) yoksa çok sektörlü bir dağılım mı (çeşitlilik) gösterdiğini ölçmek için kullanılmaktadır. Bir ilin GSYH'si içinde her sektörün (tarım, sanayi, hizmetler, inşaat vd.) paylarının karelerinin toplamına denk gelen bu endekste 0'a yakın değerler, dengeli ve çok sektörlü ekonomik yapıyı; 1'e yakın değerler ise tek bir sektörün ağırlıkta olduğunu gösterir. Yazındaki çalışmalar HHI'nın yüksek olduğu bölgelerde kırılabilirliğin da arttığını göstermektedir. Ancak Türkiye'de illerin HHI değeri (TÜİK, 2019 A10 sınıflamasına göre) ile GSYH değişimi arasında yeterince anlamlı sonuçlar çıkmamaktadır. İllerin 2008 yılı HHI değerinin 2009 krizinde GSYH değişiminde negatif yönlü ve anlamlı etkisi çıkarken, 2017 yılı HHI değeri ile 2018 GSYH değişimi arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre sektörel yönden dengeli dağılım gösteren iller 2009 krizinde daha dirençli (dengesiz dağılımı olanlar daha kırılabilir) iken 2018 yılı krizinde tersi durum söz konusu olmuştur. Bu bulgular her krizin farklı nedenlerden kaynaklı olarak ortaya çıkmasından dolayı etkilerinin de farklı olabileceğini, kriz dönemlerinde değişkenler arasındaki ilişkinin genel bir ilişki ile açıklanmasının zor olduğunu göstermektedir. Örneğin dış kaynaklı bir şokun sanayi, tarım ya da turizm sektöründe neden olacağı gerilemenin o sektöre bağımlı illeri etkilemesi beklenebilir, ancak ülke genelindeki finansal yapıdan ya da dış ticaret kaynaklı krizlerden etkilenmesi söz konusu olmayabilir. Bu nedenle illerde kırılabilirliği belirleyen etmenlerin tespiti için bundan sonraki çalışmalarda; sektörlerdeki alt bölümlere, daha geniş zaman aralıklarına (birden fazla krize) bakılarak ve farklı etkenlerin de incelenmesi önerilmektedir.

SONUÇ (CONCLUSION)

Her krizin nedeni ve kaynağı farklı olabilir; küresel finansal krizler, dış talepteki daralma, emtia fiyatlarındaki aşırı yükselme veya düşüş, güvenlik gibi sorunlar nedeniyle turizm ve ulaştırma sektörlerindeki daralma, gıda krizi, ülkenin ekonomisindeki yapısal (bankacılık ve finans sistemindeki) sorunlar, borç krizleri vb. Her krizin kaynağı ve nedeni farklı olduğundan ülkelere ve bölgelere etkisi de farklıdır. Bu çalışma örneğinde de görüldüğü gibi 2001 krizinde bir grup ilin ekonomisinde yüksek daralma gözlenirken diğer krizde başka grup iller daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle krizler için genel geçer bir nedensellik ilişkisi kurmak olanaklı değildir. Bölgelerin krizlerden etkilenme derecesi ile iller arasında farklılık olabilmektedir; aynı bölgedeki bir il az etkilenirken diğer bir il çok daha fazla etkilenmektedir ki bu durumda

göstergeler/değişkenler bölge ortalamasına göre alındığında genel ve anlamlı sonuçlar ortaya çıkarken il düzeyinde aynı durum gözlenmeyebilir.

Literatürde bölgelerin/illerin ekonomisinde sektörel çeşitliliğin dirençliliği arttıran etkenlerden biri olduğu saptanmıştır (Christopherson vd. 2010; Martin, 2012). Bu çalışmada Herfindahl-Hirschman endeksi (HHI) ile ölçülen çeşitliliğin illerin krizlere karşı dirençliliğinde düzenli ve tutarlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Örneğin 2001 krizinde anlamlı sonuç çıkmazken ($Sig=0,434>0,05$), 2009 krizinde olumlu ve anlamlı etkisi ($katsayı=-0,279$ ve $Sig=0,021<0,05$) olduğu saptanmıştır. 2004 yılı öncesinde sektörel payların ölçülmesi yöntemi ve verileri de anlamlı sonuç elde edilmesini zorlaştırmaktadır. 2008 yılında HHI değeri düşük olan (çeşitlilik yüksek) illerin kişi başına GSYH büyüme oranı daha yüksek bulunmuştur. Buna karşın 2018 krizinde tersi sonuçlar elde edilmiştir. Sektörel çeşitliliğin yüksek olduğu (HHI değeri düşük) illerde 2018 krizine karşı dirençliliğin daha düşük olduğu (GSYH değişimi de düşük) ve aradaki ilişkinin anlamlı olduğu ($katsayı=+0,289$ ve $Sig=0,013<0,05$) hesaplanmıştır. Buna göre 2008 krizinin tersi bir durum ortaya çıkmaktadır ki bu durum sektörel çeşitliliğin dirençliliğin güvencesi olmadığını göstermektedir.

Literatürdeki çalışmalarda dirençliliği arttıran en önemli faktörlerden biri olarak gösterilen bölgesel rekabet gücü ise bu çalışmada yeterli veri elde edilemediğinden ölçülemediği. Sektörel çeşitlilikten öte sektörlerin her birinin rekabet gücünün de değişken olarak kullanılması ile daha anlamlı sonuçlar elde edilebilir. Literatürde ihracat yapma kapasitesi yüksek olan illerin dirençliliğinin artabileceğine yönelik görüşler bulunmaktadır ki bu durum rekabetçiliğin göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada ihracatın gayri safı yurt içi hasıladaki payı ile dirençlilik arasında anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Sonraki çalışmalarda sektörel çeşitliliği iller düzeyinde detaylı ölçmeye olanak veren veriler elde edilmesi durumunda iller ölçeğinde rekabet edebilirliğin, sektörel uzmanlaşma ile ilişkili olarak dirençliliğe katkısı daha güvenilir biçimde ölçülebilir.

Fingleton vd.'nin (2012) ve Navarro-Espigares vd.'nin (2012) hizmet sektöründe uzmanlaşmış bir bölgenin, imalat sanayinde uzmanlaşmış bir bölgeye göre daha esnek olmasının beklenebileceği yönündeki iddiasının bu çalışmada kısmen geçerli olduğu tespit edilmiştir. Örneğin hizmet sektörünün (turizm) güçlü olduğu Antalya ili üç krizde de dirençlilik göstermiştir. Kişi başına ortalama GSYH değeri değişimi iki krizde ülke ortalamasının üstünde olan Elâzığ, Tokat, Van, Antalya, Muğla, Gümüşhane, Nevşehir, Diyarbakır, Şırnak ve Adıyaman illerinde de hizmet sektörünün payı yüksektir. Ancak hizmet sektörünün payının yüksek olduğu Ankara ve İstanbul illerinde benzer sonuçlar bulunmamıştır.

Literatürde kırılmanın göstergelerinden biri olarak kabul edilen borçluluk düzeyinin (Toplam Krediler/GSYH) 2001 ve 2009 krizlerinde anlamlı bir açıklayıcı olduğu, buna karşın 2018 krizinde anlamlı ilişkisinin olmadığı saptanmıştır. Kredi/GSYH oranı 2000 yılında yüksek olan illerin 2001 krizinde kişi başına ortalama GSYH değeri daha hızlı düşmüştür ($katsayı=-0,263$ ve $Sig=0,053<0,10$). Benzer şekilde Kredi/GSYH oranı 2008 yılında yüksek olan illerin 2009 krizinde kişi başına ortalama GSYH değeri daha hızlı düşmüştür ($katsayı=-0,314$ ve $Sig=0,021<0,05$).

Literatürde kabul edilen açıklamalardan biri de bölgelerin dışa bağımlılığın kırılabilirliği arttıran bir etken olduğu yönündedir. 2001 krizi verileri bu görüşü desteklenememesine karşın 2009 ve 2018 yılı krizlerinde İthalat/GSYH oranı yüksek olan illerde GSYH değişiminin negatif olduğu (daha

hızlı küçülme) tespit edilmiştir. Değişkenler arasında 2008-2009 yılları analizine göre katsayı=-0,213 ve Sig=0,088<0,10; 2018-2019 yılları analizine göre katsayı=-0,2415 ve Sig=0,020<0,05 bulunmuştur.

Bölgesel planlamada, özellikle son yıllarda, illerin/kentlerin ekonomik yapılarından yola çıkılarak rekabetçilik düzeylerinin arttırılması, güçlü sektörlerin daha da güçlendirilmesi, potansiyel alanların geliştirilmesi yönünde politikalar benimsenmektedir. Türkiye’de çok sayıda il, tek veya iki sektöre bağımlı (uzmanlaşmış) ekonomik yapıya sahiptir. İllerin tarımsal, endüstriyel, turistik, ticari ve hizmet kapasiteleri esas alınarak belirlenen gelişme stratejileri (özellikle kalkınma ajansları tarafından hazırlanan planlar) çoğunlukla illerin güçlü yönlerinin geliştirilmesini, tek veya iki sektörde uzmanlaşmasını önermektedir. Bu durum ise dirençliliğe beklenen düzeyde katkı sağlamayabilir.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/D/E/F/G/H/I

AUTHOR 2: A/B/C/D/E/F/G/H/I

REFERANSLAR (REFERENCES)

- Balland, P. A., Suire, R. ve Vicente, J. (2013). Structural and geographical patterns of knowledge networks in emerging technological standards: evidence from the European GNSS industry, *Economics of Innovation and New Technology*, 22(1), 47–72.
- Baron, M., Verner, E. ve Xiong, W. (2019). Salient crises, quiet crises, <https://fic.wharton.upenn.edu/uploads/2019/09>.
- Bathelt, H., Munro, A.K. ve Spiegel, B. (2013). Challenges of transformation: Innovation, re-bundling and traditional manufacturing in Canada's technology triangle, *Regional Studies*, 47(7), 1111-1130.
- Baycan, T. ve Pinto, H. (Eds.). (2018). *Resilience, crisis and innovation dynamics*, Edward Elgar Publishing.
- Berkes, F., Colding, J. ve Folke, C. (Eds.) (2003). *Navigating social-ecological systems: Building resilience for complexity and change*, Cambridge University Press: New York.
- Bishop, P. (2019). Knowledge diversity and entrepreneurship following an economic crisis: an empirical study of regional resilience in Great Britain, *Entrepreneurship & Regional Development*, 31(5-6), 496-515.
- Borio, C. ve Lowe, P. (2002). Assessing the risk of banking crises, *BIS Quarterly Review*, 7(1), 43-54.
- Boschma, R. (2015). Towards an evolutionary perspective on regional resilience, *Regional Studies*, 49(5), 733-751.
- Briguglio, L. (2009). Conceptualizing and measuring economic vulnerability and resilience, Paper presented at the Small States and the State Conference, Tallinn, Estonia, 24–25 April 2009. [Google Scholar].
- Bristow, G. (2010). Resilient regions: re-‘place’ing regional competitiveness, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(1), 153–167.
- Canova, F. (1994). Were financial crises predictable? *Journal of Money, Credit and Banking*, 26(1), 102-124.
- Christopherson, S. (2010). Contextualized comparison in local and regional economic development: Are united states perspectives and approaches distinctive? *Regional Studies*, 44(2), 229-233.
- Christopherson, S., Michie, J. ve Tyler, P. (2010). Regional resilience: theoretical and empirical perspectives, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(1), 3-10.
- Di Caro, P. (2015). Recessions, recoveries and regional resilience: evidence on Italy, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 8(2), 273-291.
- Eraydın, A. (2013). Bölgesel ekonomik uyum kapasitesi: Türkiye'deki bölgelerin ekonomik krizler ve sonrasındaki başarımlarını belirleyen etkenler, *Middle East Technical University Studies in Development*, 40(2), 179-208.
- Eraydın, A. (2014). The importance of endogenous capacities and government support in the

- resilience of regions, 54th Congress of the European Regional Science Association: "Regional development & globalization: Best practices", 26-29 August 2014, St. Petersburg, Russia.
- Eraydın, A. (2016a). The role of regional policies along with the external and endogenous factors in the resilience of regions, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 9(1), 217-234.
- Eraydın, A. (2016b). Attributes and characteristics of regional resilience: Defining and measuring the resilience of Turkish regions. *Regional Studies*, 50(4), 600-614.
- Eraydın, A. ve Taşan-Kök, T. (2013). *Resilience thinking in urban planning*, Springer, Dordrecht.
- Faggian, A., Gemmiti, R., Jaquet, T., ve Santini, I. (2018). Regional economic resilience: The experience of the Italian local labor systems. *The Annals of Regional Science*, 60(2), 393-410.
- Feyrer, J., Sacerdote, B., Stern, A., Saiz, A., ve Strange, W. (2007). Did the Rust-Belt become shiny? A study of cities and counties that lost steel and auto jobs in the 1980s [with comments], *Brookings-Wharton Papers on Urban Affairs*, 41-102. Retrieved June 7, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/25067440>.
- Fingleton, B., Garretsen, H. ve Martin R. (2012). Recessionary shocks and regional employment: Evidence on the resilience of U.K. regions, *Journal of Regional Science*, 52(1), 109-133.
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses, *Global Environmental Change*, 16(3), 253-267.
- Foster, K. A. (2007). Snapping back: What makes regions resilient? *National Civic Review*, 96(3), 27-29.
- Giannakis, E., ve Bruggeman, A. (2017). Determinants of regional resilience to economic crisis: A European perspective, *European Planning Studies*, 25(8), 1394-1415.
- Harrison, B., Kelley, M. ve Gant, J. (1996). Specialization versus diversity in local economies: The implications for innovative private sector behavior, *Cityscape*, 2(2), 61-93.
- Hill, E., Wial, H., Wolman, H., Atkins, P., Blumental, P., Ficenec, S. ve Friedhoff, A. (2011). *Economic Shocks and Regional Economic Resilience*, in *Urban and regional policy and its effects: Building resilient regions*, 193-274, Brookings Institution Press.
- Hill, E.W., Wial, H. ve Wolman, H. (2008). *Exploring regional economic resilience*, Working Paper, No. 2008,04, University of California, Institute of Urban and Regional Development (IURD), Berkeley, CA.
- Holling, C.S. (2001). Understanding the complexity of economic, ecological, and social systems, *Ecosystems*, 4(5), 390-405.
- Hudson, R. (2010). Resilient regions in an uncertain world: Wishful thinking or practical reality? *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(1), 11-26.
- Jayaraman, T. K. (2004). Coping with Vulnerability by Building Economic Resilience: The Case of Vanuatu, in Briguglio L. ve Kisanga E. (Eds.) *Economic Vulnerability and Resilience of Small States*, 135-148, University of Malta, Islands and Small States Institute, Msida.
- Kakderi, C. ve Tasopoulou, A. (2017). Regional economic resilience: The role of national and

- regional policies. *European Planning Studies*, 25(8), 1435-1453.
- Kazgan, G. (2008) Türkiye’de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve sonuçları üzerine karşılaştırmalı bir irdeleme, 25-26-27 Eylül, DEGEV-Türkiye İş Bankası.
- Kazgan, G. (2012). Türkiye ekonomisinde krizler (1929-2009), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kindleberger, C. P. (1978). *Manias, panics and crashes: a history of financial crises*. Palgrave Macmillan (1st edition).
- Maguire, B. ve Cartwright, S. (2008). *Assessing a community’s capacity to manage change: A resilience approach to social assessment*, Australian Government Bureau of Rural Sciences, Canberra, ACT.
- Martin, R. (2012). Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks, *Journal of Economic Geography*, 12(1), 1-32.
- Martin, R. ve Sunley, P. (2015). On the notion of regional economic resilience: Conceptualization and explanation, *Journal of Economic Geography*, 15(1), 1-42.
- Miao, J. T. (2015). Diverse regions: building resilient communities and territories, *The Town Planning Review*, 86(1), 97-102.
- Minsky, H. P. (1977). A theory of systemic fragility, in Edward I. Altman ve Arnold W. Sametz (eds) *Financial Crises: Institutions and Markets in A Fragile Environment*, New York: John Wiley and Sons, 138-152.
- Mülkiye İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (MİSAM) (2018). 2018 Yılı Döviz Kuru Krizi’ne İlişkin Görüş, <https://mulkiye.org.tr/2018-yili-doviz-kuru-krizine-iliskin-gorus/>.
- Murua, J. R. ve Ferrero, A. M. (2019). Talking about regional resilience: evidence from two formerly rural Spanish regions, *European Planning Studies*, 27(11), 2312-2328.
- Navarro-Espigares, J., Martin-Segura, J. ve Hernandez-Torres, E. (2012). The role of the service sector in regional economic resilience, *Service Industries Journal*, 32(4), 571-590.
- Pickles, J. ve Smith, A. (2011). Delocalization and persistence in the European clothing industry: The reconfiguration of trade and production networks, *Regional Studies*, 45(2), 167-185.
- Pike, A., Dawley, S. ve Tomaney, J. (2010). Resilience, adaptation and adaptability, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(1), 59-70.
- Potter, A. ve Watts, H. D. (2012). Revisiting Marshall's agglomeration economies: Technological relatedness and the evolution of the Sheffield metals cluster, *Regional Studies*, 48(4), 603-623.
- Psycharis, Y., Kallioras, D. ve Pantazis, P. (2014). Economic crisis and regional resilience: detecting the ‘geographical footprint’ of economic crisis in Greece. *Regional Science Policy & Practice*, 6(2), 121-141.
- Psycharis, Y., Tsiapa, M. ve Tselios, V. (2020). Exports and regional resilience: Evidence from Greece. In Gillian Bristow ve Adrian Healy (eds) *Handbook on Regional Economic Resilience*, Edward Elgar Publishing, 226-241.

- Samora-Arvela, A., Vaz, E., Ferao, J., Ferreira, J. ve Panagopoulos, T. (2018). Diversifying Mediterranean tourism as a strategy for regional resilience enhancement. In H. Pinto, T. Noronha ve E. Vaz (eds) *Resilience and Regional Dynamics*, Springer, Cham, 105-127.
- Tan, J., Lo, K., Qiu, F., Liu, W., Li, J. ve Zhang, P. (2017). Regional economic resilience: Resistance and recoverability of resource-based cities during economic crises in Northeast China, *Sustainability*, 9(12), 2136.
- Treado, C. D. ve Giarratani, F. (2008). Intermediate steel-industry suppliers in the Pittsburgh region: A cluster-based analysis of regional economic resilience, *Economic Development Quarterly*, 22(1), 63-75.

EKLER (APPENDIX)
EK-1: Regresyon Analizinde Kullanılan Değişkenler

İl	2001 KRİZİ					2009 KRİZİ					2019 KRİZİ				
	İTHALAT/GSYH (2000)	İHRACAT/GSYH (2000)	KREDİ/GSYH (2000)	HHI-2000	2000-2001 GSYH DEĞİŞİMİ	İTHALAT/GSYH (2008)	İHRACAT/GSYH (2008)	KREDİ/GSYH (2008)	HHI-2008	2008-2009 GSYH DEĞİŞİMİ	İTHALAT/GSYH (2018)	İHRACAT/GSYH (2018)	KREDİ/GSYH (2018)	HHI-2018	2018-2019 GSYH DEĞİŞİMİ
Adana	0,168	0,062	0,253	0,181	-0,288	0,154	0,093	0,351	0,169	-0,160	0,127	0,107	0,480	0,204	-0,144
Adıyaman	0,006	0,004	0,056	0,180	-0,265	0,019	0,031	0,245	0,168	-0,186	0,028	0,042	0,313	0,186	-0,147
Afyon	0,014	0,030	0,117	0,187	-0,269	0,011	0,074	0,348	0,170	-0,144	0,024	0,063	0,342	0,206	-0,163
Ağrı	0,039	0,005	0,035	0,244	-0,311	0,080	0,052	0,177	0,194	-0,097	0,102	0,023	0,257	0,248	-0,116
Aksaray	0,006	0,004	0,040	0,190	-0,323	0,024	0,035	0,207	0,174	-0,116	0,017	0,034	0,279	0,216	-0,119
Amasya	0,004	0,003	0,148	0,188	-0,298	0,014	0,013	0,265	0,172	-0,131	0,017	0,037	0,327	0,197	-0,173
Ankara	0,212	0,052	0,327	0,149	-0,337	0,106	0,072	0,346	0,143	-0,174	0,162	0,088	0,790	0,166	-0,142
Antalya	0,040	0,033	0,103	0,202	-0,247	0,034	0,040	0,425	0,188	-0,171	0,045	0,050	0,716	0,257	-0,010
Ardahan	0,005	0,001	0,207	0,247	-0,204	0,000	0,004	0,342	0,257	-0,173	0,000	0,003	0,386	0,247	-0,185
Artvin	0,073	0,006	0,110	0,158	-0,241	0,071	0,116	0,376	0,164	-0,200	0,024	0,035	0,293	0,177	-0,026
Aydın	0,017	0,036	0,087	0,172	-0,312	0,024	0,087	0,396	0,156	-0,177	0,031	0,085	0,460	0,187	-0,130
Balıkesir	0,034	0,018	0,083	0,169	-0,289	0,068	0,050	0,325	0,163	-0,160	0,039	0,051	0,347	0,207	-0,125
Bartın	0,009	0,005	0,064	0,173	-0,217	0,009	0,011	0,327	0,171	-0,174	0,009	0,015	0,321	0,187	-0,240
Batman	0,006	0,001	0,028	0,193	-0,220	0,011	0,007	0,156	0,207	-0,187	0,059	0,013	0,206	0,215	-0,132
Bayburt	0,002	0,001	0,080	0,222	-0,223	0,003	0,001	0,234	0,206	-0,092	0,001	0,000	0,249	0,278	-0,005
Bilecik	0,040	0,008	0,063	0,197	-0,266	0,031	0,023	0,186	0,199	-0,200	0,058	0,037	0,233	0,343	-0,140
Bingöl	0,000	0,000	0,023	0,226	-0,254	0,000	0,001	0,153	0,212	-0,147	0,012	0,001	0,240	0,180	-0,131
Bitlis	0,000	0,000	0,052	0,209	-0,268	0,001	0,007	0,174	0,197	-0,154	0,008	0,003	0,256	0,195	-0,081
Bolu	0,025	0,003	0,063	0,199	-0,259	0,060	0,020	0,250	0,192	-0,192	0,061	0,043	0,246	0,246	-0,157
Burdur	0,004	0,013	0,069	0,178	-0,285	0,037	0,158	0,465	0,171	-0,136	0,024	0,090	0,315	0,204	-0,174
Bursa	0,238	0,225	0,129	0,255	-0,282	0,307	0,386	0,250	0,245	-0,214	0,261	0,301	0,382	0,307	-0,144
Çanakkale	0,017	0,020	0,075	0,181	-0,326	0,011	0,044	0,300	0,169	-0,164	0,014	0,023	0,294	0,203	-0,106
Çankırı	0,016	0,004	0,103	0,182	-0,292	0,009	0,017	0,369	0,162	-0,160	0,104	0,108	0,442	0,211	-0,150
Çorum	0,013	0,018	0,102	0,189	-0,274	0,030	0,047	0,377	0,165	-0,168	0,060	0,047	0,436	0,187	-0,169
Denizli	0,102	0,095	0,245	0,220	-0,240	0,257	0,346	0,421	0,183	-0,206	0,204	0,280	0,909	0,245	-0,141
Diyarbakır	0,004	0,003	0,044	0,171	-0,223	0,005	0,015	0,185	0,155	-0,156	0,011	0,023	0,296	0,165	-0,147
Düzce	0,032	0,014	0,065	0,215	-0,303	0,022	0,030	0,188	0,205	-0,221	0,025	0,031	0,255	0,288	-0,153
Edirne	0,019	0,007	0,206	0,189	-0,335	0,053	0,032	0,299	0,176	-0,167	0,029	0,012	0,379	0,202	-0,110
Elazığ	0,008	0,002	0,049	0,164	-0,244	0,011	0,016	0,223	0,157	-0,162	0,020	0,083	0,360	0,167	-0,188
Erzincan	0,004	0,001	0,070	0,168	-0,243	0,002	0,004	0,215	0,151	-0,137	0,004	0,005	0,210	0,195	-0,092
Erzurum	0,002	0,005	0,075	0,180	-0,269	0,011	0,011	0,244	0,169	-0,132	0,008	0,004	0,498	0,164	-0,195
Eskişehir	0,037	0,038	0,095	0,183	-0,254	0,070	0,084	0,256	0,189	-0,177	0,086	0,095	0,313	0,278	-0,146
Gaziantep	0,122	0,100	0,105	0,235	-0,242	0,225	0,261	0,285	0,202	-0,203	0,344	0,432	0,726	0,294	-0,122
Giresun	0,042	0,064	0,000	0,160	-0,230	0,009	0,054	0,276	0,158	-0,199	0,006	0,058	0,387	0,178	-0,138
Gümüşhane	0,001	0,000	0,073	0,185	-0,279	0,000	0,000	0,206	0,160	-0,151	0,000	0,052	0,248	0,167	-0,108
Hakkari	0,027	0,011	0,021	0,279	-0,255	0,014	0,317	0,088	0,254	-0,161	0,039	0,054	0,163	0,184	0,018
Hatay	0,219	0,136	0,115	0,196	-0,283	0,354	0,187	0,216	0,184	-0,200	0,347	0,210	0,458	0,264	-0,208
Iğdır	0,010	0,094	0,120	0,226	-0,268	0,003	0,121	0,190	0,224	-0,145	0,023	0,088	0,266	0,338	-0,092
İsparta	0,110	0,030	0,094	0,175	-0,283	0,021	0,042	0,344	0,164	-0,138	0,029	0,055	0,285	0,185	-0,137
İstanbul	0,350	0,179	0,227	0,218	-0,306	0,369	0,244	0,313	0,194	-0,183	0,505	0,306	0,021	0,214	-0,146
İzmir	0,236	0,255	0,243	0,201	-0,253	0,162	0,152	0,279	0,192	-0,190	0,187	0,176	3,739	0,241	-0,140
K.Maraş	0,066	0,045	0,080	0,200	-0,179	0,115	0,082	0,266	0,181	-0,152	0,197	0,136	3,557	0,286	-0,074
Karabük	0,072	0,009	0,084	0,176	-0,290	0,181	0,020	0,272	0,176	-0,204	0,353	0,159	1,692	0,306	-0,218
Karaman	0,014	0,034	0,034	0,266	-0,281	0,030	0,098	0,167	0,218	-0,172	0,057	0,133	0,304	0,259	-0,154

Ek-1'in devamı.

İl	2001 KRİZİ					2009 KRİZİ					2019 KRİZİ				
	İTHALAT/GSYH (2000)	İHRACAT/GSYH (2000)	KREDİ/GSYH (2000)	HHI-2000	2000-2001 GSYH DEĞİŞİMİ	İTHALAT/GSYH (2008)	İHRACAT/GSYH (2008)	KREDİ/GSYH (2008)	HHI-2008	2008-2009 GSYH DEĞİŞİMİ	İTHALAT/GSYH (2018)	İHRACAT/GSYH (2018)	KREDİ/GSYH (2018)	HHI-2018	2018-2019 GSYH DEĞİŞİMİ
Kars	0,007	0,003	0,157	0,229	-0,219	0,001	0,000	0,255	0,196	-0,127	0,003	0,000	0,441	0,241	-0,179
Kastamonu	0,014	0,014	0,081	0,180	-0,260	0,046	0,155	0,341	0,161	-0,151	0,075	0,032	0,172	0,182	-0,127
Kayseri	0,071	0,049	0,084	0,200	-0,217	0,115	0,093	0,212	0,195	-0,209	0,146	0,133	0,070	0,231	-0,146
Kırıkkale	0,005	0,001	0,073	0,174	-0,202	0,002	0,005	0,227	0,200	-0,173	0,003	0,004	1,925	0,271	-0,260
Kırklareli	0,016	0,046	0,072	0,223	-0,178	0,053	0,022	0,254	0,224	-0,162	0,042	0,045	0,157	0,285	-0,089
Kırşehir	0,013	0,014	0,074	0,199	-0,228	0,075	0,078	0,211	0,165	-0,113	0,163	0,108	0,631	0,204	-0,201
Kilis	0,019	0,035	0,058	0,215	-0,216	0,062	0,043	0,128	0,176	-0,072	0,036	0,088	0,911	0,185	-0,137
Kocaeli	0,631	0,078	0,156	0,279	-0,184	0,211	0,246	0,130	0,283	-0,237	0,354	0,249	0,006	0,364	-0,176
Konya	0,022	0,013	0,049	0,179	-0,307	0,060	0,068	0,246	0,168	-0,142	0,058	0,086	0,504	0,206	-0,133
Kütahya	0,011	0,024	0,079	0,182	-0,200	0,031	0,039	0,259	0,189	-0,177	0,043	0,049	2,000	0,260	-0,125
Malatya	0,031	0,040	0,088	0,166	-0,240	0,015	0,071	0,228	0,163	-0,145	0,030	0,049	0,236	0,175	-0,131
Manisa	0,065	0,057	0,087	0,222	-0,253	0,089	0,107	0,271	0,215	-0,204	0,233	0,146	0,104	0,302	-0,122
Mardin	0,031	0,024	0,039	0,213	-0,146	0,021	0,133	0,136	0,198	-0,122	0,034	0,209	1,032	0,265	-0,114
Mersin	0,054	0,042	0,104	0,228	-0,256	0,084	0,095	0,302	0,210	-0,185	0,088	0,099	0,067	0,253	-0,104
Muğla	0,004	0,006	0,066	0,184	-0,222	0,015	0,030	0,330	0,176	-0,145	0,031	0,047	0,420	0,221	-0,060
Muş	0,001	0,000	0,046	0,226	-0,203	0,000	0,000	0,098	0,201	-0,121	0,001	0,004	0,189	0,242	-0,087
Nevşehir	0,004	0,006	0,086	0,213	-0,272	0,025	0,008	0,209	0,170	-0,145	0,017	0,030	0,348	0,205	-0,040
Niğde	0,020	0,035	0,072	0,202	-0,288	0,018	0,026	0,247	0,170	-0,149	0,015	0,025	0,316	0,228	-0,097
Ordu	0,026	0,067	0,105	0,161	-0,226	0,029	0,087	0,285	0,162	-0,202	0,015	0,050	0,333	0,178	-0,114
Osmaniye	0,011	0,001	0,054	0,171	-0,258	0,022	0,003	0,199	0,165	-0,178	0,193	0,048	0,266	0,284	-0,177
Rize	0,011	0,077	0,084	0,161	-0,223	0,019	0,182	0,317	0,153	-0,147	0,004	0,055	0,385	0,179	-0,149
Sakarya	0,139	0,040	0,048	0,204	-0,286	0,195	0,333	0,170	0,204	-0,196	0,315	0,537	0,304	0,299	-0,131
Samsun	0,030	0,014	0,103	0,174	-0,278	0,095	0,056	0,260	0,165	-0,187	0,081	0,047	0,340	0,189	-0,168
Siirt	0,001	0,002	0,025	0,208	-0,206	0,018	0,001	0,138	0,192	-0,060	0,009	0,019	0,233	0,179	-0,040
Sinop	0,003	0,003	0,086	0,156	-0,224	0,007	0,024	0,383	0,145	-0,203	0,005	0,015	0,341	0,178	-0,193
Sivas	0,002	0,003	0,079	0,171	-0,201	0,012	0,014	0,260	0,160	-0,114	0,013	0,020	0,308	0,181	-0,163
Şanlıurfa	0,032	0,006	0,050	0,216	-0,226	0,003	0,070	0,165	0,172	-0,164	0,004	0,061	0,271	0,201	-0,212
Şırnak	0,042	0,017	0,013	0,267	-0,231	0,123	0,081	0,071	0,274	-0,139	0,062	0,060	0,132	0,339	-0,123
Tekirdağ	0,053	0,070	0,052	0,300	-0,268	0,062	0,059	0,197	0,297	-0,216	0,083	0,085	0,299	0,405	-0,136
Tokat	0,007	0,002	0,122	0,184	-0,226	0,007	0,008	0,322	0,177	-0,142	0,007	0,005	0,322	0,197	-0,140
Trabzon	0,016	0,058	0,091	0,168	-0,219	0,023	0,182	0,316	0,160	-0,174	0,011	0,181	0,375	0,189	-0,171
Tunceli	0,000	0,000	0,065	0,252	-0,204	0,000	0,000	0,134	0,243	-0,121	0,004	0,001	0,224	0,178	-0,090
Uşak	0,055	0,063	0,082	0,192	-0,298	0,047	0,067	0,349	0,177	-0,163	0,080	0,080	0,351	0,245	-0,153
Van	0,024	0,001	0,041	0,195	-0,231	0,003	0,006	0,229	0,184	-0,141	0,016	0,010	0,287	0,195	-0,160
Yalova	0,011	0,011	0,066	0,213	-0,258	0,018	0,019	0,197	0,216	-0,184	0,222	0,133	0,318	0,327	-0,146
Yozgat	0,018	0,015	0,101	0,201	-0,319	0,009	0,004	0,252	0,171	-0,124	0,012	0,005	0,352	0,186	-0,181
Zonguldak	0,441	0,023	0,092	0,168	-0,214	0,645	0,143	0,385	0,171	-0,195	0,288	0,072	0,279	0,317	-0,203
TÜRKİYE	0,201	0,102	0,169	0,172	-0,270	0,216	0,170	0,289	0,164	-0,179	0,252	0,184	0,541	0,204	-0,139

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Fikret ZORLU (Doç. Dr.)

Lisans derecesini 1997 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden aldı. Yüksek lisans derecesini 1999 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsüne bağlı Kentsel Tasarım programından aldı. Doktorasını ise 2006 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsüne bağlı Şehir Planlama programında tamamladı. Başlıca araştırma alanları arasında kentsel ulaşım, ulaşım modellemesi, kent coğrafyası ve şehir planlama yer almaktadır.

Ali Cenap YOLOĞLU (Doç. Dr.)

Lisans derecesini 2001 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden aldı. Yüksek lisans ve doktora derecelerini sırasıyla 2004 ve 2011 yıllarında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler programından aldı. Başlıca araştırma alanları arasında kentsel politika, bölge planlama, kent coğrafyası ve kentsel eşitsizlikler yer almaktadır.

Entrepreneurship in hyper-diverse neighborhoods: An exploratory study in 13 European cities

Ayda ERAYDIN¹, ORCID: 0000-0002-7978-4869

Abstract

The relationship between neighbourhood diversity and entrepreneurship has been discussed concerning neighbourhoods where immigrants with different cultural and ethnic backgrounds are concentrated. Recently, these immigrant neighbourhoods experienced further demographic changes not only in social and ethnic terms but also concerning lifestyles and attitudes and they have become the incubation zones of various types of enterprises. Understanding the effects of neighbourhood diversification on entrepreneurship, however, is still a new field of inquiry. This paper explores the changes in entrepreneurship patterns in ethnic, immigrant and deprived neighbourhoods turning into socially diversified environs and draws upon the findings of research conducted within a cross-national EU project entitled DIVERCITIES that focused on the role of neighbourhood diversity on entrepreneurship in 18 neighbourhoods in 13 European cities. The findings show the coexistence of different types of enterprises including existing ones that adapt themselves to new conditions and creative and innovative enterprises that try to get the benefits of population diversity and a tolerant environment. The findings highlight that the existing categories are temporary and shift into new business fields and adaptive processes are continual due to neighbourhood diversity that generates new market conditions and attracts not only visitors from different parts of the city but also national and foreign tourists.

Highlights

- This article explores entrepreneurship in hyper-diverse neighbourhoods.
- It defines changes in entrepreneurship patterns in immigrant neighbourhoods attracting various types of firms including creative and recreation enterprises.
- The findings of the fieldworks indicate continual changes in such neighbourhoods.

Keywords

Diversity; Entrepreneurship;
Immigrant enterprises; Ethnic
enterprises; Lifestyle-diversity

Article Information

Received:

20.10.2022

Received in Revised Form:

25.10.2022

Accepted:

12.01.2023

Available Online:

28.03.2023

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Middle East
Technical University, Ankara, Türkiye

ayda@metu.edu.tr

Aşırı çeşitliliğin olduğu mahallelerde girişimcilik: 13 Avrupa kentinde keşif çalışması

Ayda ERAYDIN¹, ORCID: 0000-0002-7978-4869

Öz

Kentsel çeşitlilik ve girişimcilik ilişkisi uzun yıllar etnik ve kültürel açıdan farklılık gösteren ve göçmenlerin yoğunlaştığı mahalleler özelinde tartışıldı. Son yıllarda göçmenlerin yoğunlaştığı mahallelerde demografik dönüşümler yaşanmakta, sosyal ve etnik çeşitlenme yanı sıra yaşam ve davranış biçimleri açısından da çeşitlilik artmakta ve nüfus yapısı değişen bu mahalleler çok farklı tipteki girişimlerin kuluçka alanları haline gelmektedir. Ancak, bu değişimin girişimcilik üzerindeki etkisi hala yeni bir çalışma alanıdır. Bu makale, etnik ve kültürel farklılıkların olduğu ve yakın geçmişte çöküntü yaşayan alanlardan sosyal ve kültürel çeşitliliğin en fazla olduğu kent parçalarına evrilen mahallelerde değişen girişimcilik örüntülerine odaklanmakta ve 13 farklı kentteki 18 mahalleyi kapsayan bir AB araştırma projesinin (DIVERCITIES) bulgularını sunmaktadır. Elde edilen bulgular kentsel çeşitliliğin yeni boyutlar kazandığı bu kent parçalarında çok farklı girişimcilik türlerinin bir arada yer aldığını göstermektedir. Mevcut girişimlerin bir bölümü yeni koşullara uyum sağlarken, çeşitlenen nüfus yapısı ve bunun sağladığı özgürlük ortamından yararlanmak isteyen yeni yaratıcı ve yenilikçi girişimler ortaya çıkmaktadır. Bulgular mevcut girişimcilik desenlerinin geçici olduğunu ve kentsel çeşitliliğin yeni piyasa koşulları yaratması nedeniyle yeni iş alanlarına kayışın süreceğini ve bu kent parçalarının hem kentin değişik bölgelerinde yaşayan hem de ulusal ve yabancı ziyaretçiler için çekiciliğinin artacağını göstermektedir.

Öne Çıkanlar

- Bu makale sosyo-ekonomik ve etnik çeşitliliğin olduğu göçmen geçmişe ve farklı yaşam biçimlerine sahip kişilerin birarada olduğu mahallelerdeki girişimciliği araştırmaktadır.
- Makale yaratıcı ve eğlence odaklı girişimler başta olmak üzere pek çok yeni işyerini çeken göçmen mahallelerindeki değişime odaklanmaktadır.
- Araştırma bulguları bu mahallelerdeki sürekli değişimi işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler

Çeşitlilik; Girişimcilik; Göçmen işletmeler; Etnik işletmeler; Yaşam tarzı çeşitliliği

Makale Bilgileri

Alındı:

20.10.2022

Revizyon Kabul Tarihi:

25.10.2022

Kabul Edildi:

12.01.2023

Erişilebilir:

28.03.2023

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Fakültesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye
ayda@metu.edu.tr

1. INTRODUCTION

Over the last two decades, while many cities have experienced new waves of immigration, both changing conditions and status of immigrants and ethnic minority groups (Faist, 2009; Kloosterman and Rath, 2003; Syrett and Sepulveda, 2011), and the enthusiasm of several people to live with diversity caused significant changes in urban environs that were once portrayed as mixed and deprived neighbourhoods (Vertovec, 2010). It is also possible to observe the growing numbers of businesses engaged in new types of services and recreation activities, well above the national averages, besides creative and innovative businesses that are drawn to these neighborhoods (North and Syrett, 2006). The neighbourhoods, which have undergone diversification of population in socio-economic, ethnic and cultural terms are called ‘super-diverse neighbourhoods’ (Bynner, 2019; Phillimore and Pemberton, 2016; Hoestra and Dahlvik, 2017) and recently as ‘hyper-diverse neighbourhoods’ because of the increasing differences within the same socio-economic and ethnic groups with respect to lifestyles, attitudes and activities (Tasan-Kok, et al., 2013; Peterson, 2017). However, there is limited research on neighbourhoods turning into hyper-diversified, and even fewer studies exploring entrepreneurship in neighbourhoods experiencing the transition process. They rarely addressed growing numbers of business start-ups in different activities other than enterprises serving ethnic enclaves (Barberis, 2017). As Reuschke et al. (2015) highlighted entrepreneurship literature has been unsuccessful in scaling down to the neighbourhood level and grasping the recent transformation experienced in immigrant neighbourhoods.

While this field remains unexplored, the theoretical perspectives that connect entrepreneurship and neighbourhoods are rather fragmented and still, entrepreneurship in ethnic, immigrant and deprived neighbourhoods turning into hyper-diversified environs is a new field of inquiry. Moreover, as underlined by Zuk et al. (2015), the emphasis of the existing literature on several issues is not entirely consistent with the evidence on the present dynamics of diversified neighbourhoods. That said, this paper claims that there is a need for contextualising entrepreneurship in neighbourhoods in transition.

This paper introduces research on hyper-diversified neighbourhoods of major European cities, rather than urban areas dominated by refugees and/or migrants from one country or by an ethnic group and aims to provide insights into entrepreneurship in hyper-diversity. The research is conducted in 18 neighbourhoods of 13 European cities using exploratory/experimental methodology that is based on observations, documentary analysis, in-depth and semi-structured

interviews, roundtables with different stakeholders, and semi-structured discussions among research members from different universities and research centres. The aim was to explain differences among case study neighbourhoods and to explore entrepreneurship in hyper-diversified environs by giving a special emphasis on entrepreneurs' perspectives. The paper draws on the findings of a cross-national EU project entitled DIVERCITIES¹ that has been carried out among entrepreneurs in 18 selected neighbourhoods of 13 European cities; the neighbourhoods which are designated as hyper-diverse in their urban context. The paper is organized as follows. After the introduction, a brief review of the literature on the significance of neighbourhood context for entrepreneurship is followed by the findings of the research, which addressed two issues; the multiplicity of entrepreneurship attracted by and adapting to hyper-diversified environments and the role of neighborhood context for entrepreneurship. The last section is devoted to a discussion of the insights gained from the research together with the possible fields of further research.

2. ENTREPRENEURSHIP IN DIVERSITY

It is possible to distinguish four relevant theoretical articulations between entrepreneurship and neighbourhood context. The first strand of the literature mostly focuses on the following question: 'How do neighbourhoods and communities shape entrepreneurship?' and explores the way ethnic and immigrant enterprises are embedded in neighbourhoods. There are copious studies that have been concerned with the embedded nature of the immigrant and/or ethnic entrepreneurs, who are being pushed into entrepreneurship (Kloosterman and Rath, 2003; Kloosterman, 2010; Williams and Williams, 2011) by emphasising the role of ethnic enclaves which entrepreneurs can exploit (Syrett and Sepulveda, 2011) and neighbourhood-based social ties as important resources for starting a business (Bailey, 2015).

The second strand of literature, gentrification literature, attempts to uncover new entrepreneurship patterns connected to residential gentrification processes (Curran, 2007; Deener, 2007; Gonzales and Waley, 2012; Hutton, 2009; Murdie and Teixeira, 2011; Rankin and McLean, 2015; Zukin et al., 2009). Significant numbers of studies on commercial gentrification (Doucet, 2014; Keatinge and Martin, 2016; Murdie and Teixeira, 2011; Zukin et al., 2009) claim that when a district becomes gentrified, it is not just the housing landscape that changes, but also commercial enterprises undergo a transition (Meltzer and Schuetz, 2012; Plowman, 2014). Many studies claim that a vibrant and tolerant atmosphere and the cosmopolitan character of a neighbourhood are stimulating factors in generating new types of enterprises, especially in the recreation and entertainment sectors, which attract urbanites who are looking for new lifestyle activities. This literature puts a strong emphasis on gentrifiers. According to Ley (1994), commercial gentrification is a result of the arrival of gentrifiers, who search for not only low-cost premises but also a cosmopolitan culture, a tolerant atmosphere and a place where it is possible to practice new lifestyles. Chapple and Jacobus (2009) claim that shifts in purchasing power and the cultural preferences of gentrifiers may influence the composition of enterprises in the retail sector. According to the stage theory of gentrification (see Yoon and Currid-Halkett, 2015), the first pioneers settle in a neighbourhood and open independent businesses by taking advantage of relatively low rents and central location.

¹ Detailed information on DIVERCITIES project is available at <https://www.urbandivercities.eu/about-divercities/>

After initial changes in commercial activities that follow new residents, these neighbourhoods appeal to more affluent consumers and tourists and attract upscale restaurants and boutiques, cool cafes, funky ethnic restaurants, art galleries and entertainment facilities. As businesses' reputation as a new hangout builds it attracts customers from other parts of the city (Lees et al., 2015; Zukin et al., 2009), as well as different types of enterprises.

The emphasis of the third strand of literature is connected to urban economic restructuring (Fothergill et al., 1986; Rondinelli et al., 1998; Sassen, 2006) and two main faces of newly emerging urban economies; "technology-intensive production enhanced by creativity and innovation and service-oriented activities" (Folmer, 2013, p.744). Fainstein (2005) argues that different forms of social, cultural, ethnic and spatial diversity attract human capital, encourage cultural and artistic creativity and trigger technological and scientific innovation, which all are important in the rise of several types of enterprises in such neighbourhoods (Nathan, 2015; Sepulveda et al., 2011). Florida (2005) and Clifton (2008) emphasise the importance of social and ethnic diversity of neighbourhoods and the tolerant atmosphere of such neighbourhoods in attracting creative and innovative people and enterprises. According to Florida and Gates (2003, p.200), 'a connection exists between a metropolitan area's level of tolerance for a range of people, its ethnic and social diversity, and its success in attracting talented people and high-technology firms'.

The last relevant literature is connected to outcomes of government policies and institutions on the diversification of entrepreneurship in deprived and mixed neighbourhoods, especially policies and institutions defined by central and local governments for stimulating start-ups (Welter et al., 2008; Williams and Williams, 2011; Sleutjes et al., 2012). These policies aim to improve the business environment in ethnically diversified and deprived neighbourhoods and enable people living in such neighbourhoods to start new businesses (Sleutjes et al., 2012; Ram et al., 2012). The governments invest in new incubators, and provide financial support and training related to new business fields, while there are also indirect support schemes which cover policies related to the built environment, including renewal and regeneration projects and the provision of low-rent premises, among many others (see Ferm, 2016).

Each strand of the literature summarised above explains partially the link between entrepreneurship and neighbourhoods in transition. While immigrant and ethnic entrepreneurship literature focus on ethnic enclaves, social capital and networks, the gentrification literature mainly concentrates on gentrifiers and enterprises serving them. The latter literature emphasises the displacement of businesses operating at the lower ends of the market in favour of new creative and innovative companies and only a few studies. Urban restructuring literature, on the other hand, is mainly aspatial and its connection to the neighbourhood level is restricted to locational attributes of neighbourhoods. Similarly, entrepreneurship policies literature is loosely connected to neighbourhoods. The hyper-diversity of the neighbourhoods in connection to entrepreneurship is not discussed in the literature yet.

The empirical studies conducted at the neighbourhood level, however, pay more attention to new businesses started in hyper-diversified neighbourhoods. Among these studies, some of them focus on the demographic features of neighbourhoods and define demographic change as an essential feature of neighbourhoods in attracting new types of activities (such as Zuk et al., 2015; Meltzer

and Schuetz, 2012) indicating changes occurring in the retail environment are both instigators and consequences of residential demographic change. They argue that a vibrant and tolerant atmosphere created by a mix of people with distinct cultures is a stimulating factor in generating new types of enterprises, especially in the recreation and entertainment sectors. However, the way diversity and cosmopolitan and tolerant atmosphere of neighbourhoods are promoted has been criticised recently by several scholars with accusations of ‘selling ethnic neighbourhoods’ (Aytar and Rath, 2012). Similarly, Zukin (2010) underlined that authenticity had become a material out of which urban entrepreneurs fashion new consumerist spatial experiences.

Many studies emphasise the importance of the location of previous immigrant neighbourhoods. Neighbourhoods once defined by high shares of immigrants attract businesses that seek to benefit from advantages by locating nearby central business districts, as well as to use several local advantages these neighbourhoods offer, especially low-cost premises (see Gonzalez and Waley, 2012). Although ICTs and the internet are the key drivers of new forms of businesses, geographic proximity is still of great importance for many work and business relations, which results in increasing attraction of the earlier ethnic, immigrant and deprived neighbourhoods. Building stock and the significance of vacant office and production spaces that beginner entrepreneurs can obtain at a reasonable price (Clifton, 2008) are discussed by another group of empirical studies. Koebel (2002), who made a study on factors behind changes in neighbourhood retail and service businesses found that many variations in neighbourhood commerce can be attributed to property and location characteristics. Renewal and regeneration policies are debated within this context (Kovács et al., 2015; Lees, 2003), as there is evidence that renewal and redevelopment projects can be attractive for new generation businesses, but may also result in a loss of existing firms (Gonzalez and Waley, 2012). According to these studies, state-led interventions referred to as third-wave gentrification (see Lees, 2003), can also divert present dynamics, bringing positive and negative pressures to ongoing changes in the commercial landscape.

3. THE RESEARCH

To understand entrepreneurship patterns in neighbourhoods turning into hyper-diversified and to understand what attracts enterprises to make business in such neighbourhoods, exploratory research is conducted in 18 neighbourhoods in 13 European cities: namely Budapest, Leipzig, Tallinn, Warsaw, Athens, Milan, Istanbul, Antwerp, Copenhagen, London, Paris, Rotterdam and Zurich (see Table 1). The neighbourhoods studied all featured diversified populations (in terms of ethnicity, socio-economic status, gender, age, lifestyle, etc.) and were defined as hyper-diverse within their urban and national context. 13 research teams involved in the research project, which is organised in three stages.

First, focus group studies with key informants (leading economic actors, policymakers, etc.) in each city and neighbourhood are conducted, which helped researchers to understand the changing dynamics of entrepreneurship in the case study neighbourhoods. Second, the information garnered in focus group studies is verified by data collected from desk work, documents and other published and digital material. The collected material is used for understanding and discussing the general features of entrepreneurship dynamics in hyper-diversified environments. Third, the interviews (40

in-depth interviews in each city, for a total of 520) were carried out with entrepreneurs. The semi-structured interviews aimed to understand the perceptions of entrepreneurs, their motivations for starting and doing business and their reflections on changes taking place in the neighbourhood. The snowball approach is used in defining interviewees, not prioritising a certain type of enterprise. The interviews with residents of the neighbourhoods, which have been conducted in the earlier stage of the research project (see DIVERCITIES, 2016) were used to understand current temporalities and spatialities concerning making business in such neighbourhoods. The field research was carried out in each city in the second half of 2015. Each interview was recorded for audio, which are transcribed and coded later. Following the fieldwork and the analysis and documentation of the interviews from each case study area, the findings are discussed among research team members in several meetings during 2016 and documented in research briefs (DIVERCITIES, 2016) and city books prepared for each city in 2017.

Table 1 - Case study areas

Country	City	Study Area	The share of the immigrants (% of the population)		
			Neighbourhood	City	Nation ⁴
The Netherlands	Rotterdam	Feijenoord	68	49	11.7
UK	London	Haringey	39.5	40.2	13.2
France	Paris	Goutte d'Or La Chapelle Flandre	30.3 36.9 32.8	20.2	12.1
Belgium	Antwerp	Antwerpen-Noord, Borgerhout	32.0	20.0	12.3
Denmark	Copenhagen	Bispebjerg	30.6 ²	17.6	10.1
Italy	Milan	Northern Milan (Via Padova, Niguarda)	28.3	19.1	9.7
Greece	Athens	Akadimia Platonos	19.2	10.6	11.3
Hungary	Budapest	Józsefváros	11.9	7.8	4.6
Germany	Leipzig	Leipzig Inner East Leipzig-Grünau	n.a	14.1	14.9
Poland	Warsaw	Praga Północ	n.a	3.4-8.5 ³	1.6
Turkey	Istanbul	Beyoğlu	10	5.63	3.8 ⁴

² Including immigrant from Western countries (EU 27)

³ "Warszawa lubiana przez cudzoziemców. Ilu ich mieszka w stolicy?". *gazeta.pl*. Retrieved 22 October 2016

⁴ 2015 figures. <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL.ZS>

3.1. The importance of changing neighbourhood context: Enterprises attracted by and adapted to hyper-diversity

In general, exploratory studies in each city showed that the neighbourhoods studied are not dominated by a single type of entrepreneurship, but a substantial mix of enterprises. Existing enterprises included retail and wholesale firms, small enterprises engaged in traditional and new types of services, enterprises specialised in hospitality and recreation activities, creative and innovative businesses, small producers, and for-profit and non-profit culture industries, while the enterprises lost are mainly industrial firms (see Saeys, 2016 for Antwerp; Tammaru et al., 2016 for Tallinn; Kersten et al., 2016 for London). However, it was not possible to find out a concise account of such firms that moved or stopped operating.

The research findings showed the increasing multiplicity of entrepreneurship. While some of the existing enterprises adapted to changing conditions, several new ones have started businesses in neighbourhoods that have become diversified. Enterprises specialised in traditional retail and service activities were still in the majority in all neighbourhoods studied, and among these, ethnic entrepreneurs constituted an important ration in all the neighbourhoods. However, apart from the examples confirming the conventional view that ethnic enterprises work predominantly for local customers in such low-end sectors as retail, bars and restaurants, the research has revealed that they search for different markets and specialised in new segments of services. The in-depth interviews with entrepreneurs engaged in traditional retail and service activities, especially the ones in the hospitality industry underlined two important attributes of these enterprises. First, they have a high adaptive capacity. It was possible to observe several examples that have switched their field of activity and/or changed their customer base. Moreover, several retail and service enterprises serving ethnic enclaves now serve not only local customers but a wider range of customers in the city by promoting their products as exotic and authentic, as underlined by Zukin (2010). It is possible to classify ethnic/immigrant firms in terms of the role diversity plays in their market position by use of the categories developed by Ambrosini (2012). First, there are businesses run by ethnic entrepreneurs serving ethnic customers; second, there are intermediary businesses linking immigrants to their home countries; and third, there are extended ethnic businesses specialised in the provision of ethnic products targeting co-ethnic and mainstream customers (see Barberis and Angelucci, 2016). As the fieldwork in the neighbourhoods of Paris exemplified many restaurants serving ethnic groups earlier now offer ethnic food for visitors, and several retailers have begun supplying organic and home-made products, promoting new ways of consumption, such as biodynamic fruits and vegetables, natural and biological wines, high-quality locally roasted coffee, etc. for customers from all over the city (Levévrier and Riviere, 2016, p.9).

Besides traditional service activities, almost all neighbourhoods have experienced an apparent rise in creative and cultural enterprises and enterprises in specialised services. The findings related to creative entrepreneurs support previous studies, which described creative businesses as often youth-centred and freelance-oriented and employing highly educated individuals (Howkins, 2001; He and Gebhardt, 2014). For example, in Athens, Academia Platonos, entrepreneurs in creative and innovative businesses, are mostly highly-skilled, having undertaken not only higher education, but also postgraduate degrees obtained in Greece or abroad (Balampanidis et al., 2016), and the same is true for Beyoğlu, Istanbul (Eraydin et al., 2016). For these entrepreneurs not only the

multicultural environment but even more access to multiple consumers is important. Actually, in Beyoğlu (Istanbul) more than half of the creative-innovative enterprises indicated that they are attracted to this district due to the agglomeration of different activities and already existing customers (Eraydin et al., 2016). The increase in creative businesses is parallel with the changing composition of residents in the neighbourhood, especially through the influx of students, early-stage professionals, and young families as the gentrification literature underlined. For these enterprises, the proximity to cultural facilities is defined as particularly important, such as theatres, concert halls and art galleries, as most of the cultural activities are already concentrated in the city centre and surrounding neighbourhoods. It is important to underline that businesses in specialised services and cultural activities benefit from diversity more than others since they provide multiple activities and benefit from a very diverse clientele.

Similarly, it is observed that small manufacturing enterprises, including bakeries, breweries, food products and repair shops, have incorporated new technologies into their businesses to a certain extent and have already begun to serve a broad range of customers. According to many respondents being in a neighbourhood known for its diversity widens the customer base of existing enterprises, and it is possible to observe that in some of the neighbourhoods, such as those in Northern Milan, entrepreneurs try to position themselves in the market as *exotic* businesses and use cultural elements from their motherlands to reach new customers. The findings indicate the existence of a substantial number of highly skilled entrepreneurs with higher levels of education against the belief that entrepreneurs specialising in retail and services are mostly low-skilled. In each neighbourhood, there are considerable numbers of highly skilled and highly educated entrepreneurs trying to reorganise their businesses in line with the changing market conditions, which is quite important to understand the difference between hyper-diversified neighbourhoods from traditional immigrant-dominated ones.

3.2. The role of neighbourhood context for entrepreneurship: Entrepreneurs' perspectives

Only a few studies provide information on how entrepreneurs perceive existing opportunities in diversified neighbourhoods (Folmer, 2013; Sleutjes et al., 2012). This section of the paper introduces some of the insights gained from the interviews with entrepreneurs on different attributes of hyper-diverse neighbourhoods important for entrepreneurship.

The neighbourhood embeddedness: From a strong attachment to apathy

In neighbourhoods with a considerable share of immigrant/ethnic populations, entrepreneurs mentioned proximity to potential customers with similar ethnic backgrounds as the primary factor in their choice of location: as found in the cases of Antwerpen-Noord, (Antwerp) and Feijenoord (Rotterdam) (Saeys et al., 2016; Tersteeg et al., 2016), which corroborates the findings of earlier studies of immigrant entrepreneurship (Labrianidis and Hatziprokopiou, 2010). In Haringey, a Polish a deli owner explained that she had chosen to base her business in its present location because she knew that a lot of Polish people live in the area (Raco, et al., 2017), while a Chinese medicine practitioner in Antwerp mentioned that she started her business in its present location because it fits in with her ethnic culture (Oosterlynck et al., 2017, p.114). In the fieldwork, those who have a strong attachment to a neighbourhood most often commented that they were attracted

to locate their business in its current location because they were grown up in the area. Moreover, they frequently mention proximity to the place where they live as a motive for choosing the location. A restaurant owner in Leipzig Grünau explains her choice of location like this: 'I live not far from here so I searched for a store nearby. Three years ago, I was walking around and saw that these [premises] were available.' (Budnik et al., 2017, p.140). Moreover, kinship networks and family legacy are also important in location decisions since some entrepreneurs have taken over a business started by a relative (usually a parent) (Barberis et al., 2017).

However, in-depth interviews revealed that for substantial numbers of enterprises run by ethnic and/or immigrant enterprises ethnic enclaves are becoming less important in neighbourhoods turning into hyper-diversified. Several immigrant enterprises see their businesses as a part of a wider, thriving and diverse urban economy. In the fieldwork of three neighbourhoods in Paris, it was found that only a small group of enterprises target local ethnic clientele explicitly, whereas many others, such as the ones called extended ethnic enterprises, serve the tastes and lifestyles of the middle-class native French newcomers (Lelévrier and Rivière, 2016). Similarly, in District 4 in Zurich, immigrant entrepreneurs have been trying to attract non-ethnic customers, with only a small percentage of ethnic entrepreneurs addressing exclusively an ethnically defined target group (Plüss et al., 2017). In Bispebjerg, Copenhagen, most ethnic enterprises target customers of Middle Eastern, African or Asian descent, whether or not they live in the neighbourhood, as well as ethnic Danes (Nielsen et al., 2016). New economic dynamics force ethnic/immigrant enterprises to search for larger markets, while they try to serve alternative lifestyles. Connected to the loss of dominance of ethnic enclaves, many entrepreneurs claim that social networks have little influence on their business decisions, contrary to the findings of previous literature (Aldrich and Zimmer, 1986; Greve and Salaff, 2003). The main role of social networks is restricted to keeping 'a peaceful living environment through courtesy, at most trying to establish reciprocity in the creation of trust among clients' (Barberis et al., 2017, p.103). Concerning the opportunities provided by business networks, there is contradictory evidence. In certain cases, such as Haringey (London), some weak ties exist among entrepreneurs of shared ethnicity and between firms operating in a similar sector (Kersten et al., 2016), whereas several entrepreneurs from different neighbourhoods declared that that is not an important factor for their business.

A multicultural environment: Creative atmosphere or potential customers?

The interview studies presented in this paper do not fully support the arguments of the previous literature that put a greater emphasis on the role of the multi-cultural character of neighbourhoods on entrepreneurship (see Bereitschaft and Camack, 2015; Haisch and Klöpper, 2015). Interestingly, even in the neighbourhoods where residential gentrification has already reached an important level, the multicultural character of a neighbourhood is seldom listed as a priority by entrepreneurs, aside from some of those working in creative industries. The atmosphere of a neighbourhood is indicated as decisive only in some neighbourhoods, such as the ones in London, Rotterdam and Milan. In these neighbourhoods, some groups consider neighbourhood diversity inspiring and stimulating for their job. These businesses are mostly in creative and artistic sectors, where entrepreneurs are active 'diversity-seekers', who wish to combine the plurality in their artwork or convey a 'bohemian' attitude' (Barberis et al., 2017, p.95).

The emphasis on multiculturalism is not shared by all entrepreneurs in other neighbourhoods. For example, a few of the interviewed entrepreneurs chose Bispebjerg (Copenhagen) because of its diversity. For those who did, their decision is related to the wide variety of people using the neighbourhood regularly. One of them is the owner of a greengrocer:

The reason is that on this street people come from everywhere, so it's a very busy area, I know so many people, Pakistanis, Indian people, Nepali people and also Danish, from everywhere! and from everywhere in Denmark (male, 32, Pakistani background) (Nielsen et al., 2017, p.127).

Even when entrepreneurs mention the importance of multiculturalism they hardly refer to specific ethnic or social groups who live in the local neighbourhood, but the potential benefit of clustering their businesses together with others to attract a wide range of customers. Some creative entrepreneurs also declared that they settled in neighbourhoods turning into hyper-diverse since they were looking for young and relatively wealthy people with an urban lifestyle. There is also less reference to tolerance as a decisive factor in the locational choice, except for a few respondents.

Filling the market gap: Significance of market opportunities and location

While there is no consensus on several attributes of neighbourhoods, the majority of entrepreneurs interviewed declared that they were attracted by market opportunities, and in particular, to fill an existing market gap. Several businesses are established in the case study neighbourhoods because entrepreneurs expected limited competition in their specific fields. Some saw opportunities in creating innovative services, whereas others simply fill a gap in the market in specific businesses that were lacking in the neighbourhood. In Haringey (London), Raco et al. (2017, p.134) found 'for 10% of business owners the drive to start their enterprise came from having identified a gap in the market'. They gave two examples: the first entrepreneur was first motivated to start his West African bakery business as he noticed that at the time there were 'no other producers of African bread products' and the second entrepreneur was motivated by the fact that there was 'nothing like [their upscale coffee shop] in the area already' (p.135).

Connected to market opportunities the location of the neighbourhood has been defined as crucial by almost all entrepreneurs engaged in various activities. Location and foot traffic volume were highlighted as essential by more than two-thirds of all entrepreneurs interviewed during the fieldwork. Proximity to public transport (especially subway stations) is widely appreciated, as well as proximity to other commercial premises, private companies, or public facilities such as schools. All of these factors are believed to be important in attracting potential customers. A manager of a Turkish supermarket in Józsefváros, Budapest (36 ages, male) says that;

We chose Népszínház Street as the location of our business because it is a busy street with good accessibility (by car, tram and underground). We are located almost in downtown Budapest, but the rent is lower than in the neighbouring districts (Fabula et al., 2017, p.110).

Diversity in the built environment: Utmost importance for almost all entrepreneurs

The emphasis of the literature on the built environment is confirmed by interview results of all neighbourhoods. The existing building stock, real estate opportunities and ongoing projects, all of which influence rental costs and low barriers to entry, play critical roles in the location decisions of many enterprises. The findings in general, support Folmer (2013, p.742), who argued that ‘disadvantaged neighbourhoods may under certain conditions serve as incubators for business start-ups as they offer low-rent office spaces’. In the Goutte d’Or, La Chapelle and Flandre neighbourhoods of Paris, a significant number of entrepreneurs are attracted by the low rents of office spaces owned by public landlords (Lelévrier and Rivière, 2016). In Northern Milan, cheap housing and good connections have proved to be beneficial for businesses seeking new locations (Barberis and Angelucci, 2016), while another factor is the availability of rented premises provided mainly by public institutions, especially in post-socialist cities. In Praga Północ (Warsaw) and Józsefváros (Budapest) rented premises constitute a significant part of the municipality-owned housing stock, and although the majority of municipal premises can be considered below standard, this has been an indirect pull factor for small entrepreneurs to come to Praga Północ due to the associated low rents (Fabula et al., 2017; Korcelli-Olejniczak et al., 2016).

In various study areas, such as (Antwerpen-Noord and Borgerhout (Antwerp), Akadimia Platonos (Athens) and Haringey (London), there were ongoing renewal and redevelopment projects initiated by central and local governments. The majority of entrepreneurs in these neighbourhoods were very much concerned about the ongoing state-led gentrification of their neighbourhoods as defined by Lees (2003). However, conflicting views of entrepreneurs on renewal and regeneration projects on entrepreneurship were noted during fieldworks. While there were negative points of view on renewal and regeneration projects, in Józsefváros (Budapest) and North Tallinn many of the interviewed entrepreneurs spoke about the favourable impact of the ongoing urban development and gentrification processes on their business, indicating that they had been able to benefit from the new wealthier clients and the changing image of the neighbourhoods (Fabula et al., 2017).

Limited impact of government policies on entrepreneurship

According to the literature government policies, public institutions and programmes are influential in fostering entrepreneurship. They are assumed to contribute to entrepreneurial success in deprived areas (Trettin et al., 2011) if they can supply appropriate business space and measures (Sleutjes et al., 2012). In this research, aside from post-socialist cities, such as Budapest and Warsaw, entrepreneurs did not cite central government policies as a key factor. Most of the interviewees in almost all neighbourhoods stated that they did not rely on government support. In contrast, local government policies seem more important. For example, Tersteeg et al. (2016) found that a new school and small- and medium-sized creative businesses in factory buildings that had been refurbished by the municipality had attracted new entrepreneurs to the Feyenoord area in Rotterdam. Entrepreneurs also pointed out the contribution of new spaces and facilities provided to creative enterprises. In Jasofvaros (Budapest), an enterprise centre that operates as an incubator space for start-ups today provides comprehensive services and subsidies and supports its clients (Boros et al., 2016), while the Creativity Centre in Targowa 56, and the very recently opened Google campus in Praga Polnac (Warsaw) are stated as successful in attracting start-up firms (Korcelli-

Olejniczak et al., 2016). Similarly, in Tallinn, enterprises located in creative centres enjoyed a concentration of creative enterprises in their immediate vicinity and cooperation among them (Tammaru et al., 2017).

4. DISCUSSION AND CONCLUSIVE REMARKS

The insights gained during this research displayed that the arguments raised by the immigrant/ethnic entrepreneurship literature are not fully supported by the present dynamics of hyper-diversified neighbourhoods of major European cities, which accommodate people with multiple ethnic, cultural and socio-economic backgrounds and lifestyles. Several findings are notable and indicate the fields of further research. Firstly, the research presented the coexistence of different types of entrepreneurship but also highlighted the existing categories are temporary and shifts into new business fields and adaptive processes are continual. Connected to this it is possible to say that ethnic, immigrant and deprived neighbourhoods in transition are no longer safe havens for ethnic/immigrant entrepreneurship: new economic dynamics at the neighbourhood level force them to search for larger markets and reorganise their business accordingly. All of the above issues indicate the importance of understanding the adaptive capacities and resilience of enterprises. Second, some of the insights gained from this exploratory research do not reinforce the strong emphasis of the existing literature regarding certain opportunity structures in entrepreneurship (Hackler and Mayer, 2008). Some of the interesting understandings gleaned from fieldwork and in-depth interviews can be summarized as follows: For the majority of entrepreneurs, market dynamics and material opportunities offered by diversified neighbourhoods have a determining role, which means that overlooking classical location factors, as some of the literature did, can be misleading. Neighbourhood diversity is important if it generates positive market conditions. For some enterprises, locating their businesses in diverse neighbourhoods was not a conscious choice, at least not because of the diversity per se. As Alexandre-Leclair (2014, p.173) stated diversity is only partially 'a core motive for entrepreneurship', although enterprises get a small but significant 'diversity bonus' as Nathan and Lee (2013) defined for London firms in their study. The multi-cultural character emphasised in creative class and commercial gentrification literature as a decisive factor for entrepreneurs is not confirmed as a top priority factor by entrepreneurs as well, similar to the tolerant atmosphere underlined in creative class and commercial gentrification literature, while the issues concerning the built environment, regeneration and renewal policies and zoning regulations are referred to as essential features of neighbourhoods affecting location decisions by most of the entrepreneurs.

This exploratory research clearly shows the need for further studies not only to understand existing patterns of entrepreneurship but also to define how different types of enterprises adapt themselves to divergent pathways of neighbourhoods in transition and why new start-ups are attracted to these neighbourhoods. The findings indicate that instead of focusing on certain ghettoized subfields (Baker and Welter, 2017), such as creative and innovative enterprises and creative class, a broadened perspective on the way different enterprises are embedded in neighbourhoods can improve the understanding of entrepreneurship in hyper-diversity.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Financial Statement

This work was supported by the EU's Seventh Framework Programme for research, technological development and demonstration (Grant Agreement No 319970 – DIVERCITIES). The views expressed in this publication are the sole responsibility of the authors and do not necessarily reflect the views of the European Commission.

Ethical Statement

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/D/E/F/G/H/I

REFERENCES

- Aldrich, H. and Zimmer, C. (1986). Entrepreneurship through social networks. In: Sexton DL and Smilor RW (eds) *The Art and Science of Entrepreneurship*. Cambridge, MA: Ballinger Publishing, pp.3-23.
- Alexandre-Leclair, L. (2014). Diversity as a motive for entrepreneurship? The case of gender, culture and ethnicity, *Innovations, Journal of Innovation Economics and Management*, 14(2), 157-175.
- Ambrosini, M. (2012). Migrants' entrepreneurship in transnational social fields: research in the Italian context, *International Review of Sociology*, 22(2): 273–292.
- Aytar, V. and Rath, J. (2012). *Selling ethnic neighbourhoods: the rise of neighbourhoods as places of leisure and consumption*. New York: Routledge.
- Bailey, N. (2015). The place of neighbourhood in entrepreneurship: attitudes, resources and sorting. In: Mason, C. M., Reuschke, D., Syrett, S. and van Ham, M. (eds.) *Entrepreneurship in Cities: Neighbourhoods, Households and Homes*. Series: Entrepreneurship, space and place. Edward Elgar: Cheltenham, pp. 19-38.
- Baker, T. and Welter, F. (2017). Come on out of the ghetto, please! – Building the future of entrepreneurship research, *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 23 (2), 170-184.
- Balampanidis, D., Souliotis, N. and Maloutas, T. (2016). *Fieldwork entrepreneurs, Athens (Greece)*. Athens: EKKE.
- Barberis, E. (2017). Diversity, entrepreneurship and local embeddedness. A case study in Milan, Italy, *Argomenti*, terza serie, 7, 15-39
- Barberis, E. and Angelucci, A. (2016). *Fieldwork entrepreneurs, Milan (Italy)*. Urbino: DESP – University of Urbino Carlo Bo.
- Barberis, E., Angelucci, A., Jepson, R. and Kazepov, Y. (2017). *DIVERCITIES: Dealing with Urban Diversity – The case of Milan*. Utrecht: Utrecht University, Faculty of Geoscience
- Bereitschaft, B. and Camack, R. (2015). Neighbourhood diversity and the creative class in Chicago, *Applied Geography*, 63, 166-183
- Boros, L., Horváth, D., Fabula, S.Z. and Kovács, Z. (2016). *Fieldwork entrepreneurs, Budapest (Hungary)*. Szeged: University of Szeged.
- Budnik, M., Grossmann, K., Haase, A., Haid, C., Hedke, C., Kullmann, K., Wolff, M. (2017). *DIVERCITIES: Living with Urban Diversity – The Case of Leipzig, Germany*. Utrecht: Utrecht University, Faculty of Geosciences.
- Bynner, C. (2019). Intergroup relations in a super-diverse neighbourhood: The dynamics of population composition, context and community, *Urban Studies*, 56 (2), 335-351

- Chapple, K. and Jacobus, R. (2009). Retail Trade as a Route to Neighborhood Revitalization, In *Urban and Regional Policy and Its Effects*. Vol. 2. Washington, D.C: Brookings Institution Press, pp.19-68.
- Clifton, N. (2008). The ‘creative class’ in the UK: an initial analysis. *Geografiska Annaler Series B: Human Geography* 90(1): 63–82.
- Curran, W. (2007). ‘From the frying pan to the oven’: Gentrification and the experience of industrial displacement in Williamsburg, Brooklyn. *Urban Studies* 44(8): 1427–1440.
- Deener, A. (2007). Commerce as the Structure and Symbol of Neighborhood Life: Reshaping the Meaning of Community in Venice, California. *City & Community* 6(4): 291-314.
- DIVERCITIES (2016). Diversity in Entrepreneurship, POLICY BRIEF NO.5, <https://www.urbandivercities.eu/publications/policy-briefs/>
- Doucet, B. (2014). A process of change and a changing process: Introduction to the Special Issue on contemporary gentrification. *Tijdschrift von Economische en Sociale Geografie* 105(2): 125–139.
- Eraydin, A., Yersen, Ö., Güngördü, N. and Demirdağ, İ. (2016). Fieldwork Entrepreneurs. Ankara: METU.
- Fabula, S., Boros, L. Horváth, D. and Kovács, Z. (2017). *Dealing with Urban Diversity – The case of Budapest*. Szeged: University of Szeged.
- Fainstein, S. (2005). Cities and diversity: should we want it? Can we plan for it? *Urban Affairs Review* 41(1): 3-19.
- Faist, T. (2009). Diversity—a new mode of incorporation? *Ethnic and Racial Studies*, 32(1), 171-190
- Ferm, J. (2016). Preventing the displacement of small businesses through London commercial gentrification: are affordable workspace policies the solution? *Planning Practice and Research*, 31(4), 402-419
- Florida, R. (2005). *Cities and the creative class*. New York: Routledge.
- Florida, R. and Gates, G. (2003). Technology and tolerance: the importance of diversity to high-technology growth, in Clark TN (ed) *The City as an Entertainment Machine*, Emerald, Bingley, pp. 199-219.
- Folmer, E. (2013). Entrepreneurship in the neighbourhood: shifting patterns of economic activities in residential neighbourhoods in five Dutch cities. *Journal of Urban Affairs* 36(4), 742-759
- Fothergill, S., Gudgin, G., Kitson, M., Monk, S. (1986). *The De-industrialisation of the city*, Dordrecht: Springer.
- Gonzalez, S. and Waley, P. (2012). Traditional Retail Markets: The New Gentrification Frontier? *Antipode* 45(4), 965-983

- Greve, A. and Salaff, J.W. (2003). Social networks and entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice* 28(1), 1-22
- Hackler, D. and Mayer, H. (2008). Diversity, entrepreneurship, and the urban environment, *Journal of Urban Affairs*, 30(3), 273-307
- Haisch, T. and Klöpffer, C. (2015). Location choices of the creative class: does tolerance make a difference? *Journal of Urban Affairs*, 37(3), 233-254
- He, J.L. and Gebhardt, H. (2014) Space of Creative Industries: A Case Study of Spatial Characteristics of Creative Clusters in Shanghai. *European Planning Studies* 22(11), 2351-2368.
- Hoestra, M.S. and Danlvik, J. (2017). Neighbourhood participation in super-diverse contexts: comparing Amsterdam and Vienna, *Urban Research & Practice* 11 (4), 441-459
- Howkins, J. (2001). *Creative Economy: How People Make Money from Ideas*, UK: Penguin Books.
- Hutton, T. (2009). Trajectories of the new economy: Regeneration and dislocation in the inner city. *Urban Studies* 46(5-6): 987-1001.
- Keatinge, B. and Martin, D.G. (2016). A 'Bedford Falls' kind of place: neighbourhood branding and commercial revitalisation in processes of gentrification in Toronto, Ontario. *Urban Studies*, 3(5), 867-883
- Kersten, J, Raco, M., Moreira De Souza, T. and Colomb, C. (2016). *Fieldwork entrepreneurs*, London (UK). London: UCL.
- Kloosterman, R. (2010). Matching opportunities with resources: A framework for analysing (migrant) entrepreneurship from a mixed embeddedness perspective, *Entrepreneurship and Regional Development* 22 (1), 25-45
- Kloosterman, R. and Rath, J. (2003). *Immigrant entrepreneurs: Venturing abroad in the age of globalization*, Berg/University of New York Press
- Koebel, C.T. (2002). *Analyzing Neighbourhood Retail and Service Change in Six Cities*. Blacksburg, VA: Center for Housing Research, Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Korcelli-Olejniczak, E., Piotrowski, F., Dworzański, P. and Bierzyński, A. (2016). *Fieldwork entrepreneurs*, Warsaw (Poland). Warsaw: IGSO PAS.
- Kovács, Z., Wiessner, R. and Zischner, R. (2015). Beyond gentrification: diversified neighbourhood upgrading in the inner city of Budapest. *Geografie* 120(2), 251-274.
- Labrianidis, L. and Hatziprokopiou, P. (2010). Migrant Entrepreneurship in Greece: Diversity of Pathways for Emerging Ethnic Business Communities in Thessaloniki. *International Migration and Integration* 11(2), 193-217

- Lees, L, Shin, H.B. and Lopez-Moralez, E. (2015). Global gentrifications: Uneven development and displacement. Bristol: Policy Press.
- Lees, L. (2003). Super-gentrification: The Case of Brooklyn Heights, New York City. *Urban Studies* 40(12), 2487–2509
- Lelévrier, C. and Rivière, C. (2016). Fieldwork entrepreneurs. Paris: Université Paris-Est Créteil.
- Ley, D. (1994). Gentrification and the Politics of the New Middle Class. *Environment and Planning D: Society and Space* 12 (1), 53–74.
- Meltzer, R. and Schuetz, J. (2012). Bodegas or Bagel Shops? Neighborhood Differences in Retail and Household Services. *Economic Development Quarterly* 26 (1), 73–94.
- Murdie, R. and Teixeira, C. (2011). The impact of gentrification on ethnic neighbourhoods in Toronto: a case study of little Portugal. *Urban Studies* 48(1), 61–83
- Nathan, M. (2015). After Florida? Towards an economics of diversity. *European Urban and Regional Studies*, 22(1), 4-19.
- Nathan, M. and Lee, N. (2013). Cultural diversity, innovation, and entrepreneurship: firm-level evidence from London. *Economic Geography*, 89(49), 367–394,
- Nielsen, R.S., Beckman, A.W., Blach, V. and Andersen, H.T. (2016). Fieldwork entrepreneurs, Copenhagen (Denmark). Copenhagen: Danish Building Research Institute, Aalborg University.
- North, D and Syrett, S. (2006). *The Dynamics of Local Economies and Deprived Neighbourhoods*, Department of Communities and Local Government, London,
- Oosterlynck, S., Saeys, A., Albeda, Y., Van Puymbroeck, N. and Verschraegen, G. (2017). DIVERCITIES: Dealing with Urban Diversity – The case of Antwerp. Antwerp: Centre on Inequality, Poverty, Social Exclusion and the City, University of Antwerp.
- Peterson, M. (2017). Living with difference in hyper-diverse areas: How important are encounters in semi-public spaces? *Social & Cultural Geography*, 18, 1067–1085.
- Phillimore, S. and Pemberton, J (2016). Migrant place-making in super-diverse neighbourhoods: Moving beyond ethno-national approaches, *Urban Studies* 55(4), 679-701
- Plowman, J. (2014). What Happens to Retail When Neighbourhoods Gentrify? Evidence from California Metro Areas. Professional Report, University of California at Berkeley.
- Plüss, L., A. Babel, P. Abegg, J. Steiner and W. Schenkel (2017). DIVERCITIES: Dealing with Urban Diversity. The Case of Zurich. Zurich: Synergo.
- Raco, M., Kesten, J., Colomb, C., Moreira de Souza, T. (2017). DIVERCITIES: Dealing with Urban Diversity: The case of London. Utrecht: Utrecht University, Faculty of Geosciences

- Ram, M., Jones, T., Edwards, P., Kiselincev, A., and Muchenje, L. (2012). Engaging with super-diversity: New migrant businesses and the research-policy nexus, *International Small Business Journal*, 31 (4), 337-356
- Rankin, K. and McLean, H. (2015). Governing the Commercial Streets of the City: New Terrains of Disinvestment and Gentrification in Toronto's Inner Suburbs. *Antipode*, 47 (1), 216–239.
- Reuschke, D., Mason, C., Syrett, S. and van Ham, M. (2015). Connecting entrepreneurship with neighbourhoods and homes in Mason, C., Reuschke, D., Syrett, S. and van Ham, M. (eds), *Entrepreneurship in Cities Neighbourhoods, Households and Homes*, Edward Elgar: Northampton, Massachusetts
- Rondinelli, D.A., Johnson, J.H. and Kasarda, J.D. (1998). The Changing Forces of Urban Economic Development: Globalization and City Competitiveness in the 21st Century. *Cityscape: A Journal of Policy Development and Research* 3(3), 71-105.
- Saeys, A., Oosterlynck, S., Verschraegen, G. and Albeda, Y. (2016). Fieldwork entrepreneurs. Antwerp (Belgium). Centre on Inequality, Poverty, Social Exclusion and the City, University of Antwerp: Antwerp.
- Sassen, S. (2006) *Re-Assembling the Urban*, *Urban Geography*, 29(2), 113-126.
- Sepulveda, L., Syrett, S. and Lyon, F. (2011). Population superdiversity and new migrant enterprise: The case of London. *Entrepreneurship and Regional Development* 23(7/8): 469-497.
- Sleutjes, B., van Oort, F. and Schutjens, V. (2012). A place for area-based policy? the survival and growth of local firms in Dutch residential neighbourhoods, *Journal of Urban Affairs*, 34(5), 533-558.
- Syrett, S. and Sepulveda, L. (2011) Realising the diversity dividend: population diversity and urban economic development. *Environment and Planning A* 43(2): 487-504.
- Tammaru, T., Kindsiko, E., Holvandus, J., Leetmaa, K., Pastak, I., Väiko, A. (2016). *DIVERCITIES: Dealing with Urban Diversity – The Case of Tallinn, Estonia*. Tartu: University of Tartu, Faculty of Science and Technology
- Tasan-Kok, T., van Kempen, R., Raco, M. and Bolt, G. (2013) *Towards Hyper-Diversified European Cities: A Critical Literature Review*. Utrecht: Utrecht University, Faculty of Geosciences.
- Tersteeg, A.K., Bolt, G. and van Kempen, R. (2016) *Fieldwork entrepreneurs, Rotterdam (The Netherlands)*. Utrecht: Utrecht University.
- Trettin, L., Neumann, U. and Welter, F. (2011). Supporting entrepreneurship in an urban neighbourhood context: A review of German experiences. *JIBS Working Papers*
- Vertovec, S. (2010) Towards post-multiculturalism? Changing communities, conditions and contexts of diversity, *International Social Science Journal*, 61 (199), 83-95

Welter, F., Trettin, L. and Neumann, U. (2008). Fostering entrepreneurship in distressed urban neighborhoods. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 4, 109–128.

Williams, N. and Williams, C. C. (2011). Tackling barriers to entrepreneurship in a deprived urban neighbourhood. *Local Economy: The Journal of the Local Economy Policy Unit*, 26(1), 30–42.

Yoon, H. and Currid-Halkett, E. (2015) Industrial gentrification in West Chelsea, New York: Who survived and who did not? Empirical evidence from discrete-time survival analysis. *Urban Studies* 52(1): 20–49

Zuk, M., Bierbaum, A.H., Chapple, K., Gorska, K., Loukaitou Sideris, A., Ong, P. and Thomas, T. (2015) Gentrification, Displacement and the Role of Public Investment: A Literature Review, Report, Los Angeles: Berkeley University of California.

Zukin, S. (2010) *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. New York: Oxford University Press.

Zukin, S., Trujillo, V., Frase, P., Jackson, D., Recuber, T. and Walker, A. (2009) New Retail Capital and Neighborhood Change: Boutiques and Gentrification in New York City. *City & Community* 8 (1), 47–64.

BIOGRAPHY OF THE AUTHOR

Ayda ERAYDIN (Prof Dr)

Ayda Eraydin is a Professor of Emeritus in the Department of Urban and Regional Planning at Middle East Technical University, Turkey. Her research interests are planning theory and practice, resilience in planning and development, local economic development, industrial geography and socio-spatial dynamics of cities and regions. She has been involved in several international projects. She acted as the project leader of several TUBITAK and EU funded projects. She has edited several books *Politics and Conflict in Governance and Planning* (co-editor Klaus Frey, 2019, Routledge) *Resilience Thinking in Urban Planning* (2013, Springer) (co-editor T. Tasan-Kok) and *Regional Economic Growth, SMEs and the Wider Europe* (2003, co-editors B. Fingleton and R. Paci, Ashgate). She has published in various international journals and contributed as author of chapters in edited books, besides national books, book chapters and conference proceedings.

Rhetorical analysis of IFI Interiors Declaration

Güler Ufuk DEMİRBAŞ¹, ORCID: 0000-0002-1640-2683
Özgen Osman DEMİRBAŞ², ORCID: 0000-0002-8279-2157

Abstract

In 2011; after a series of workshops, round table discussions, think-tank sessions and meetings with hundreds of professionals from various fields, International Federation of Interior Architects/Designers (IFI) introduced a striking document coined “IFI Interiors Declaration” as a manifestation of the interiors discipline. This manifesto focuses on the interiors phenomenon through seven predetermined concepts as value, relevance, responsibility, culture, business, knowledge and identity. The IFI Interiors Declaration (IFI ID) is a consensus based vision/mission statement that is manifesting the discipline of interiors through its purpose and value. Rather than trying to come up with a detailed explanatory document like a constitution, it was aimed to provide a more general and brief document for interiors internationally. The study aims to reconsider this historical document through a rhetorical analysis which aims to examine and understand the discourse of the declaration through seven specific concepts in relation with several other discourses and theories. It is concluded that the IFI Interiors Declaration is open for interpretation in relation with cultural and regional means but as a common understanding it is specifically addressing the fact that interior architecture/design supports life and humanity by all its activities, functions and actions.

Highlights

- IFI ID is a manifesto for interior architecture/design.
- IFI ID is based on seven predetermined concepts as value, relevance, responsibility, culture, business, knowledge and identity.
- IFI ID claims that interior architecture/design supports life and humanity.

Keywords

Interior architecture; Interior design;
IFI; Interiors declaration

Article Information

Received:
07.12.2022

Accepted:
24.02.2023

Available Online:
28.03.2023

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Çankaya
University, Ankara, Türkiye
udemirbas@cankaya.edu.tr

2. Faculty of Art, Design and
Architecture, FMV Işık University,
İstanbul, Türkiye
osman.demirbas@isikun.edu.tr

IFI Interiors deklarasyonunun retorik analizi

Güler Ufuk DEMİRBAŞ¹, ORCID: 0000-0002-1640-2683
Özgen Osman DEMİRBAŞ², ORCID: 0000-0002-8279-2157

Öz

2011 yılında; Uluslararası İçmimarlar/Tasarımcılar Federasyonu (IFI), bir dizi çalıştay, yuvarlak masa tartışmaları, think-tank oturumları ve çeşitli alanlardan yüzlerce profesyonelle yapılan toplantıların ardından, iç mekan disiplininin bir tezahürü olarak ortaya atılan “İç Mekanlar Deklarasyonu” adlı çarpıcı bir belgeyi tanıttı. Bu manifesto; değer, ilinti, sorumluluk, kültür, iş dünyası, bilgi ve kimlik gibi önceden belirlenmiş yedi kavram aracılığıyla iç mekan olgusuna odaklanmaktadır. IFI İç Mekanlar Deklarasyonu (IFI ID), amacı ve değeri aracılığıyla iç mekan disiplini ortaya koyan fikir birliğine dayalı bir vizyon/misyon beyanıdır. Anayasa gibi detaylı açıklayıcı bir belge ortaya konulmaya çalışılmak yerine, içmimarlık üzerine uluslararası düzeyde daha genel ve kısa bir belge konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, bu tarihsel belgeyi deklarasyonun söyleminin dayandığı yedi özel kavram üzerinden diğer birçok söylem ve kuramla bağlantılı olarak incelemeyi ve anlamayı amaçlayan retorik bir analizle yeniden ele almayı amaçlamaktadır. IFI İç Mekanlar Deklarasyonu'nun kültürel ve bölgesel anlamda yoruma açık olduğu ancak ortak bir anlayış olarak iç mimarinin tüm faaliyet, işlev ve eylemleriyle yaşamı ve insanlığı desteklediği gerçeğini özel olarak ele aldığı sonucuna varılmıştır.

Öne Çıkanlar

- IFI ID bir içmimarlık manifestosudur
- IFI ID değer, ilinti, sorumluluk, kültür, iş dünyası, bilgi ve kimlik gibi önceden belirlenmiş yedi kavrama dayanmaktadır
- IFI ID içmimarinin yaşamı ve insanlığı desteklediğini ifade etmektedir

Anahtar Sözcükler

İçmimari; İç mekan tasarımı; IFI; İç mekanlar deklarasyonu

Makale Bilgileri

Alındı:

07.12.2022

Kabul Edildi:

24.02.2023

Erişilebilir:

28.03.2023

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Fakültesi, Çankaya
Üniversitesi, Ankara, Türkiye
udemirbas@cankaya.edu.tr

2. Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,
FMV Işık Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
osman.demirbas@isikun.edu.tr

INTRODUCTION

Beginning with the first humans living in the caves for sheltering reasons and intervening in the environment by drawing figures on the cave walls either for communication, documentation or just decoration, there has always been an intention of changing the environment. This action was taken basically for transforming and adapting the environment into a desirable living environment. Though it may not be in its definition as an intention and action, this is the origins of the interior design practice (Demirbaş, 2001). In many definitions, interior architecture/design is explained as the art and science of transforming the close environment of the user – generally an interior space – into a desirable, functional, safe and comfortable living environment (Décor Aid Team, 2021). Although from ancient times to modern interiors, it is possible to consider an interior phenomenon, it is the beginning of the 1900s that interior decoration has turned into a more defined discipline in definition (Pottgiesser, 2011). Since then, there has been a great effort by the professionals to come up with a proper definition.

In 1963, the European interior architecture/design associations came together in Copenhagen, Denmark and founded the International Federation of Interior Architects/Designers (IFI) and decided that the development would be worldwide. In more than 50 years, national associations have joined IFI and today it is the biggest international organization for interior architecture/design associations of the world (IFI, 2022). IFI's three main missions are; providing fellowship through cooperation to build a global community, raise a global awareness of interiors discipline, and create a more defined disciplinary understanding of interior architecture/design by its history and theory (IFI, 2022). In this respect in 2011 after years of successive meetings and discussions, IFI assembled more than one hundred international professionals who were in the design business (designers, thinkers, scholars etc.) to write a manifesto that would serve as a means for global awareness and understanding for the profession of interiors (Waxman, 2017).

The IFI Interiors Declaration (IFI ID) was established and first presented at a global IFI meeting called “Design Frontiers: The Interiors Entity (DFIE) Global Symposium” in February 2011 in New York City, USA. In this event, delegates from thirty countries declared and signed the formal IFI ID that was a first in history for the profession of interior architecture/design (IFI, 2022). IFI ID is based on an international consensus of leading design authorities, leaders and thinkers and provides a generic understanding to the interiors profession through a mission/vision statement (Figure 1). IFI ID specifically underlines the purpose and value of interior architecture/design by

stating that “...by design, interiors optimally support humanity in all of its functions and activities...” (IFI, 2022). After a decade, to demonstrate a commitment and provide an improvement for better living environments by understanding and promoting the interiors that ease and support all human activities, 127 world cities and nations signed and adopted IFI ID (Figure 2). Rather than trying to end up with a solid constitution for the interiors profession, IFI ID offers a like-minded acceptance in order to demonstrate the foundations and advancement of interior architecture/design worldwide (IFI web page, 2022). IFI ID provides the brief objectives for the practitioners and scholars of the interiors discipline through seven predetermined concepts that are addressing the requirements for a better built environment in support of social, cultural, historical and humanitarian points of view. In this respect, this historical single-page document can be considered as a global abstraction which needs to be further understood through diverse interpretations that depend on cultural, regional, economical, and educational backgrounds.

IFI INTERIORS DECLARATION

“ It is the nature of Humankind not only to use spaces, but to fill them with beauty and meaning.

Skilfully designed spaces can arouse in us a sense of purpose, or a sense of the profound.

In the spaces that are important to us, we experience not only a sense of place, but a sense of who we are, and of what we can be.

Thoughtfully designed spaces help us learn, reflect, imagine, discover and create.

Great spaces are indispensable for great creative cultures. They encourage connections between people, ideas and entire fields of thought.

As design professionals, our knowledge enables us to form spaces that respond to human needs. These human spaces are the domain of our competence, our passion and our work.

We use space responsibly. We practice our profession with highest regard for engaging the world's economic and natural resources in a sustainable manner. We design for health, safety, well-being and the needs of all.

It is, after all, for Humanity, our ultimate client, that we design. We shape the spaces that shape the human experience.

This is what we do, what we create, what we give. It is how we earn our place at the human table. It is why our work is important to our clients, to our societies and to ourselves.

It is the difference we make and why we choose this noble profession.

VALUE
The profession provides leadership and utilizes an iterative and interactive process that includes discovery, translation and validation, producing measurable outcomes and improvements in interior spaces and in the lives of the people who use them.

This process delivers economic, functional, aesthetic and social advantage that helps clients understand the value of their decisions and enables better decisions that are beneficial to users and to society.

It is recommended that the profession become a trusted voice and develop multiple research models in the context of physical, emotional and behavioural patterns of users.

RELEVANCE
The profession defines projects at their commencement, and champions human experience at all levels.

Interior designers and interior architects synthesize human and environmental ecologies and translate science to beauty addressing all the senses.

The practitioner listens, observes, analyzes, improves and creates original ideas, visions and spaces that have measurable value.

RESPONSIBILITY
The responsibility of interior designers and interior architects is to define the practice and the required expertise, educate ourselves and the public, and to position ourselves in the public realm as experts in the built environment.

The responsibility of interior designers and interior architects is to advance the profession and advocate for social well-being.

CULTURE
As a creative enterprise, interior design and interior architecture are a mode of cultural production. They are a place-maker that interprets, translates, and edits cultural capital.

In a global world, interior design and interior architecture must play a role in facilitating the retention of cultural diversity.

BUSINESS
The profession of interior design and interior architecture provides value to the stakeholders.

It improves well-being as a factor of economic development.

It provides strategic thought leadership resulting in multifaceted return on investment.

Interior designers and interior architects advocate education for the ongoing benefit and awareness of the profession.

KNOWLEDGE
Theoretical, applied, and innate knowledge are fundamental to the practice of interior design and interior architecture.

The confluence of environmental psychology and the science of anthropometrics are critical to the quantitative and qualitative knowledge that form the practice of interior design and interior architecture.

IDENTITY
Interior designers and interior architects determine the relationship of people to spaces based on psychological and physical parameters, to improve the quality of life.

Figure 1. International Federation of Interior Architects/Designers Interiors Declaration (IFI ID), https://ifiworld.org/wp-content/uploads/2020/09/IFI-Interiors-Declaration_ENGLISH_rev-seal-2020.pdf

The aim of this paper is not to discuss what the Declaration is but to offer both an ontological and phenomenological point of view to interior architecture/design through the seven concepts of the declaration. Although the issues and problems of interior architecture/design seem to be common in the world, the initial aim of the Declaration is not to propose a common generic definition but rather to enable local interpretations by the professionals with diverse cultural, lingual and geographical dynamics. In this context, the aspiration of this article is to consider and understand the Declaration in detail by considering the common problems of the Interiors discipline. IFI ID is a rhetorical document structured on seven predetermined concepts as value, relevance, responsibility, culture, business, knowledge and identity in a sequence. Till its launch a decade ago, there have been very few studies in the literature that consider IFI ID and most of these studies either introduce the declaration or use it as a tool for the purpose of the papers (Keuler-Venter, 2011; König, 2015; Kucko, 2016; Özdamar & Bilge, 2017; Portillo, 2015; Pottgiesser, 2011). For this reason, in order to understand the discourse of the Declaration through an ontological and phenomenological point of view, a rhetorical analysis has been conducted by considering the relevant discussions and theories in the literature.

Figure 2. IFI ID Adoption Ceremony, İzmir Metropolitan Municipality 2016.

ANALYSIS OF IFI ID

As mentioned above, IFI ID is not a detailed descriptive document for interior architecture/design but rather a consensus-based professional manifesto in which the interiors discipline is defined through seven concepts in a brief and generic way. In this way, IFI ID is not aiming to address a direct and absolute definition for interiors but rather an abstract discussion that signifies and identifies the profession and its practitioner through a rhetorical text. In this respect, it is critical to understand the discourse in detail. The aim of the study is to conduct a qualitative analysis by

delving into the concepts respectively through social and design theory. In any discourse, expressions and sentences rarely stand by themselves; rather, the link between them conveys the crucial information that enables the discourse to express a meaning as a whole. The coherence within the structure of any discourse is to be uncovered through rhetorical analysis. In contrast to a synopsis, a rhetorical analysis requires more than just restating the main points of the analyzed discourse; the rhetorical devices/measures that are used to influence the audience behavior and/or thinking should also be identified. Rhetorical moves can be used to manipulate the audience, however if it is possible to spot them correctly, the information will be considered in a more critical way rather than just accept, what is served (Gagich & Zickel, 2017; Joty, Carenini & Ng, 2015; Zachry, 2009;). In this respect, rhetorical analysis has been adopted as the method of the study.

IFI ID starts by referring to the stance of the interiors discipline by proclaiming "...for Humanity, our ultimate client, that we design. We shape the spaces that shape the human experience" (IFI ID, 2011). In this context, in order to provide a detailed rhetorical analysis that will provide a more substantial understanding of what interior architecture/design is, all seven predefined concepts are considered and discussed separately in the paper.

Value

Among various meanings of the word value, the most relevant in the context of IFI's Interiors Declaration is "Principles or standards of behavior; one's judgement of what is important in life" (Oxford Dictionary, 2015). However, it also refers to the importance, worth and/or usefulness of something.

In the IFI ID, value is defined as an outcome of an iterative and interactive process of designing the interiors, which includes discovery, translation and validation for a better interior experience for the user. It states that the profession of interiors produces measurable outcomes and improvements not just for the interiors but also for the lives of the people who occupy these spaces. This is not only a process of shaping the interiors but also an added-value that delivers economic, functional and social advantages for both the individual user and the society. In this respect, although value has been considered as the first concept of the declaration, it covers the rest of the following six concepts.

Bhradjaw (2005) claims that one of the most explicit problems that the individuals and societies encounter in this money-oriented globalized world is the erosion of values. He claims that the most important factors to fix the problem are awareness and consciousness. In this sense, one of the major goals of the declaration is to develop an awareness and consciousness for the profession. Ulusoy and Dinçman (2015) emphasize the role of values for shaping and identifying the individual's attitudes and actions. According to them, values are one of the primary factors that help the intellectual development of the individuals. As a shared concept between various disciplines such as philosophy, sociology, psychology, anthropology, economy, and theology, value has a variety of definitions (Aşıcı, 2009). Nevertheless, although the term refers to different meanings according to the field of study, from a general point of view, it can be defined as the sum of all specific meanings of objects, knowledge, emotions, doctrines and faith for individuals because of their position comparing with the others of the same kind (Kuçuradi, 1998).

Value has a privileged position in design. Free from its content and scale, design as an action or the product creates the value in many meanings. Above all, design that is for the betterment of life, is creating a value for the quality of life, but at the same time it creates a financial value as a meta object. According to Niiniluoto (2014) the scientific aspect of design through the concept of value, is considered as the conditional propositions to act rather than a criterion for models or theories targeted by the design research. In this respect, design research is both value-neutral and full of values at the same time (Niiniluoto, 2014). The goal for producing good solutions for a desirable, appropriate and unique interior to its specific user according to functional, structural, ergonomic, safety, comfort and aesthetic requirements, interior architecture/design aims to add new values in life. The adding value of interior architecture/design can be categorized under three main contexts;

- a vital value by producing the right and healthy space for the specific user;
- a cultural value in terms of preservation of the history in a professional context and in this way learning from the past, documenting the history etc.;
- an economic value by producing well-designed, impressive and contemporary spaces.

Interior architecture/design can reveal its own value as a profession. For further elaboration it is important to understand how this is claimed in the declaration. It is emphasized that interior architecture/design discipline doesn't only adopt a practical attitude to the design problem but goes through a scientific process, which is experimental, innovative, skeptical, and research/evidence based. While the interiors phenomenon is the value of the discipline, the attitude of going through a scientific process is the value of its stakeholders. The declaration underlines that interior architects/designers have to be in a direct and constant interaction with the society they live in, design not only for a specific user but for all. At this point, the practice of interior architecture/design is responsible for creating values within the scope of the economic, functional, aesthetic, and social advantage of not only the individuals but for everyone. As mentioned in the declaration, well designed spaces are essential for the development and sustainability of a great culture and through these spaces we learn, reflect, imagine, discover, and create - in other words - we gain our value and we put in value to life. Waxman (2017) emphasizes that the declaration of the principal value of interior architecture/design in establishing a sense of place through great spaces is not only for well-being but also for societies and its individuals to learn, reflect, imagine, discover, and create to value life.

Relevance

Relevance is the quality or state of being closely connected or appropriate. On one hand it is described as the relation to any matter at hand and on the other it is the practicality or social applicability (Merriam Webster Dictionary,). As Waxman (2017) points out, the importance of sense of place in the means of place-making and place attachment for well-being, the relationship between the user and his/her immediate environment is crucial in the means of interior architecture/design. In this respect, IFI ID states that interior architecture/design champions human experience in all levels. The Declaration reveals that the user and features of the environment are synthesized and the science of interior architecture/design is transformed into

beauty so that the design could address all the senses. In short, it addresses a continuous and strong bond between the designer and the user but there is also the emphasis of measurable values which address the appropriateness and applicability of the profession. Relevance refers to the connection between people and space, space and equipment, equipment and people, and last but not least between people. In fact, when we consider the concept of interiors from a professional stance, the concept of place requires special attention. In particular, the concepts of space and place in architectural and sociological theory and their relationship are very important. For interior architecture/design, place is undoubtedly the most basic identity of interior architecture/design. Gieryn (2000) discusses the concept through the question of “what is not a place” and says that place is a defined space filled with people, actions, objects and representations. Place is defined by the unique combination of objects, meanings and values (Waxman, 2017; Hervey, 1996; Lefebvre, 1991). In our context, this concise definition should be carefully considered; Brooker and Stone (2012a) describe interior architecture/design as an interdisciplinary practice in which interiors that suppose and expectedly create identity and atmosphere, are created through the manipulation of the space. In fact, even this definition emerges through relevance. Coles and House (2012) especially focus on the concept of reconciliation while defining place. What is meant by reconciliation is the relationship and compatibility of the natural environment and the built environment, the built environment and the user, the user and the equipment, the design and the function, the function and the meaning. IFI ID expresses the first action of interiors profession with the definition of the problem and the awareness of experience. For this reason, the interior architect/designers need to know life very well and implement their professional practice by knowing, learning, synthesizing and reinterpreting the relationships of the beings of life with each other. Becoming more dominant and defined as a separate discipline by the end of the 19th century and beginning of the 20th century; interior architecture/design reveals a professional definition based on science and research, which will create meaning and memory instead of just creating lofty and impressive living spaces filled with furnishings and decorations (Demirbaş, 2010; Kaptan, 1998; Tate and Smith, 1986).

IFI ID particularly emphasizes the connection between the human and his/her environment. The mutual relation between these two phenomena is one of the foundations of the discipline and should be carefully considered. This mutual relationship should be carefully observed and synthesized in order to produce desired design solutions.

Until now, the relevance concept has been considered through the professional action of interior architecture/design through all of its inputs, assets, objects, etc. This may reveal the perception of a higher being or an outsider for the role of the designer, however it is just the contrary, the interior architect/designer is an indisputable part of the whole process. Therefore, the interior architect/designer should be in direct contact with every input of meaningful place-making. In this manner, the declaration recommends that the interior architect/designer should be a good listener, observer, analyst and developer. However, it is also important that all these skills should be translated into action, so transforming the data collected through all these activities and interaction into an original design idea is the complementary part of the discussion of relevance.

Relevance is not just about the relationship, but pertinence is also an important dimension of this conceptual approach. The discourse of interior architecture/design can only be valid through its

pertinence to function, scope, needs, requirements and time. The designed space as a defined place with an identity, should be pertinent to its user as a first step. Interior architecture/design practice needs to be interdisciplinary in all means, interior architect/designer should be in close relation with other designers and specialists from both social and applied sciences. In the context of relevance, the interior architect/designer should be aware of his/her position in interacting with other actors effectively through the right communication channels and ensuring the necessary coordination both as a researcher and as a practitioner.

Responsibility

Responsibility is an important concept and an indisputable phenomenon in our daily life. According to the dictionary, responsibility is defined as the individual's own behavior and/or undertaking the consequences of any event under his/her authority (TDK), it is also the state or fact of being accountable or to be blamed for something. Responsibility is all of the obligations that an individual must fulfill towards himself and others. At the same time, it is the duty to fulfill these obligations accurately and on time. Sociologically, responsibility is one of the most important factors in character formation. It is a phenomenon that is acquired naturally by the individual in his/her natural environment and then developed by education. The responsible person is one who takes the initiative and acts, while the irresponsible person is the person who is motivated by others. Therefore, it is a critical phenomenon in personal development. The concept of Responsibility is often encountered as a noun phrase in daily life as social responsibility, legal responsibility, media responsibility, professional responsibility, moral responsibility etc. IFI ID mostly considers the term from the professional side.

Morgan (2014) defined professional responsibility as the entire understanding regarding the relations and functions between individuals and groups in the social and moral system that they belong and are responsible towards. Based on this definition, the responsible person is an individual who adapts him/herself to the environment and society that s/he lives in, has ideals and goals, uses his/her abilities for these ideals and goals, tries to eliminate the mistakes and deficiencies s/he sees, has a high belief in life, has initiative and directly intervenes in life. In other words, a responsible person is the opposite of Lermontov's (1840 cited in Gavin, 1987, p. 258) definition of "superfluous man/hero". In the declaration this professional responsibility is defined from three key points;

- the responsibility to define the practice and required expertise,
- to educate himself/herself and the public,
- position himself/herself as one of the essential experts of built-environment in the public realm.

It is also mentioned that the interior architect/designer is responsible towards the profession to advance it since s/he is also responsible for advocating social well-being.

Within the scope of IFI ID, the two main responsibilities are 'responsibility to the profession' and 'responsibility to the society'. These two are not distinct from each other, on the contrary, they offer a recipe that supports and complements each other. As stated by Aktan (2007), within the

scope of responsibility is to act 'ethically' and 'obligated' towards all stakeholders, both internal and external, and to act with decisions in this direction. The interior architect/designer is primarily responsible towards the colleagues for defining, developing and advancing the profession and ensuring the public awareness. It is one of the most important duties of the interior architect/designer not only to perform the profession, but also to glorify it with responsibility. As Proto (2014) stated in her interview article about Marmara University Department of Interior Architecture and Environmental Design, that an interior architect/designer is a socially responsible designer who knows the past but is aware of the era and is able to produce creative and innovative solutions. Two important components of the responsibility towards the profession are to advocate the position and prestige of the profession in public awareness through correct practices as a practitioner, and to gain responsible colleagues by teaching the profession correctly as an educator.

The social responsibility expressed in the declaration as "...advocate for social well-being" addresses the proficiency of the interior architect/designer in the practices for which s/he is responsible, and the protection of the safety, health and well-being of the society (Thompson, 1992, p. 24). The only way to do this is to develop professional competence and self-development. A responsible interior architect/designer should be innovative, research-oriented and continue learning all through his/her professional life. Keeping his/her knowledge up to date, s/he should be aware of new applications, materials and technologies and be able to refresh him/herself constantly. As a member of the society, the interior architect/designer should be able to identify the problems and figure out the correct solutions conforming to the needs of the society. Although many authorities consider that interior architecture/design has been developed under decorative arts, today it is an indispensable design field to create more objective, ongoing, appropriate, transformable, healthy and visually pleasing environments in life (Havenhand, 2004). In other words, for the built environment, interior architecture/design is a necessity today not a luxury. This notion of necessity increases the importance of the concept of responsibility for providing appropriate, livable, energy efficient, environment friendly and contemporary living environments. On the other hand, it is also an inevitable necessity for interior architects/designers to be responsible professionals in social, economic, political and cultural activities that coincide with the values and goals of the society, as Bowen (1953) suggested specifically for businessmen. The interior architecture/discipline plays an important part in maintaining and developing culture with its field of study. It also has a crucial role in the sustainability of the economy with its practice and the job opportunities that it provides.

Culture

IFI ID considers interior architecture/design as a mode of cultural production whereas it also addresses the important role of the profession as a facilitator for the retention of cultural diversity. In this sense, while defining the concept of culture, the declaration also visits the previous concept of responsibility. In order to better interpret the concept of culture and relatedly the responsibility of the interior architects/designers, it is useful to address both the dictionary meaning of the word and the conceptual approach. The dictionary meaning of the word culture addresses two main definitions (Merriam-Webster Dictionary, 2022):

- the way of life, especially the general customs and beliefs, of a particular group of people at a particular time,
- the attitudes, behavior, opinions, etc. of a particular group of people within the society.

The etymology of the word shows that culture comes from the Latin 'cultura', but it is also derived from 'colere', which means to build, to decorate, to work. In Roman times, the expression *agri cultura* was used for the cultivation of agricultural areas. Apart from the denotative meaning of the word, Culture as a concept directly relates to the human. From a very general point of view, culture can be defined as the whole system of importance and meaning created in history. Parekh (2002) describes culture as a system of customs and beliefs that human groups use to understand, regulate and structure their individual and collective life processes. Therefore, culture is the human heritage that surrounds us and we learn from each other. With 20th century thinking, culture began to emerge as a central concept in anthropology. According to this, culture is a fact that covers the human phenomenon widely and cannot be associated with a genetic heritage alone. Dalmasio (2010) describes culture as a conspiracy between human life and identity. Culture enables us to interpret the environment and the world in various ways by connecting with other people. Hoebel (1966) defines culture as an integrated system of learned behavioral patterns that are characteristic of the members of a community/society.

According to Report (2011), culture encompasses all acquisitions such as complex lifestyles, value systems, traditions, belief systems, habits, knowledge, manners, and morals acquired and structured in the society. All this conceptual set reveals cultural objects; these cultural objects emerge as cultural values and representations of the shared systematic experience of a society. There is much to be said about the concept of culture and the meaning of the word, but it would be better not to elaborate and lose focus but rather to consider the concept within the context of the declaration. IFI ID describes the professional practice as "...a form of cultural production...". At this point, it is important to understand what cultural production is and to do this, it is necessary to examine the apprehension of the concept in the 20th century. Apart from the anthropological approach, sociologically culture is the way of thinking, acting and the material objects that shape human life (Levine, 1971; Macionis, J. & Gerber, L., 2010). This definition meets the idea to be conveyed succinctly in the declaration quite well. It emphasizes that the interior architect/designer should create a professional culture with his/her way of thinking, acting, the production process and the artefact they produce. In the declaration, the expression "... a place-maker that interprets, translates, and edits cultural capital..." aims to underline the ability to correctly evaluate, interpret and reconstruct the values that one has in creating a professional culture. Yazıcıoğlu (2014) mentions the unlimited data that the interior architect/designer collects from the environment from the beginning of any design process till the end in order to evaluate, interpret and reconstruct if necessary, in his special emphasis on the important role of the interior architect/designer in creating functional and aesthetic living environments. It is these unlimited data that are referred to as 'cultural capital' in the IFI ID. The accurate collection, evaluation, analysis and reviving of these data with new expansions depends on the interior architect's/designer's skills and his/her professional culture.

The Declaration also emphasizes the important role of the designers in preserving cultural diversity. There is no doubt that one of the most important elements in fulfilling all these responsibilities is the creation of a professional culture. A new expansion of the concept of culture emerges from this proposal. Interior architecture/design is still a young discipline. As a professional practice, it has always existed within the scope of the built environment, but its formal awareness as a discipline in the public has emerged at the end of the 19th century. Various connotations arising from its name and its sharing with other design disciplines bring along many different views and attitudes on the formation of the professional identity of interior architecture/design. Commenting on the outcomes of the 2007 Interior Forum Scotland, Caan (2007) declares that the history of interior architecture and/or interior design is open to discussion and shows a makeshift situation. Unfortunately, its theoretical basis has not been sufficiently explored compared to other design disciplines. However, interest in the discipline has grown exponentially all over the world in the late 20th century and the first two decades of the 21st century. However, due to the deficiencies expressed by Caan (2007) in response to this interest, the formation of professional culture has been tried to be structured for a long time by the method of recruiting from other disciplines with which the discipline is somehow related. In order to talk about an interior architecture/design culture, it is necessary to understand what interior architecture/design is in the first place. Like many other design disciplines in interior architecture/design, the space and its user are integral and inseparable, so the space to be designed should be for the users themselves, and it should be shaped by the consideration of the users. From a very generic sense, interior architecture/design is a professional intervention that is directly related to the well-being of its user, supports all kinds of user behavior and activity, meets the basic needs of accommodation, provides physical and psychological comfort, is satisfying and is related to place-making. Practical and educational moves structured with this understanding and awareness are inevitable requirements for the creation of a solid, understandable and sustainable culture of the discipline. In order for this process to be implemented and ensure its continuity, the discipline's own theoretical, historical and intellectual infrastructure must be structured in a solid and scientific manner. Another important factor in this context is unity; Kaptan (2013) underlines the importance of professional organization in order to fulfill and ensure the requirements that are very important in creating the culture of the discipline, such as professional representation, communication, education and professional competences. This is an issue that should not be forgotten in this discussion and should definitely be evaluated, because culture actually brings with it a sense of institutionalism in itself.

Business

IFI ID covers the concept of business under four main topics as interior architecture/design

- provides value for its stakeholders,
- improves well-being as a factor of economic development,
- provides strategic leadership for a multifaceted return on investment,
- advocates education for a sustainable benefit and awareness of the profession.

The Declaration basically discusses the issue under four sub-items. In the first place, the concept of providing value for its stakeholders is emphasized. It is necessary to figure out who those stakeholders are. In order for an interior architect/designer to produce a successful product and for his/her professional practice, s/he must be able to correctly reveal the links of the space to be designed with the context and environment (Brooker and Stone, 2012b). For this reason, it is very important for the designer to be aware of whom the design is for and for what purpose it has been created. The professional practice of interior architecture/design can be considered as a spatial “haute couture”, by its very nature, it should offer a design that is specific for its user and the situation. Therefore, one of the most important stakeholders is the user or in other words the employer him/herself. The Interior architect/designer should know, understand and analyze the person and/or people whom s/he designs for so that s/he can provide what is required and expected (Coles and House, 2007). The process can happen with a difficult to describe simultaneous relationship of closeness and distance between the parties. To be clear, an interior architect/designer should be close enough to her/his employer to get to know her/him very well, but still be able to keep the distance so that the relation between the two won't cause any discomfort. This is a skill that can only be acquired with experience in time, nonetheless it is an indispensable feature and skill that an interior architect/designer should have and develop. The stakeholder here under the concept of business is not just the user or the employer. An interior architect/designer needs many other professionals to bring his design idea to be realized. All of the actors of the process of design need to be able to communicate with each other. The Interior architect/designer is also responsible for ensuring that all stakeholders can work in a harmonious and organized manner. In the realization of the business, the interior architect/designer is responsible for conveying the correct and complete information to the employer/user who has expectations and finances the design, and to the contractors who do the implementation; responsible for planning and tracking the workflow, and knowing the necessary methods for all these (Coles and House, 2007). In other words, with a metaphorical and figurative analogy, the interior architect/designer must be both a composer and a conductor.

Secondly, there is the emphasis on increasing the level of well-being as the indicator of economic development. This might be considered to be a very ambitious statement, it actually confronts the interior architect/designer as a very reasonable and expected responsibility when contemporary professional practice is considered. The interior architect/designer is responsible for taking care of the benefit and welfare of the society. Although the previous emphasis above on customized design for a specific user might seem to be contradictory with this statement, by contrast it is a complementary concept. The main concern is to be able to propose a design for individual needs, while meeting the design standards. With this approach, important concepts such as "design for everyone" and "accessible design" emerged. The interior architect/designer should be able to design interiors for all with inclusive, participatory and democratic design principles (Sanoff, 2007). Adopting efficient, sustainable and energy-saving strategies, which have recently become increasingly important for interior architecture/design as well as in all design disciplines, and maintaining the design practices in this way is another important factor that is also emphasized through the social well-being and economic development (Karslı, 2013; Brooker and Stone, 2012b).

In the new economical dynamics of the twenty-first century, interior architect/designer should exhibit a stance with knowledge-centered and strategic planning skills for a sustainable and developing economical structure, specifically in the business world where there is great competition on a global scale. It can be claimed that current global economy is structured within the interactive cycle of three main driving forces; (a) a dynamic business environment full of opportunities and risks, (b) the need for an entrepreneurial and agile organizational structure, and (c) a strategic leadership trait that can manage and optimize the first two and uncover new opportunities (Hinterhuber and Friedrich, 2002). To meet these criteria the ability to be up-to-date, follow technological and economic developments, and adopt lifelong learning are crucial for interior architecture/design. The above-mentioned ability to organize and coordinate all the actors of the business can only manifest itself effectively when combined with a strong strategic leadership skill.

According to the final statement of the declaration for business as the mission of “advocacy of education”, it is important to consider the dynamics and needs of a contemporary interior architecture/design education that meets the criteria of educating well equipped professionals for the profession of interiors globally, which addresses universal goals with local dynamics. It is also necessary to emphasize the need for lifelong learning for the interior architect/designer to adapt to the ever-changing world.

Knowledge

IFI ID classifies knowledge under three headings as theoretical knowledge, applied knowledge and innate knowledge that are essential for interior architecture/design practice. It is mentioned that the intersection and correlation of the qualitative and quantitative knowledge form the practice of interior architecture/design. Knowledge is defined as the fact or condition of knowing something or being aware of something; it is the acquaintance with or understanding of a science, art, or technique; it is also the range of an individual’s understanding or information; it is cognition; it is the sum of what is known; and also it is a branch of learning (Merriam-Webster Dictionary, 2022). In philosophy, knowledge is the basic thoughts that the mind grasps in general and in the case of first intuition. Knowledge pertains to the theoretical or applied understanding/intelligence of a subject. It is implicit, such as practical skills and expertise, or explicit, such as theoretical understanding of a subject; and it is often formal and systematic. Greek philosopher Plato defines the concept of knowledge as “justified real thought” (Heidegger, 2013). Thought is inevitable for knowledge to occur, however thought must be real in order to transform it into knowledge, and this real thought can become reality as long as it is related to life. Knowledge is directly related to the human experience, skills, understanding and familiarity. Feyerabend (Preston, ed., 1999) emphasizes that designed, thought and uncovered knowledge is not actually a process leading to an ideal view, but rather an ever-growing ocean of possibilities. These possibilities are interrelated and force each other into more comprehensive articulation, in other words, all of these interrelated and competing possibilities contribute to the development of mental ability for knowledge. Balay (2004) emphasizes the importance of sharing knowledge as well as creating it in his article titled “Globalization, Information Society and Education”. Accordingly, putting the acquired knowledge into the use of humanity increases the diversity and richness of knowledge.

In the declaration, it is underlined that for the practice of interior architecture/design; theoretical knowledge, practical knowledge and innate knowledge are the essential. These three types of knowledge are both necessary for the practice of the profession and they are indispensable for each other. The lack of one can cause the entire system to fail. Denying the practical nature of interior architecture can lead to a situation like denying the profession to a large extent. Interior architecture/design is mostly about creating living spaces. Therefore, it is almost impossible to be an interior architect/designer without any practical knowledge. The interior architect/designer should have the necessary practical knowledge that helps him/her to be able to transform the design ideas into reality. To do this, s/he needs to know how to build and with which material to build. To know how to build depends on acquiring information on all methods, rules, obligations, restrictions, regulations, standards etc. related to construction and the built environment, which addresses the necessity of theoretical knowledge. In order to gain all this practical knowledge, the theoretical background must also be acquired as required knowledge.

All processes of design, from thinking to expression, from expression to action are formal combinations of the above-mentioned theoretical and practical knowledge. How a design idea can be portrayed and how the image can turn into a product can only be possible with a very comprehensive articulation of knowledge. In addition to theoretical and practical knowledge, an emphasis is placed on innate knowledge in the declaration. While it is easier to define theoretical and practical knowledge through the dictionary meanings of the knowledge concept, within the scope of all these definitions, the expression of innate knowledge mentioned in the declaration might be somewhat confusing and may be considered as a contradiction at first glance. However, this explanation can be defined as the implicit knowledge of practical skills and expertise that can be shaped through the inner perception and abilities of the interior architect/designer. This tacit knowledge can sometimes be instinctive and sometimes genetic, however, it should be revealed and shaped by education. This innate knowledge cannot be taught with texts, lectures or explanations. It is an output of the master-apprentice model, mostly acquired by reflection in action (Schön, 1984, 1987; Demirbaş and Demirkan, 2007). This knowledge, which we think is embedded in the individual rather than acquired through texts, formulas, diagrams, is extremely important for both art and science as it also supports (or be supported by) creativity and imagination (MacKenzie & Spinardi, 1995).

Considering the subject and power relationship with a post-structuralist approach, Foucault (1972, 1982) draws attention to the relationship between knowledge and power, accordingly he states the wisdom and reasoning are in the center of Renaissance and Enlightenment Periods' understanding, and that every discourse created a new knowledge with the use of language. In this respect, knowledge means power. For the development and sustainability of the profession, interior architects/designers have to develop themselves not only professionally but also intellectually. As long as interior architects/designers have the necessary knowledge, they will be able to practice their profession properly, they will have the power or their profession they need and this process will help them to govern their own practice and the profession, but not the other stakeholders. The one who has the knowledge will undoubtedly be powerful. As mentioned above, having the necessary knowledge and experience is among the primary responsibilities of an interior architect/designer, and whenever the distribution, sharing speed, size and quality of information

are considered in the present day (Akkoyunlu, 1995), this responsibility becomes even more evident. One of the biggest criticisms of the interior architecture/design profession is the lack of a deep and comprehensive history and theory (Abercrombie, 1990). For this reason, interior architects/designers have to acquire all needed knowledge and equip themselves with necessary skills to fulfill the knowledge gap in the literature and gain power in their own profession.

Identity

IFI ID declares that interior architects/designers determine the relationship of people to spaces based on psychological and physical parameters, to improve the quality of life. In other words, this addresses the act of creating interiors with unique identities, or it is the creation of identities. However, as the authors, we strongly believe that the concept identity deserves a special interest and in-depth investigation in the means of professional identity. There is an inevitable dialectical relationship between architecture and all other design disciplines that are either directly or indirectly related to architecture. Within the scope of this relationship, it is necessary to consider interior architecture/design carefully and to think about identity in this context. In today's perception, it is undeniable that the definition of interior architecture/design is mostly discussed through architecture or within this context. This perception often ends up with misleading definitions and identity problems. The main problem can often be evaluated in the process of defining the existence of interior architecture/design within the context of its connection with architecture. The two extreme definitions guided by this assessment are the state of being "the other" or the state of being a "part or expertise". It is inevitable that these two extremes will lead to two very dangerous definitions within the scope of the existential purpose of interior architecture/design; "The Other" or "The Expertise". According to Havenhand (2004), interior architecture/design, as a discipline with the potential to make more objective, continuous, appropriate and transformative explanations about life and the world, exhibits a rather marginal stance, but in order for this stance to sustain and be visible, it must be considered separately from architecture and/or any other field of design, and even explore its otherness. From a Hegelian dialectic reasoning point of view, it would not be wrong to consider interior architecture/design as the "determinate being" which is the simple unity of being and nothing (a presence and an absence). To put it simply (Figure 3), interior architecture /design is neither a "pure being" or "pure nothing" but a "becoming" which ends up with the "determinate being" (Carlson, 2007). Time and history begin with this particular "determinate being". In this context, finding and recognizing the identity is undoubtedly one of the most important steps to take. Kristeva (1982) defines the construction of the identity as an attempt to make up for a deficiency in the process of desire for the power of the "Other" to form the image of the "Self". Here, the interior architecture self subjectively can be talked about, but it is necessary to carefully consider what the other is or who the other is. The most common belief today is that interior architecture originally came from the practice of architecture as an applied art, but still it has developed as an independent discipline (Baxter, 1991). When considered within the scope of its history, the professional stance and education of interior architecture/design may differ from country to country. In some cases, it emerges as a branch of fine arts, in some cases it develops from architecture, and in some cases, it can be described as the transformation of purely decorative arts over time (Demirbaş, 2001; Gürel and Potthoff, 2006; Kaptan, 1998). In fact, with its professional stance interior architecture/design clearly differs from decoration and architecture,

since it isn't a discipline that simply creates a composition and/or proposes a style, but rather it is a spatial intervention based on spatial performance and experience (Attiwill, 2004). However, composition and style are intertwined with architecture. Adherence to a certain style or architectural style is a very important and effective method for harmony and consistency in architectural practice. Architectural style is the product of architectural design process. Generally, it is possible to interpret the changes in the style or changing styles as the outdated principles and the inability to produce the new, which is resulting from the change in the architectural perspective (Rowe, 1987). Unlike architecture, interior architecture/design cannot be considered as a formal visual composition under any circumstances. Beyond the holistic first impression of the space, interior architecture/design is a combination of individually experienced spatial reinforcements. According to König's discussion (2010), interior architecture is about the comprehension and form-meaning of experiential reality, and such experiential reality is emotional and sincere.

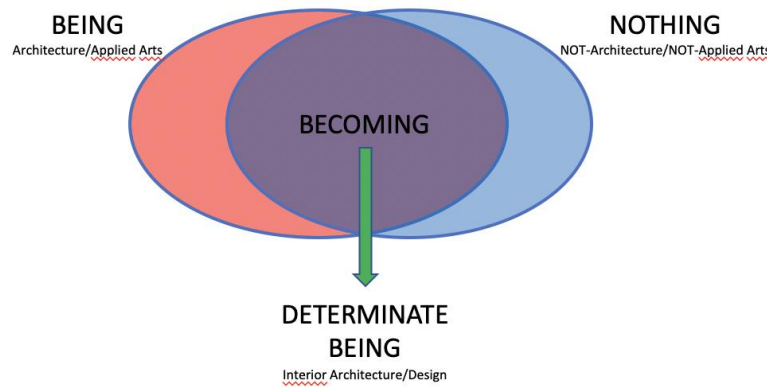

Figure 3. Determinate Being (Interior Architecture/Design) Model.

The intervention area of interior architecture is actually a metaphorical scene of the world that we live in and that aims to maintain itself, which is saturated with consumption-based cultural objects. This area is actually a place where one lives, dreams, belongs, collects memories and feels a commitment (König, 2010; König & Bakker, 2021). The goal of interior architecture/design is not only to define and reveal the space, but also to offer livable and healthy environments for the user. In order to that the interior architect/designer should be self-aware about who s/he is. This is essential to realize what the responsibilities are. Undoubtedly, the most necessary components are knowledge and experience. While experience can be acquired and developed in many different ways, acquiring the necessary knowledge is more complex. The two outstanding requirements for knowledge acquisition are theory and history. In this context, interior architecture/design is often the target of criticism as it does not have a deep and comprehensive theory and historical structure (Abercrombie, 1990). Towards the end of the first half of the 19th century, with the perception of an “interior” entity separate from the architectural structure (Rice, 2003), interior arrangement and decoration began to gain an identity as a separate discipline, and even as a professional identity that almost harbors hostility towards architecture in the second half of the twentieth century. Now, many researchers and professional practitioners pay attention to study interior architecture/design as an original and separate discipline with its own dynamics, instead of discussing it over

architecture and/or fine arts. Königk (2010) hypothesizes interior architecture/design as a privileged and tailor-made discipline of change and differences. The expression of defining the relationship of the user with the space under the identity concept in the Declaration is undoubtedly the expression of this privileged, exclusive and private situation.

CONCLUSION

IFI ID states that interior architecture/design basically serves for humanity that is stated as the ultimate client, and interior architects/designers shape the spaces that shape human experience. Also, it is stated that the roots of the profession come from the nature of humankind who does not just use the interiors that s/he occupies but also fills them with beauty and meaning. Accordingly, the declaration proclaims that good interior architecture/design is also essential for cultural, economic, social development, well-being and sustainability. Well-designed spaces that support place attachment create a sense of purpose and profoundness.

It is important to claim that all seven concepts of the declaration are not isolated from each other but are rather complimentary to structure the meaning and the statement. Interior architects/designers should be careful about creating a value by considering the cultural aspects of their work within the definitions and limits of the business. In order to act in this way, knowledge is the crucial factor, so how this knowledge is acquired, and the structure of education is another factor that cannot be ignored and should be studied separately in detail. These factors are the main signifiers of the interiors' stakeholder's responsibility which also signifies the need for defining the relevance of the interiors discipline in the built environment. In sum, all the above six concepts collide in the seventh concept that is identity.

After one-decade since the release of IFI ID as a historical manifestation of interiors discipline, it has been decided to analyze this abstract text to support further discussions of the definition and identity of interior architecture/design. There are ongoing changes in every profession as it is the case with the world; some might die out eventually whereas some will be transformed into new practices. In that sense it is important to know what we are doing and who we are as the professionals and representatives of any discipline. This study aims to extend the definitions on interior architecture/design through a discourse analysis method specifically concentrated on the rhetoric of the declaration. Rather than providing a solid interior architecture/design statement, this study aims to raise new questions and keep the declaration as a pressing issue for the discipline of interiors. For further studies it is aimed to consider the declaration from a cultural perspective by bringing up the local interpretations through cultural, lingual, and geographical dynamics.

Acknowledgements

We would like to express our gratitude to our great professor, mentor and friend Ms. Nilgün Çarkacı for her passion for the profession, great energy and introducing us to IFI. There is no budget/fund used for this article. The Declaration text was translated into Turkish by Prof. Dr. Ö. Osman Demirbaş, Asst. Prof. Dr. G. Ufuk Demirbaş and Ms. Nilgün Çarkacı. This article is inspired by a series of short descriptive texts in Turkish written by the second author in 2014 for the Chamber of Interior Architects of Turkey Periodical. It is an extended research paper with an analytical approach.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest in conducting the research and/or preparing the article.

Financial Statement

No financial support has been received for conducting the research and/or preparing the article

Ethical Statement

All procedures are followed in accordance with ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/D/F/G/H/I

AUTHOR 2: A/B/C/F/G/H/I

REFERENCES

- Abercrombie, S. (1990). *A philosophy of interior design*. New York: Harper & Row.
- Akkoyunlu, B. (1995). Bilgi Teknolojilerinin Okullarda Kullanımı ve Öğretmenlerin Rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 105-09.
- Aktan, Ç.C. (2007). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk*, Ed. Aktan, C. C. İstanbul: İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği Yayını, 7-9.
- Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve Sosyal Bir Değer olarak Okuryazarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 9-26.
- Attiwill, S. (2004). Towards an interior history. *IDEA Journal*, 5(1) 2004, 1-8. <https://doi.org/10.37113/idea.vi0.215>.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 37(2), 61-82.
- Baxter, P. (1991). Thirty years of growth in the literature of interior design. *Journal of Design History*, 4(4), 241-250.
- Bhradwaj, I. (2005). Value-oriented Education. *Journal of Value Education*, (Jan-July 2005), 58-68.
- Bowen, H. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*. New York: Harper.
- Brooker, G. & Stone, S. (2012a). *İç Mimarlıkta Bağlam+Çevre*. İstanbul: Literatür Kitapevi.
- Brooker, G. & Stone, S. (2012b). *İç Mimarlıkta Biçim + Yapı*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Caan, S. (2007), Consensus or Confusion. *Thinking inside the Box: A Reader in Interior Design for the 21st Century*, Ed. Milligan A., Hollis, Ed., Gigli, J., Plunkett, D., Milton, A. & Hay, F. IFS-Interiors Forum Scotland, Glasgow UK, 49-56.
- Carlson, D.G. (2007). *Determinate being. In: A Commentary to Hegel's Science of Logic*. Palgrave Macmillan, London.
- Coles, J. & House, N. (2007). *İç Mimarlığın Temelleri*. İstanbul: Literatür Kitapevi.
- Damasio, A. (2010). *Self Comes to Mind: Constructing the Conscious Brain*. New York: Pantheon.
- Décor Aid Team. (2021). *Interior Design History And Origins Explained*. Decoraid. <https://www.decoraid.com/blog/interior-design-history/#:~:text=The%20practice%20of%20interior%20design,%20sculptures%20and%20painted%20urns>.
- Demirbaş, Ö.O. (2010). *Learning Styles and Academic performances of Design Students*. Saarbrücken: Lab Lambert A.P.
- Demirbaş, Ö.O. (2001). *The relation of learning styles and performance scores of the students in interior architecture education*. PhD Dissertation, Ankara: Bilkent University.
- Demirbaş, Ö.O. (2007). Learning styles of design students and the relationship of academic performance and gender in design education. *Learning and Instruction*, 17(3), 345-359.

- Foucault, M. (1972). *The Archeology of Knowledge and Discourse on Language*. New York: Pantheon Books.
- Gagich, M. & Zickel, E. (2017) *In Practice: A Guide to Rhetoric, Genre, and Success in First-Year Writing*. Cleveland: MSL Academic Endeavors, 97-114.
- Gavin, W.J. (1987). Heroes and Deconstruction: Lermontov's "A Hero of Our Time". *Studies in Soviet Thought*, 34(4), 255-266.
- Gieryn, T.F. (2000). A Space for Place in Sociology. *Annual Review of Sociology*, 26, 243-496.
- Gürel, M. & Potthoff J.K. (2006). Interior Design in Architectural Education. *International Journal of Art & Design Education*, 25(2), 217-230.
- Harvey D. (1996). *Justice, Nature and the Geog-raphy of Difference*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Havenhand, L.K (2004). A View from the Margin: Interior Design. *Design Issues*, 20(4), 32-42.
- Heidegger, M. (2013). *The Essence of Truth: On Plato's Cave Allegory and Theaetetus*. New York: Bllomsbury Academic.
- Hintehuber, H. H. & Friedrich, S. A. (2002). The technology dimension of strategic leadership: The leadership challenge for production economists. *International Journal of Production Economic*, (77), 191-203.
- Hoebel, E. A. (1966) *Anthropology: The Study of Man*. NewYork: McGraw-Hill.
- IFI (2022). *International Federation of Interior Architects*. <https://ifiworld.org/>
- IFI (2011). *IFI Interiors Declaration (IFI ID)*. <https://ifiworld.org/programs-events/interiors-declaration-adoption/>
- Joty, S. , Carenini, G. & Ng, Raymond T. (2015). CODRA: A Novel Discriminative Framework for Rhetorical Analysis. *Computational Linguistics*, 41(3): 385–435.
- Kaptan, B. B. (2013) İçmimarlıkta meslek kuruluşu ve örgütlenme sorunu - I: Meslek kuruluşu ve örgütlenme süreci. *İçmimar*, (30), 77-80.
- Kaptan, B. B. (2003). *20. yüzyıldaki toplumsal değişimler paralelinde iç mekan tasarımı eğitimin gelişimi*. Anadolu Üniversitesi.
- Kaptan, B. (1998). İç Mimarlığın Oluşumu ve Örgütlenme Süreci. *Anadolu Sanat*, (8), 64-67.
- Karlı, U. T. (2013). Integrating sustainability in interior design studio. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 4th International Conference on New Horizons in Education, (106), 1532-1539.
- Keuler-Venter, S. (2011). *An Installation Proposal for the IFI InsideOut Interiors Biennale 2013: A Celebration of the Found Space*. Master Thesis, Faculty of Engineering, Built Environment and Information Technology, University of Pretoria, South Africa.
- König, R. (2015). Interior design's occupational closure: an ethical opportunity. *The Design Education Forum of Southern Africa, International DEFSA Design Education Conference, (7th: 2015)*, Midrand, South Africa, 182-190.
- König, R. & Bakker, K.A. (2012). Architecture's 'other' : an ontological reading of the object

- relationship with interior design. *Image & Text: A Journal for Design*, 20(1), 110-126.
- König, R. (2010). Interior design as architecture's 'Other'. Master of Interior Architecture in the Faculty of Engineering, *Built Environment and Information Technology*. Pretoria: University of Pretoria.
- Kristeva, J. (1982). *Powers of horror: an essay on abjection*. New York: Columbia University Press.
- Kucko, J. (2016). Reflections on Global Citizenship: A Personal Journey (and Call to Action). *Journal of Interior Design* 41(2), 5–10.
- Kuçuradi, İ. (1998). *İnsan ve Değerler*. Ankara: Türk Felsefe Kurumu Yayınları.
- Lefebvre H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Levine, D. (1971). *On Individuality and Social Forms (Introduction section)*, Ed. Donald Levine; Author Simmel, G. Chicago University Press.
- Macionis, J. & Gerber, L. (2010). *Sociology (7th edition)*. Canada: Pearson Education.
- Mackenzie, D. & Spinardi, G. (1995). Tacit Knowledge, Weapons Design, and Uninvention of Nuclear Weapons. *American Journal of Sociology*, 101(1), 44-99.
- Merriam Webster Dictionary, (2022). <https://www.merriam-webster.com/dictionary>.
- Morgan, T.D. (1977). The Evolving Concept of Professional Responsibility. *Harvard Law Review* I, 90(4), 702-7043.
- Niiniluoto, I. (2014). Values in design science. *Studies in History and Philosophy of Sciences*, 46, 11-15.
- Oxford Dictionaries, (2015). <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/value>.
- Özdamar, M. & Bilge, B. (2017). The Interaction of the Design Studios with the Professional Life in Interior Architecture/Design. *Current Researches in Geography, IASSR International Assosiation of Social Science Research*. Eds. Hasan Arslan, Mehmet Ali İçbay & Kosyo Stoychev. www.e-bwn.com, 319-326.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek; Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*. Tanrıseven, B. (translator), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Portillo, M. (2015). Janus Redux: Looking Back, Looking Forward. *Journal of Interior Design*. 40(3), v–vii.
- Pottgiesser, U. (2011). Interior as a Academic Discipline in Germany. *Journal of Interior Design*, 36(4), v-xiv.
- Preston, J. (ed.) (1999). *P.K. Feyerabend: Knowledge, Science and Relativism*. UK: Cambridge University Press.
- Proto, M.E. (2014). Marmara Üniversitesi-İçmimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Başkanı Prof. Meltem Eti Proto Söyleşisi. *İçmimar*, (32), 68-72.
- Report, D. (2011) *Design+Culture: A Return to Fundamentalism*. www.davidreport.com
- Rice, C. (2003). Bourgeois inhabitations: Theory and the historical emergence of the interior.

Architectural Theory Review, 8(2), 143-151.

Rowe, P. (1987). *Design Thinking*. London: MIT Press

Sanoff, H. (2007). Special issue on participatory design. *Design Studies*, 28(3), 213-215.

Schon, D. A. (1987). *Educating the reflective practitioner: Towards a new design for teaching in the professions*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Schon, D. A. (1984). The architectural studio as an exemplar of education for reflection-in action. *Journal of Architectural Education*, 38, 2-9.

Tate, A. & Smith, C. R. (1986). *Interior Design in the 20th Century*. New York: Harper & Row.

Thompson, J.A.A. (1992). *ASID-Professional Practice Manual*. New York: Whitney Library of Design.

Türk Dil Kurumu (TDK). *Türkçe Sözlük*, <http://www.tdk.gov.tr>

Ulusoy, K. & Dinçman, B. (2015). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Waxman, L. (2017). The role of place in well-being. *Health and Well-being for Interior Architecture*, Ed. Kopec, D. New York: Routledge, 159-168.

Yazıcıoğlu, D. (2014). İç mekan tasarımında mekansal algının artırılmasına yönelik ön çalışmalar. *İçmimar*, (32), 90-91.

Zachry, M. (2009) Rhetorical Analysis. *Handbook of Business Discourse*. Ed. Francesca Bargiela-Chiappini. Edinburg: Edinburgh University Press, 68-79.

BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS

Güler Ufuk DEMİRBAŞ (Asst. Prof. Dr.)

G. Ufuk Demirbaş received her undergraduate (1995), MFA (1997) and PhD (2001) degrees from Department of Interior Architecture and Environmental Design, Bilkent University. She has been working as an academic at Çankaya University since 2001 and currently acting as a full-time Instructor, Dr. at the Department of Interior Architecture. Her major of interests include way-finding, environmental psychology, ergonomics, interior architectural design and computer-based design.

Ö. Osman DEMİRBAŞ (Prof. Dr.)

Ö. Osman Demirbaş, received his undergraduate (1995), MFA (1997) and PhD (2001) degrees from Department of Interior Architecture and Environmental Design, Bilkent University. He worked as an academic at Bilkent University between 2006-2010, at İzmir University of Economics between 2010-2017, at the University of Strathclyde between 2017-2018, at İzmir University of Economics between 2018-2022. He has been working as an academic at FMV Işık University since January 2022 and currently he is the dean of the Faculty of Art, Design and Architecture. His research areas are interior architectural design, design theory, design teaching, and evidence-based learning.